

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

ДИСКУРСОЛОГІЯ

Для напрямку 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)

Автор: Мікрюкова К. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач

Затверджено на засіданні кафедри прикладної лінгвістики від «28» серпня 2017 р.
Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії філологічного факультету
від «28» серпня 2017 р.

Затверджено на засіданні вченої ради філологічного факультету від «28» серпня 2017 р.

Миколаїв 2017

Витяг із ОКХ

Метою вивчення дисципліни “Дискурсологія” є навчити студентів сприймати дискурс як багатовимірну цілісну форму існування людини в часово-просторових координатах, у системі культури.

Завдання курсу:

- сформувати у студентів уявлення про традиції і перспективи вивчення дискурсу як форми мовного та лінгвокультурного існування;
- ознайомити студентів із різними школами дискурсології та можливостями їх прикладного застосування;
- прищепити навички проводити конвент інтердискурсного та інтрадискурсного аналізу;
- навчити проводити конвент-аналіз дискурсу;
- прищепити навички структурного, преференційного та комплексного інтонаційно-синтаксичного аналізу дискурсу;
- ознайомити з можливостями дискурсивного аналізу в соціолінгвістиці, криміналістиці та судочинстві, психіатричній та політичній лінгвістиці.

Студенти повинні:

- **знати:** передумови і головні напрями дискурсології в мовознавстві; понятійний апарат дискурсології; типи метамоделей дискурсу;
- **вміти:** аналізувати різні типи дискурсів; визначити головні категорії та типи інтеракції дискурсу.

Витяг із ОПП **Дискурсологія**

Основна мета дисципліни – навчити студентів сприймати дискурс як багатовимірну цілісну форму існування людини в часово-просторових координатах, у системі культури.

Завдання курсу:

- сформувати у студентів уявлення про традиції і перспективи вивчення дискурсу як форми мовного та лінгвокультурного існування;
- ознайомити студентів із різними школами дискурсології та можливостями їх прикладного застосування;
- прищепити навички проводити конвент інтердискурсного та інтрадискурсного аналізу;
- навчити проводити конвент-аналіз дискурсу;
- прищепити навички структурного, преференційного та комплексного інтонаційно-синтаксичного аналізу дискурсу;
- ознайомити з можливостями дискурсивного аналізу в соціолінгвістиці, криміналістиці та судочинстві, психіатричній та політичній лінгвістиці.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: вміти усно й письмово спілкуватися українською мовою як державною в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності; бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: мати базові уявлення про мову як особливу знакову систему, її природу та функції, про генетичну і структурну типологію мов світу; фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови; вільно, гнучко й ефективно використовувати мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя; бути здатним до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів; вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань; створювати усні й письмові тексти різних жанрів і стилів державною мовою; бути здатним здійснювати дискурс-аналіз текстів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДИСКУРСОЛОГІЯ

Ступінь бакалавра

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Напрямок підготовки: 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)

Філологічний факультет

2017-2018 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Мікрюкова Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Завідувач кафедри загальної та прикладної лінгвістики _____ (Коч Н. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 1
Голова навчально-методичної комісії _____ (Мхитарян О. Д.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 12
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

Вступ

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Дискурсологія» складена Мікрюковою К. О. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму 6.0203003 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: основні поняття, напрямки та методики сучасної дискурсології.

Міждисциплінарні зв'язки:

Вступ до мовознавства, теми: Функції мови. Наукові парадигми.

Лексикологія мови, теми: Теорія метафори. Лексичне значення.

Теорія мовної комунікації, теми: Текст і дискурс. Комунікативна взаємодія. Максими мовленнєвої діяльності. Типи комунікації.

Філософія, теми: Теорія пізнання. Поняттєві категорії. Зміст і форма. Пропозиційна форма судження. Антиномії.

Психологія, теми: Психологічні процеси. Психологічні основи мовленнєвої діяльності.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни:

1.1. **Мета курсу:** сформувати знання передумов і напрямів розвитку дискурсології в парадигмальному просторі сучасної лінгвістики, а також закріпити навички дискурсивного аналізу. Ця дисципліна може служити підґрунтям для дослідницької роботи студентів.

1. 2. **Основними завданнями** дисципліни є: 1) надати знання передумов виникнення дискурсології в мовознавстві; 2) сформувати знання понятійного апарату дискурсології; 3) сформувати знання напрямів дискурсології; 4) надати уявлення про структуру дискурсу й ознаки його складників; 5) сформувати навички дискурсивного аналізу; 6) сформувати знання про моделі дискурсу, чинники його планування і перебігу; 7) надати знання про головні категорії дискурсу та типи інтеракції.

1. 3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: передумови і головні напрями дискурсології в мовознавстві; понятійний апарат дискурсології; типи метамоделей дискурсу;

вміти: аналізувати різні типи дискурсів; визначити головні категорії та типи інтеракції дискурсу.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: вміти усно й письмово спілкуватися українською мовою як державною в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності; бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: мати базові уявлення про мову як особливу знакову систему, її природу та функції, про генетичну і структурну типологію мов світу; фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови;

вільно, гнучко й ефективно використовувати мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя; бути здатним до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів; вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань; створювати усні й письмові тексти різних жанрів і стилів державною мовою; бути здатним здійснювати дискурс-аналіз текстів.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин /4,0 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Наукові парадигми сучасного мовознавства.

Тема 1. Риси функціонально-комунікативної наукової парадигми. Когнітивно-дискурсивна наукова парадигма. Визначення дискурсології. Об'єкт і предмет дискурсології.

Тема 2. Проблема дефініції дискурсу. Ознаки дискурсу. Дискурс в колі понять теорії мовної комунікації, лінгвістики тексту.

Тема 3. Дискурс і текст. Дискурс і комунікація. Дискурс і комунікативна ситуація.

Кредит 2. Концепції дискурсу.

Тема 1. Концепція дискурсу З. Харрися. Семіотичні погляди Ч. Пірса, Ч. Моррися, У. Еко. Прагматична концепція Х. Грайса і Дж. Ліча. Французька традиція аналізу дискурсу (Е. Бенвеніст, М. Фуко, М. Пеше, Р. Барт та ін.). Лондонська соціолінгвістична школа Дж. Фьорса і М. Холлідєя. Франкфуртська школа (Ю. Хабермас). Лінгвістична антропологія у США. Наративний аналіз (В. Пропп, У. Лабов, Х. Фрай, Дж. Брунер). Теорія мовленнєвих актів К. Бюлера, Дж. Остіна, П. Стросона, Дж. Сьорля. Концепція діалогічності М. Бахтіна.

Тема 2. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.). Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдье й ін.). Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бєсньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.). Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель). Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щєглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.). Інтеракціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен). Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.). Дискурсивна психологія. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).

Кредит 3. Структура та одиниці дискурсу. Типи дискурсу.

Тема 1. Мовленнєві акти як одиниці дискурсу. Інтерактивні кроки (ходи) як одиниці діалогічного дискурсу. Жанр дискурсу в аспекті лінгвогенології.

Тема 2. Проблема рівневої стратифікації дискурсу. Комуніканти як складники дискурсу, їхні типи і структура свідомості. Контекст і конситуація. Канал комунікації. Текст як складник дискурсу, типи текстів, текстові категорії. Комунікативний шум як складник дискурсу.

Комунікативний реєстр і стиль. Комунікативний смисл. Паравербальні засоби дискурсу (кінеми) та їхні типи.

Тема 3. Тип дискурсу і жанр (зразок) дискурсу. Тип дискурсу і стиль мовлення. Типологія дискурсів Г. Почепцова. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.

Кредит 4. Моделювання дискурсу.

Тема 1. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Морріса, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової). Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова. Діалогічна модель комунікації.

Тема 2. Специфіка дискурсивної категорії. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова. Текстово-дискурсивні категорії. Інтеракція як головна категорія дискурсу. Рівні і типи інтеракції. Аксиоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).

Тема 3. Конверсаційний аналіз й аналіз діалогу. Польові методи інтеракційної соціолінгвістики. Контент-аналіз. Когнітивне моделювання дискурсу. Когнітивна карта дискурсу. Теорія концептуальних графів Дж. Сови, риторичних структур У. Манна та С. Томпсон, супер- і макроструктур Т. ван Дейка. Прагматичний аналіз комунікації. Прагматограма діалогової комунікації. Жанрове анкетування дискурсу. Метод діалогічної інтерпретації дискурсу. Наративний аналіз дискурсу.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.

8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Допоміжна

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Белова А.Д. Дискурс тэтчеризма (на матеріалі речей Маргарет Тэтчер 1968-1996) / А.Д.Белова // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 22-29.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. / Э. Бенвенист – М. : Прогресс, 1974. – 446 с.
4. Бисималиева М. О понятиях «текст» и «дискурс» / М.О.Бисималиева // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 17-20.
5. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. / В. Г. Борботько – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 288 с.
6. Ван-Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. /Т. А. Ван-Дейк – Благовещенск, 2000. – С. 68-160.
7. Гончарова Н.В. Оцінний субдискурс як компонент діалогічного дискурсу (на матеріалі англійської художньої прози) / Н.В.Гончарова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2002. – Т. 5, № 1. – С. 80-86.
8. Дерік І.М. Просодичні особливості дискурсу інформаційних повідомлень ділової тематики в Інтернеті: Автореф. ... канд. філол. наук / І.М.Дерік. – Донецьк, 2007. – 20 с.
9. Климова И.И. Дискурс и его истоки: Учебное пособие / И. И. Климова. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – 46 с.
- 10.Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
- 11.Павлюк Л.С. Структурно-семантична організація дискусійно-полемічного дискурсу (за матеріалами української політичної публіцистики першої пол. ХХ ст.): Дис... канд. філол. наук: 10.01.08. – К., 1996. – 162 с.
- 12.Ряполова Л.Г. Аргументація в спонукальному дискурсі: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1993. – 192с.
- 13.Старикова О.М., Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікації в дискурсі / О. М. Старикова, О. Є. Ткачук-Мірошніченко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 246-249.
- 14.Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1998. – 195 с.
- 15.Шевченко И.С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И.С. Шевченко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 300-307.

16. Dijk T.A., van. Introduction: Discourse analysis as a new cross-discipline // Handbook of Discourse Analysis. Disciplines of Discourse / Ed. by T.A. van Dijk. – L.: Academic Press, 1985. – Vol. 1. – P. 1-10.
17. Duranti A. Sociocultural dimensions of discourse. Disciplines of discourse // Handbook of Discourse Analysis / Ed. by T.A. van Dijk. – L.: Academic Press, 1985. – Vol. 1. – P. 193-230.
18. Harris Z. Discourse Analysis // Language. – 1952. – Vol. 28, № 17. – P. 1-30.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: ПМК.

5. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із Інтернет-ресурсів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
28 серпня 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ДИСКУРСОЛОГІЯ

ОКР «бакалавр»

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Напрямок підготовки: 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)

Філологічний факультет

2017-2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Дискурсологія» для студентів ОКР «бакалавр» за напрямом підготовки 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Розробник: Мікрюкова К.О., старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук _____ (Мікрюкова К.О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол №1 від «28» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Коч Н.В.)
«28» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>денна форма навчання</i>
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 0203 Гуманітарні науки	Варіативна
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат	Напрямок підготовки 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Рік підготовки:</i> 4-й
Загальна кількість годин – 120		<i>Семестр</i> 8-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	<i>Лекції</i> 16 год.
		<i>Практичні, семінарські</i> 20 год.
		<i>Лабораторні</i> -
		<i>Самостійна робота</i> 84 год.
		Вид контролю: ПМК

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 120 год.: 36 год. – аудиторні заняття, 84 год. – самостійна робота (30 % / 70 %).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу – навчити студентів сприймати дискурс як багатовимірну цілісну форму існування людини в часово-просторових координатах, у системі культури.

Завдання курсу:

- сформувати у студентів уявлення про традиції і перспективи вивчення дискурсу як форми мовного та лінгвокультурного існування;
- ознайомити студентів із різними школами дискурсології та можливостями їх прикладного застосування;
- прищепити навички проводити конвент інтердискурсного та інтрадискурсного аналізу;
- навчити проводити конвент-аналіз дискурсу;
- прищепити навички структурного, преференційного та комплексного інтонаційно-синтаксичного аналізу дискурсу;
- ознайомити з можливостями дискурсивного аналізу в соціолінгвістиці, криміналістиці та судочинстві, психіатричній та політичній лінгвістиці.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: вміти усно й письмово спілкуватися українською мовою як державною в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності; бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: мати базові уявлення про мову як особливу знакову систему, її природу та функції, про генетичну і структурну типологію мов світу; фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови; вільно, гнучко й ефективно використовувати мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя; бути здатним до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів; вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань; створювати усні й письмові тексти різних жанрів і стилів державною мовою; бути здатним здійснювати дискурс-аналіз текстів.

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Наукові парадигми сучасного мовознавства.

Тема 1. Риси функціонально-комунікативної наукової парадигми. Когнітивно-дискурсивна наукова парадигма. Визначення дискурсології. Об'єкт і предмет дискурсології.

Тема 2. Проблема дефініції дискурсу. Ознаки дискурсу. Дискурс в колі понять теорії мовної комунікації, лінгвістики тексту.

Тема 3. Дискурс і текст. Дискурс і комунікація. Дискурс і комунікативна ситуація.

Кредит 2. Концепції дискурсу.

Тема 1. Концепція дискурсу З. Харрриса. Семіотичні погляди Ч. Пірса, Ч. Морріса, У. Еко. Прагматична концепція Х. Грайса і Дж. Ліча. Французька традиція аналізу дискурсу (Е. Бенвеніст, М. Фуко, М. Пеше, Р. Барт та ін.). Лондонська соціолінгвістична школа Дж. Фьорса і М. Холлідея. Франкфуртська школа (Ю. Хабермас). Лінгвістична антропологія у США. Наративний аналіз (В. Пропп, У. Лабов, Х. Фрай, Дж. Брунер).

Теорія мовленнєвих актів К. Бюлера, Дж. Остіна, П. Стросона, Дж. Сьорля. Концепція діалогічності М. Бахтіна.

Тема 2. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.). Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдье й ін.). Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бесньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.). Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель). Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.). Інтераціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен). Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.). Дискурсивна психологія. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).

Кредит 3. Структура та одиниці дискурсу. Типи дискурсу.

Тема 1. Мовленнєві акти як одиниці дискурсу. Інтерактивні кроки (ходи) як одиниці діалогічного дискурсу. Жанр дискурсу в аспекті лінгвогенології.

Тема 2. Проблема рівневої стратифікації дискурсу. Комуниканти як складники дискурсу, їхні типи і структура свідомості. Контекст і конситуація. Канал комунікації. Текст як складник дискурсу, типи текстів, текстові категорії. Комунікативний шум як складник дискурсу. Комунікативний реєстр і стиль. Комунікативний смисл. Паравербальні засоби дискурсу (кінемі) та їхні типи.

Тема 3. Тип дискурсу і жанр (зразок) дискурсу. Тип дискурсу і стиль мовлення. Типологія дискурсів Г. Почепцова. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.

Кредит 4. Моделювання дискурсу.

Тема 1. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Морриса, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової). Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова. Діалогічна модель комунікації.

Тема 2. Специфіка дискурсивної категорії. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова. Текстово-дискурсивні категорії. Інтерація як головна категорія дискурсу. Рівні і типи інтерації. Аксиоми та закони інтерації (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).

Тема 3. Конверсаційний аналіз й аналіз діалогу. Польові методи інтераційної соціолінгвістики. Контент-аналіз. Когнітивне моделювання дискурсу. Когнітивна карта дискурсу. Теорія концептуальних графів Дж. Сиви, риторичних структур У. Манна та С. Томпсон, супер- і макроструктур Т. ван Дейка. Прагматичний аналіз комунікації. Прагматограма діалогової комунікації. Жанрове анкетування дискурсу. Метод діалогічної інтерації дискурсу. Наративний аналіз дискурсу.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього го	у тому числі				
л		п	лаб	інд	сп	
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Наукові парадигми сучасного мовознавства.						
Тема 1. Риси функціонально-комунікативної наукової парадигми. Когнітивно-дискурсивна наукова парадигма. Визначення дискурсології. Об'єкт і предмет дискурсології.	14	2	2			10

Тема 2. Проблема дефініції дискурсу. Ознаки дискурсу. Дискурс в колі понять теорії мовної комунікації, лінгвістики тексту.	12	2	2			8
Тема 3. Дискурс і текст. Дискурс і комунікація. Дискурс і комунікативна ситуація.	12	2	2			8
Кредит 2. Концепції дискурсу.						
Тема 1. Концепція дискурсу З. Харрриса. Семіотичні погляди Ч. Пірса, Ч. Моррриса, У. Еко. Прагматична концепція Х. Грайса і Дж. Ліча. Французька традиція аналізу дискурсу (Е. Бенвеніст, М. Фуко, М. Пеше, Р. Барт та ін.). Лондонська соціолінгвістична школа Дж. Фьорса і М. Холлідея. Франкфуртська школа (Ю. Хабермас). Лінгвістична антропологія у США. Наративний аналіз (В. Пропп, У. Лабов, Х. Фрай, Дж. Брунер). Теорія мовленнєвих актів К. Бюлера, Дж. Остіна, П. Стросона, Дж. Сьорля. Концепція діалогічності М. Бахтіна.	16	2	2			12
Тема 2. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.). Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдье й ін.). Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бесньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.). Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель). Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.). Інтеракціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен). Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.). Дискурсивна психологія. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).	16	2	2			12
Кредит 3. Структура та одиниці дискурсу. Типи дискурсу.						
Тема 1. Мовленнєві акти як одиниці дискурсу. Інтерактивні кроки (ходи) як одиниці діалогічного дискурсу. Жанр дискурсу в аспекті лінгвогенології.	8		2			6
Тема 2. Проблема рівневої стратифікації дискурсу. Комуніканти як складники дискурсу, їхні типи і структура свідомості. Контекст і конситуація. Канал комунікації. Текст як складник дискурсу, типи текстів, текстові категорії. Комунікативний шум як складник дискурсу. Комунікативний реєстр і стиль. Комунікативний смисл. Паравербальні засоби дискурсу (кінеми) та їхні типи.	7	2				5
Тема 3. Тип дискурсу і жанр (зразок) дискурсу. Тип дискурсу і стиль мовлення. Типологія дискурсів Г. Почепцова. Типи	9	2	2			5

дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.						
Кредит 4. Моделювання дискурсу.						
Тема 1. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Моррриса, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової). Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова. Діалогічна модель комунікації.	11	2	2			7
Тема 2. Специфіка дискурсивної категорії. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова. Текстово-дискурсивні категорії. Інтеракція як головна категорія дискурсу. Рівні і типи інтеракції. Аксиоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).	8		2			6
Тема 3. Конверсаційний аналіз й аналіз діалогу. Польові методи інтеракційної соціолінгвістики. Контент-аналіз. Когнітивне моделювання дискурсу. Когнітивна карта дискурсу. Теорія концептуальних графів Дж. Сови, риторичних структур У. Манна та С. Томпсон, супер- і макроструктур Т. ван Дейка. Прагматичний аналіз комунікації. Прагматограма діалогової комунікації. Жанрове анкетування дискурсу. Метод діалогічної інтерпретації дискурсу. Наративний аналіз дискурсу.	7		2			5
Всього	120	16	20	-	-	84

6. Темі практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Наукові парадигми сучасного мовознавства		
1.	Передумови дискурсології. Поняття дискурсу.	2
2.	Архітектоніка дискурсу.	4
Кредит 2. Концепції дискурсу		
3.	Структурні і функційні особливості гіпертексту: позиції комунікантів.	4
Кредит 3. Структура та одиниці дискурсу. Типи дискурсу		
4.	Мовна репрезентація дискурсу.	4
Кредит 4. Моделювання дискурсу.		
5.	Моделювання дискурсу.	4
6.	Дискурс-аналіз газетних текстів.	4
Всього:		22

8. Самостійна робота

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Наукові парадигми сучасного мовознавства		
1.	Теорії дискурсу в історичній та сучасній перспективі	10
2.	Дискурс і контекст мовленнєвої діяльності	8
3.	Ігрове начало в діяльності мовної свідомості	8
Кредит 2. Концепції дискурсу.		
4.	Дискурс: від форми до смислу	8
5.	Фазисно-просторова структура дискурсу	8
6.	Моделювання діяльності дискурсивної рефлексії	8
Кредит 3. Структура та одиниці дискурсу. Типи дискурсу.		
7.	Синергетика мова і дискурсу	8
8.	Самоорганізація дискурсивних структур	8
Кредит 4. Моделювання дискурсу.		
9.	Структурні і функційні особливості гіпертексту	9
10.	Методологічна база дискурсології. Метод контент-аналізу у дискурсології	9
Всього:		84

9. Індивідуальні завдання

Реферат.

Теми рефератів

1. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.).
2. Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдьє й ін.).
3. Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бесньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.).
4. Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель).
5. Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.).
6. Інтеракціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен).
7. Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.).
8. Дискурсивна психологія.
9. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).
10. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Моррися, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової).
11. Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера.
12. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації.
13. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко.
14. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова.

15. Діалогічна модель комунікації.
16. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова.
17. Аксиоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).
18. Типологія дискурсів Г. Почепцова.
19. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.
20. Теорія концептуальних графів Дж. Сови.
21. Теорія риторичних структур У. Манна та С. Томпсона.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемний виклад, робота з підручником та додатковими джерелами, проведення дискурсивного аналізу.

11. Методи контролю

Самостійні роботи, виконання тестових завдань, контрольні модульні роботи.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота											Накопичувальні бали/ сума	
	Кредит 1			Кредит 2		Кредит 3			Кредит 4			400/100
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	
Практичні заняття	10	10	10	15	15	10	10	10	10	10	10	
Самостійна робота	70			30		70			30			
				Кр 1 - 40					Кр 2 - 40			
Усього	100			100		100			100			400

Шкала оцінювання

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано
F*	1-34		

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс.

14. Рекомендована література.

Базова

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основи теорії дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДЖ «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.

5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Допоміжна

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Белова А.Д. Дискурс тэтчеризма (на матеріалі речей Маргарет Тэтчер 1968-1996) / А.Д.Белова // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 22-29.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. / Э. Бенвенист – М. : Прогресс, 1974. – 446 с.
4. Бисималиева М. О понятиях «текст» и «дискурс» / М.О.Бисималиева // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 17-20.
5. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. / В. Г. Борботько – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 288 с.
6. Ван-Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. /Т. А. Ван-Дейк – Благовещенск, 2000. – С. 68-160.
7. Гончарова Н.В. Оцінний субдискурс як компонент діалогічного дискурсу (на матеріалі англійської художньої прози) / Н.В.Гончарова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2002. – Т. 5, № 1. – С. 80-86.
8. Дерік І.М. Просодичні особливості дискурсу інформаційних повідомлень ділової тематики в Інтернеті: Автореф. ... канд. філол. наук / І.М.Дерік. – Донецьк, 2007. – 20 с.
9. Климова И.И. Дискурс и его истоки: Учебное пособие / И. И. Климова. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – 46 с.
10. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
11. Павлюк Л.С. Структурно-семантична організація дискусійно-полемічного дискурсу (за матеріалами української політичної публіцистики першої пол. ХХ ст.): Дис... канд. філол. наук: 10.01.08. – К., 1996. – 162 с.
12. Ряполова Л.Г. Аргументація в спонукальному дискурсі: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1993. – 192с.
13. Старикова О.М., Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікації в дискурсі / О. М. Старикова, О. Є. Ткачук-Мірошніченко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 246-249.
14. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1998. – 195 с.
15. Шевченко И.С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И.С. Шевченко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 300-307.
16. Dijk T.A., van. Introduction: Discourse analysis as a new cross-discipline // Handbook of Discourse Analysis. Disciplines of Discourse / Ed. by T.A. van Dijk. – L.: Academic Press, 1985. – Vol. 1. – P. 1-10.
17. Duranti A. Sociocultural dimensions of discourse. Disciplines of discourse // Handbook of Discourse Analysis / Ed. by T.A. van Dijk. – L.: Academic Press, 1985. – Vol. 1. – P. 193-230.

18. Harris Z. Discourse Analysis // Language. – 1952. – Vol. 28, № 17. – P. 1-30.

15. Інформаційні ресурси

1. moodle.mnu.mk.ua

Засоби діагностики навчальних досягнень студентів.

Варіант 1

1. У якому столітті виникає поняття «дискурсу»?
а) у XVIII ст.; б) у XIX ст.; в) у XX ст.; г) у XXI ст.
2. Біхевіоризм – це ...:
а) напрям, що досліджує діяльність мовця;
б) напрям, що досліджує поведінку мовця;
в) напрям, що досліджує вікові особливості мовця;
г) напрям, що досліджує ментальні особливості мовця.
3. Хто займався дослідженням когнітивного напрямку комунікації?
а) А. Вежбицька; б) О. Потєбня; в) Л. Щєрба; г) В. Гумбольдт.
4. Дайте визначення поняттю «психосистематика»:
а) вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки;
б) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
в) напрям, що досліджує ментальні особливості мовця;
г) наука, що досліджує математичні підрахунки мовних знаків.
5. Коли закладено основи психосистематики?
а) у 50-х рр. XX ст.; б) у 40-х рр. XX ст.; в) у 30-х рр. XX ст.; г) у 20-х рр. XX ст.
6. У роботах яких вчених репрезентовано напрям психологічного інтеракціонізму у XX ст.?
а) Дж. Г. Міда та М. Блюмера; б) Д. Дьюї та Ч. Пірса;
в) О. Востокова та Й. Добровського; г) В. Матезіуса та М. Трубецького.
7. Психологічна теорія соціалізації якого вченого стала центральною ланкою для багатьох вчених?
а) З. Фрейда; б) В. Матезіуса; в) Л. Виготського; г) А. Вежбицької.
8. Розкрийте значення поняття «архітектоніка».
а) це організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин;
б) різновид дискурсу;
в) напрям, що виник у 20-х рр. XX ст., що вивчає діяльність мовця;
г) наука, про будову дискурсу.
9. Дайте тлумачення терміна «прагматика».
а) наука, що вивчає відношення впливу комуніканта (того, хто виступає ініціатором процесу спілкування) на комуніката (того, на кого спрямоване це спілкування), адресанта на адресата.
б) організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин;

- в) напрям, що виник у 20-х рр. ХХ ст., що вивчає діяльність мовця;
- г) мовознавча дисципліна, що представлена методологічно та теоретично різноманітними течіями, спрямованими на всебічний опис та характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних та стандартних комунікативних ситуаціях із урахуванням соціокультурних, когнітивних, психологічних та етнічних чинників.

10. Хто займався дослідженням прагматики?

- а) Т. ван Дейк; б) А. Вежбицька; в) Ф. де Соссюр; г) В. Матезіус.

11. Який дослідник визначив предметом прагматики вивчення інструкції, яку адресант дає адресатові?

- а) В. Вундт; б) Х. Вайнріх; в) Т. ван Дейк; г) О. Потебня.

12. Який дослідник завданням прагматики визначає функції дискурсу в екстралінгвістичному контексті?

- а) В. Дрессел; б) В. Вундт; в) В. Матезіус; г) Х. Вайнріх.

13. Укажіть види статичних фреймів.

- а) поверхнево-синтаксичні, поверхнево-семантичні, тематичні;
- б) поверхнево-синтаксичні, поверхнево-семантичні, атематичні;
- в) поверхнево-синтаксичні, глибинно-семантичні, тематичні;
- г) глибинно-синтаксичні, поверхнево-семантичні, тематичні;

14. Укажіть правильне тлумачення поняття «сценарій» у дискурсології:

- а) детермінований причинний ланцюжок концептуалізацій, що описує стандартний перебіг подій у будь-якій відомій ситуації;
- б) засіб, за допомогою яких встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між сценаріями;
- в) організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин;
- г) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;

15. Основною одиницею політичного дискурсу, жанрово оформленого як інтерв'ю, є:

а) лінгвістична норма; б) журналістський принцип; в) дискурсивний хід; г) журналістський хід.

16. Скільки є реакцій на ініціувальний хід?

- а) 2; б) 3; в) 4; г) 5.

17. Які є реакції на ініціувальний хід?

- а) слухання, розуміння, погодження;
- б) слухання, розуміння, добір;
- в) сприйняття, відхилення, погодження;
- г) сприйняття, відхилення, добір.

18. Які є форми тематичного розвитку за видом відношень?

- а) дескриптивні, наративні, експлікативні, аргументаційні;
- б) дескриптивні, номінативні, експлікативні, аргументаційні;
- в) дескриптивні, наративні, імплікативні, аргументаційні;
- г) дескриптивні, наративні, експлікативні, обґрунтовані.

19. За типом комунікативної стратегії інтерв'ю буває:

- а) діалог-з'ясування, пояснення;
- б) діалог-суперечка, дискусія;
- в) діалог-унісон;
- г) усі варіанти правильні.

20. Яку теорію розглянуто у праці «Дослідження про людський розум»?

- а) «зловживання жестами»;
- б) «зловживання словами»;
- в) «недостатності жестів»;
- г) «недостатності слів».

Варіант 2

1. З чим пов'язане виникнення дискурсу?
 - а) з появою нових напрямів дослідження мовної комунікації;
 - б) з виникненням порівняльно-історичного мовознавства;
 - в) з появою нових методів у психолінгвістичній науці;
 - г) з працями відомих мовознавців.
2. Когнітивний напрямок дослідження мовної комунікації вивчає:
 - а) діяльність мовця; б) поведінку мовця; в) вік мовця; г) сприйняття мовцем навколишнього світу.
3. Кого вважають засновником «феноменології»?
 - а) Е. Гуссерля; б) О. Потебню; в) А. Вежбицьку; г) В. Гумбольдт.
4. Який вчений заклав основи психосистематики?
 - а) В. Гумбольдт; б) В. Матезіус; в) Г. Гійом; г) В. Виноградов.
5. Напрямок психологічного інтеракціонізму своїм корінням сягає до вчення таких вчених:
 - а) А. Вежбицької та Е. Гуссерля; б) Д. Дьюї та Ч. Пірса;
 - в) О. Потебні та Л. Щерби; г) О. Востокова та Й. Добровського.
6. Хто розвиває теорію соціальних репрезентацій?
 - а) Е. Дюркгейм; б) Ж. Піаже; в) З. Фрейд; г) усі варіанти правильні.
7. Який вчений проголосив діяльний принцип?
 - а) Л. Виготський; б) Д. Дьюї; в) В. Матезіус; г) В. Гумбольдт;
8. Хто з дослідників завданням прагматики визначає типи мовленнєвих актів та характеристику тих ознак мовленнєвого контексту, що дозволяють визначити, які пропозиції виражені дискурсом?
 - а) Р. Сталнакер; б) В. Дрессел; в) В. Вундт; г) В. Матезіус.
9. Скільки основних принципів є в основі будь-якої прагматичної теорії дискурсу?
 - а) 3; б) 4; в) 5; г) 6.
10. Які принципи лежать в основі будь-якої прагматичної теорії дискурсу?
 - а) якості, кількості, відносності, способів викладу;
 - б) якості, кількості, загальності, розподілу;
 - в) доцільності, лаконічності, відносності, способів викладу;
 - г) доцільності, відносності, розподілу, способів викладу.
11. Хто з учених виділяє логічну та лінгвістичну прагматику?
 - а) В. Вундт; б) Х. Вайнріх; в) Т. ван Дейк; г) О. Потебня.
12. Скільки типів ілокутивних актів виділяє Дж. Серль?
 - а) 2; б) 3; в) 4; г) 5.
13. Які є типи ілокутивних актів?
 - а) репрезентативи, асертиви, директиви, комісиви, експресиви;
 - б) репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви, декларативи;
 - в) репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви;
 - г) репрезентативи, асертиви, директиви, комісиви;
14. Які стратегії застосовуються під час створення політичного дискурсу комунікантами:

- а) конструктивно-генеративна, транспозиційна, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, безадресатна;
 - б) конструктивно-генеративна, транспозитивна, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, безадресатна;
 - в) конструктивно-генеральна, транспозитивна, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, безадресатна;
 - г) конструктивно-генеративна, транспозитивна, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, трансформативна;
15. На які два типи поділяються фреймові структури?
- а) загальні та конкретні;
 - б) статистичні та динамічні;
 - в) статичні та динамічні;
 - г) загальні та конкуруючі.
16. Основні жанри функціональної структури жанрового політичного простору:
- а) ритуально-фольклорний, орієнтований, передагональний;
 - б) ритуально-епідейктичний, орієнтаційний, агональний;
 - в) ритуально-класифікаційний, орієнаторський, агонійний;
 - г) ритуальний, орієнтований, агональний.
17. Укажіть функції художньо-публіцистичних та фольклорних жанрів у сучасному українському політичному дискурсі:
- а) спрощення та чітке структурування складної картини;
 - б) афективна функція;
 - в) формально-конструктивна функція;
 - г) усі варіанти правильні.
18. Яку структуру має дискурс?
- а) лінгвістичну та екстралінгвістичну;
 - б) вербальну та паравербальну;
 - в) мовну та мовленнєву;
 - г) структуровану та неструктуровану.
19. Дискурс є результатом:
- а) мовленнєво-мислиннєвої діяльності;
 - б) мовленнєво-комунікативної діяльності;
 - в) мисленнєво-комунікативної діяльності;
 - г) мисленнєво-мовленнєвої діяльності.
20. Що є організуючим принципом, спільним для діалогу та монологу?
- а) внутрішня монологічність;
 - б) внутрішнє мовлення;
 - в) внутрішня діалогічність;
 - г) внутрішнє мислення.

Варіант 3

1. Що вивчає критичний аналіз дискурсу?
 - а) відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому);
 - б) гендерні відношення, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому);
 - в) відношення синтагматики, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому);
 - г) парадигматичні відношення, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому).
2. Де почала розвиватися теорія соціальних репрезентацій?
 - а) в англомовних США, Великобританії й Австралії;
 - б) Латинській Америці;
 - в) у франко-німецькомовних європейських країнах;
 - г) усі варіанти правильні.
3. Який вчений визначив предмет лінгвістики «мовою в самій собі і для себе»?
 - а) Ф. де Соссюр; б) В. фон Гумбольдт; в) Е. Гуссерль; г) А. Вежбицька.
4. Розкрийте значення поняття «дискурс»?
 - а) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
 - б) будь-яке висловлювання, що зумовлює наявність комуні кантів та їх наміри;
 - в) вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки;
 - г) напрям, що досліджує діяльність мовця;
5. Дайте визначення поняттю «дискурсологія».
 - а) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
 - б) відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому);
 - в) вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки;
 - г) мовознавча дисципліна, що представлена методологічно та теоретично різноманітними течіями, спрямованими на всебічний опис та характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних та стандартних комунікативних ситуаціях із урахуванням соціокультурних, когнітивних, психологічних та етнічних чинників.
6. На яких трьох основних категоріях базується аналіз дискурсу?
 - а) поведінка, сприйняття, форма; б) мова, мислення, мовлення;
 - в) дія, будова, варіативність; г) теорія, дослідження, практика.
7. Що таке плани?
 - а) засоби, за допомогою яких встановлюються парадигматичні зв'язки між сценаріями;

- б) засоби, за допомогою яких встановлюються синтагматичні зв'язки між сценаріями;
 - в) засоби, за допомогою яких встановлюються послідовні зв'язки між сценаріями;
 - г) засоби, за допомогою яких встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між сценаріями.
8. Актом відбору інформації, що передається, критерієм для якого є успішність та ефективність комунікації, а також взаємодії учасників мовленнєвого акту називається:
- а) сценарій; б) план; в) фрейм; г) прагматичний фокус.
9. Як називається ігрова модель, переодягнена у ділову?
- а) ірреальна; б) реальна; в) квазіреальна; г) нереальна.
10. Назвіть рівні трирівневої організації дискурсу:
- а) формально-семіотичний, когнітивно-інтерпретуючий, соціально-інтерактивний;
 - б) реальний, нереальний, квазіреальний;
 - в) прагматичний, лінгвістичний, пара лінгвістичний;
 - г) семіотичний, когнітивний, квазіреальний.
11. Укажіть підтипи репрезентаційної стратегії побудови дискурсу:
- а) репрезентаційно-іконічний та репрезентаційно-символічний;
 - б) репрезентаційно-когнітивний та репрезентаційно-символічний;
 - в) репрезентаційно-іконічний та репрезентаційно-когнітивний;
 - г) репрезентаційно-лінгвістичний та репрезентаційно-символічний.
12. Укажіть тлумачення терміна «когезія»:
- а) логіко-асоціативні зв'язки між фактами; б) форма викладу змісту;
 - в) синтагматичні зв'язки між фактами; г) ієрархічні зв'язки у змісті.
13. Що таке континуум?
- а) часовий діапазон дії тексту; б) частини, з яких складається текст;
 - в) тривалість виголошення тексту; г) немає правильної відповіді.
14. Розкрийте значення поняття «ідеологема»:
- а) форма викладу змісту;
 - б) організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принциповий взаємозв'язок його частин;
 - в) найбільш «природні» елементи базового рівня організації систем переконань, які найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці;
 - г) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
15. Хто написав працю «Дослідження про людський розум»?
- а) Н. Хомський; б) Л. Виготський; в) З. Фрейд; г) Д. Локк.
16. Проблемі деспеціалізації термінів у газетно-журнальній публіцистиці присвячена дисертація:
- а) А. Вежицької; б) З. Соловйової; в) О. Селіванової; г) Т. Ковалевської.
17. Стереотипні мовні засоби, що сприймаються негативно – це:

- а) фразеологізми; б) старослов'янізми; в) штампи; г) неологізми.
18. Журналістська ініціатива, що передбачає розпитування відомої чи анонімної особи для отримання інформації, пояснення чи з'ясування позиції, які мають сенс тільки в тому разі, коли їх повідомила саме ця людина, щоб передати потім інформацію чітко визначеній аудиторії у формі запитань-відповідей називається:
- а) інтерв'ю; б) анкетування; в) співбесіда; г) опитування.
19. Укажіть фази, на які можна поділити інтерв'ю:
- а) попередня інформація, основний зміст, резюмування;
б) підготовка, розмова, підсумки;
в) підготовка, проведення, презентація населенню;
г) попередня інформація, основний зміст, підсумки.
20. Основною відмінністю дискурсу від тексту є:
- а) ідея розвитку та зумовленості екстралінгвістичними чинниками;
б) ідея розвитку та зумовленості лінгвістичними чинниками;
в) ідея розвитку та зумовленості психологічними чинниками;
г) ідея розвитку та зумовленості соціальними чинниками.

Варіант 4

1. Дайте визначення поняттю «психосистематика»:
 - а) вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки;
 - б) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
 - в) напрям, що досліджує ментальні особливості мовця;
 - г) наука, що досліджує математичні підрахунки мовних знаків.
2. У роботах яких вчених репрезентовано напрям психологічного інтеракціонізму у ХХ ст.?
 - а) Дж. Г. Міда та М. Блюмера; б) Д. Дьюї та Ч. Пірса;
 - в) О. Востокова та Й. Добровського; г) В. Матезіуса та М. Трубецького.
3. Хто займався дослідженням прагматики?
 - а) Т. ван Дейк; б) А. Вежбицька; в) Ф. де Соссюр; г) В. Матезіус.
4. Когнітивний напрямок дослідження мовної комунікації вивчає:
 - а) діяльність мовця; б) поведінку мовця; в) вік мовця;
 - г) сприйняття мовцем навколишнього світу.
5. Хто з дослідників завданням прагматики визначає типи мовленнєвих актів та характеристику тих ознак мовленнєвого контексту, що дозволяють визначити, які пропозиції виражені дискурсом?
 - а) Р. Сталнакер; б) В. Дрессел; в) В. Вундт; г) В. Матезіус.
6. Які є типи ілокутивних актів?
 - а) репрезентативи, асертиви, директиви, комісиви, експресиви;
 - б) репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви, декларативи;
 - в) репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви;
 - г) репрезентативи, асертиви, директиви, комісиви;
7. Основні жанри функціональної структури жанрового політичного простору:
 - а) ритуально-фольклорний, орієнтований, передагональний;
 - б) ритуально-епідейктичний, орієнтаційний, агональний;
 - в) ритуально-класифікаційний, орієнаторський, агонійний;
 - г) ритуальний, орієнтований, агональний.
8. Що є організуючим принципом, спільним для діалогу та монологу?
 - а) внутрішня монологічність; б) внутрішнє мовлення;
 - в) внутрішня діалогічність; г) внутрішнє мислення.
9. Актом відбору інформації, що передається, критерієм для якого є успішність та ефективність комунікації, а також взаємодії учасників мовленнєвого акту називається:
 - а) сценарій; б) план; в) фрейм; г) прагматичний фокус.
10. Як називається ігрова модель, переодягнена у ділову?
 - а) ірреальна; б) реальна; в) квазіреальна; г) нереальна.
11. Назвіть рівні тривірневої організації дискурсу:
 - а) формально-семіотичний, когнітивно-інтерпретуючий, соціально-інтерактивний;
 - б) реальний, нереальний, квазіреальний;

- в) прагматичний, лінгвістичний, пара лінгвістичний;
 - г) семіотичний, когнітивний, квазіреальний.
12. Укажіть підтипи репрезентаційної стратегії побудови дискурсу:
- а) репрезентаційно-іконічний та репрезентаційно-символічний;
 - б) репрезентаційно-когнітивний та репрезентаційно-символічний;
 - в) репрезентаційно-іконічний та репрезентаційно-когнітивний;
 - г) репрезентаційно-лінгвістичний та репрезентаційно-символічний.
13. Укажіть тлумачення терміна «когезія»:
- а) логіко-асоціативні зв'язки між фактами;
 - б) форма викладу змісту;
 - в) синтагматичні зв'язки між фактами;
 - г) ієрархічні зв'язки у змісті.
14. Що таке континуум?
- а) часовий діапазон дії тексту;
 - б) частини, з яких складається текст;
 - в) тривалість виголошення тексту;
 - г) немає правильної відповіді.
15. Розкрийте значення поняття «ідеологема»:
- а) форма викладу змісту;
 - б) організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принциповий взаємозв'язок його частин;
 - в) найбільш «природні» елементи базового рівня організації систем переконань, які найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці;
 - г) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
16. Проблемі деспеціалізації термінів у газетно-журнальній публіцистиці присвячена дисертація:
- а) А. Вежбицької; б) З. Соловйової; в) О. Селіванової; г) Т. Ковалевської.
17. Стереотипні мовні засоби, що сприймаються негативно – це:
- а) фразеологізми; б) старослов'янізми; в) штампи; г) неологізми.
18. Журналістська ініціатива, що передбачає розпитування відомої чи анонімною особи для отримання інформації, пояснення чи з'ясування позиції, які мають сенс тільки в тому разі, коли їх повідомила саме ця людина, щоб передати потім інформацію чітко визначеній аудиторії у формі запитань-відповідей називається:
- а) інтерв'ю;
 - б) анкетування;
 - в) співбесіда;
 - г) опитування.
19. Укажіть фази, на які можна поділити інтерв'ю:
- а) попередня інформація, основний зміст, резюмування;
 - б) підготовка, розмова, підсумки;
 - в) підготовка, проведення, презентація населенню;

г) попередня інформація, основний зміст, підсумки.

20. Основною відмінністю дискурсу від тексту є:

- а) ідея розвитку та зумовленості екстралінгвістичними чинниками;
- б) ідея розвитку та зумовленості лінгвістичними чинниками;
- в) ідея розвитку та зумовленості психологічними чинниками;
- г) ідея розвитку та зумовленості соціальними чинниками.

Ключі

№ п/п	1	2	3	4
1.	А	А	А	А
2.	Б	Г	В	А
3.	А	А	А	А
4.	А	В	Б	Г
5.	Г	Б	Г	А
6.	А	Г	В	Б
7.	В	Г	Г	Б
8.	А	А	Г	В
9.	А	Б	В	Г
10.	А	А	А	В
11.	Б	В	А	А
12.	А	Г	А	А
13.	А	Б	А	А
14.	А	Б	В	А
15.	В	В	Г	В
16.	Б	Б	Б	Б
17.	Г	Г	В	В
18.	А	А	А	А
19.	Г	Б	А	А
20.	Б	В	А	А

Варіант 1

1. Прагматична кореляція основних елементів інформаційного дискурсу залежить від двох його центрів, виражених поняттями ...

- а) «індивід» та «суспільство»; б) «я» та «інший»;
- б) «внутрішнє» та «зовнішнє»; в) «часткове» та «загальне».

2. Прагматичний аналіз дискурсу включає дослідження (знайдіть зайвий варіант) ...

- а) мовної функції тексту;
- б) лексичного складу тексту;
- в) ступенів мовної дії тексту у соціально-політичних умовах;
- г) наявності мовних ознак, в яких прямо чи опосередковано висловлена думка автора п'ять.

3. Лексичний аналіз дискурсу включає дослідження (знайдіть зайвий варіант) ...

- а) мовної функції тексту;
- б) доцільності та особливостей вживання окремих слів;
- в) функцій стилістично маркованої лексики;
- г) образної та емоційно-експресивної лексики.

4. Семантичний аналіз дискурсу включає дослідження (знайдіть зайвий варіант) ...

- а) вжитих тропів та стилістичних фігур;
- б) наявних основних ознак тексту;
- в) тематичної близькості;
- г) цілісності стилю.

5. Аналіз тематики політичного дискурсу включає дослідження (знайдіть зайвий варіант) ...

- а) типу тематичної структури;
- б) часових меж розгляду теми;
- в) наявних основних ознак тексту;
- г) латентної теми.

6. У публіцистиці в групі актуалізованої лексики з прагматичною семантикою заперечення як відхилення від норми наявна семантико-мовна опозиція ...

- а) «абстрактне / конкретне»;
- б) «антинорма / норма»;
- в) «змістовне / беззмістовне»;
- г) «пряме / опосередковане».

7. За рівнем нормативних уявлень лексику із семантикою антинорми можна поділити на ...

- а) дві групи;
- б) три групи;
- в) чотири групи;
- г) п'ять груп.

8. Для політичного тексту характерна ...

- а) насиченість тексту мовними кліше;

- б) різноманітність вживаних засобів;
 - в) використання книжних стилів мови;
 - г) використання спеціалізованої термінології.
9. Для вербального втілення сучасного українського політичного дискурсу характерно (знайдіть зайвий варіант):
- а) наявність спеціально-обумовленої функціональної політичної лексики та фразеології;
 - б) перехід до нормального стилістичного тексту;
 - в) застарілість словника;
 - г) яскрава метафоризація політичної мови.
10. Політична мова сьогодення відзначається ...
- а) точністю;
 - б) змістовою невизначеністю;
 - в) змістовою визначеністю
 - г) правильністю.
11. Інтерв'ю – це ...
- а) вторинний текст, що констатує наявність події;
 - б) аналітичний жанр, в якому представлені результати дослідження;
 - в) журналістська ініціатива, що передбачає розпитування певної особи;
 - г) розповідь про подію.
12. У тексті інтерв'ю панує не стільки факт, скільки ...
- а) роздуми автора;
 - б) теоретично можливі події;
 - в) ставлення до нього;
 - г) гіпотеза.
13. Політичне гасло – це ...
- а) концентрована політична ідея;
 - б) система звукових і графічних знаків;
 - в) обопільне знання реалій комунікантом і реципієнтом;
 - г) зображення певних елементів реальної дійсності.
14. Політичне гасло має (знайдіть зайвий варіант) ...
- а) буде коротке, бажано інформаційно-емоційне;
 - б) окреслювати основну думку, завдання, переконання політичної партії;
 - в) доповнюватися візуальним додатком;
 - г) повідомляти інформацію, а також доказ її істинності.
15. Оригінальною жанровою формою актуалізації сучасного політичного дискурсу є ...
- а) репортаж;
 - б) стаття;
 - в) різновиди художньої публіцистики та фольклору;
 - г) різновиди ділового стилю.
16. Дискурсивний аналіз – це ...
- а) розділ лінгвістики, що розглядає функціонування мови як різновид когнітивної діяльності;

б) розділ теоретичної лінгвістики, що займається дослідженням дискурсів;

в) розділ лінгвістики, пов'язаний із практичним розв'язанням питань застосування мови;

г) розділ загальної лінгвістики, що займається проблемами лінгвістичних моделей.

17. Ідеї, що в кінцевому рахунку призвели до виникнення дискурсивного аналізу, були сформульовані в ...

а) ХІХ ст.;

б) ХІХ – першій половині ХХ ст.;

в) ХVІІІ – першій половині ХІХ ст.;

г) ХХ ст.

18. Як окремий напрямок дискурсивний аналіз був заявлений ...

а) на початку ХІХ ст.;

б) в середині ХІХ ст.;

в) на початку ХХ ст.;

г) в середині ХХ ст.

19. Дискурсивний аналіз використовує підходи декількох наукових дисциплін (знайдіть зайвий варіант):

а) психолінгвістики;

б) соціолінгвістики;

в) квантитативної лінгвістики;

г) антропології.

20. Дискурсивний аналіз розглядає наступні питання (знайдіть зайвий варіант):

а) топономастика;

б) соціолінгвістика взаємодій;

в) аналіз розмов;

г) етнографія комунікації.

21. Галузі дискурсивного аналізу (знайдіть зайвий варіант):

а) стилістичний;

б) практичний;

в) риторичний;

г) конверсаційний.

22. Автором праці «Когнітивний аналіз дискурсу» є ...

а) В. Дресслер;

б) Т. ван Дейк;

в) Е. Шеглофф;

г) Р. Лонгакр.

23. Когнітивний аналіз – це ...

а) методика дослідження предметом якої є вміст текстових масивів;

б) метод дослідження дискурсу в керованих умовах;

в) аналіз тих властивостей дискурсу, що пояснюються в термінах когнітивних понять;

г) детальний аналіз розмови, що відбувається в природних ситуаціях.

24. У структурі когнітивного аналізу дискурсу Т. ван Дейк виділяв ...
- а) два аспекти;
 - б) три аспекти;
 - в) чотири аспекти;
 - г) п'ять аспектів.
25. Текстуальний аналіз – це...
- а) структурний аналіз дискурсу, що розглядає усі рівні його існування;
 - б) структурний аналіз дискурсу, що розглядає мовний рівень його існування;
 - в) структурний аналіз дискурсу, що спирається на його контекст;
 - г) структурний аналіз дискурсу, що спирається на невербальні аспекти.
26. Текстуальний аналіз включає в себе (знайдіть зайвий варіант):
- а) фонетичний рівень;
 - б) графічний рівень;
 - в) риторичний аспект;
 - г) сферу діяльності.
27. Контекстуальний аналіз включає в себе (знайдіть зайвий варіант):
- а) час;
 - б) місце;
 - в) ролі учасників;
 - г) риторичний аспект.
28. Типологія дискурсів Г. Почепцова включає (знайдіть зайвий варіант):
- а) теле- та радіодискурс;
 - б) літературний дискурс;
 - в) прагматичний дискурс;
 - г) тоталітарний дискурс.
29. Авторами інформаційно-технічної моделі комунікації є ...
- а) Ю. Лотман і Р. Якобсон;
 - б) В. Вівер і К. Шенон;
 - в) К. Огден і А. Річардс;
 - г) К. Бюлер і У. Еко.
30. Автором семіотичної моделі художньої комунікації є ...
- а) Ю. Лотман;
 - б) Р. Якобсон;
 - в) К. Бюлер;
 - г) У. Еко.

Модульна контрольна робота з дискурсології № 2

Варіант – 2

1. М. Штраус зазначає, що мовні ігри у межах аналізу дискурсу – це:
 - А) стан речей у проблемних ситуаціях;
 - Б) абстрактні процеси, що можуть з'являтися у різних суспільних сферах;
 - В) комунікативна диференціація текстів, залежно від комунікативного наміру;
 - Г) комунікативні прийоми, застосовані під час спілкування.
2. Аналіз газетних матеріалів показав, що сьогодні найбільш актуалізованими є два види опозицій, а саме:
 - А) норма/антинорма, погане/хороше;
 - Б) насильство/ненасильство, дія/спокій;
 - В) норма/антинорма, дія/спокій;
 - Г) насильство/ненасильство, норма/антинорма.
3. Ідеологема – структурний компонент будь-якого політичного дискурсу – це:
 - А) найменша самостійна і вільно відтворювана в мовленні відокремлено оформлена значима одиниця мови, яка співвідноситься з пізнаним і вичленуваним окремим елементом дійсності;
 - Б) найбільш «природні» елементи організації системи переконань, котрі найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше передаються когнітивній переробці;
 - В) форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку;
 - Г) слово або словосполучення, застосоване для позначення деякого поняття.
4. Хто є автором теорії «зловживання словами»:
 - А) Т. ван Дейк; Б) Р. Крейг; В) Л. Локк; Г) П. Сопер.
5. В. Дікман та В. Бергсдорф виділили декілька факторів семантичної неоднозначності, серед яких:
 - А) абстрактність та широта значення, складність значення;
 - Б) розмитість семантичних кордонів;
 - В) відносність значення;
 - Г) усі зазначені варіанти.
6. Складність значення, як один із факторів семантичної неоднозначності полягає у:
 - А) труднощах розуміння самого денотата;
 - Б) ігнорування уточнюючих визначень, котрих потребують слова з абстрактним значенням;
 - В) відсутності чітких відмінностей у значеннях денотатів;
 - Г) залежності вибору номінації від позиції мовця.
7. Відносність значення як один із факторів семантичної неоднозначності полягає у:
 - А) труднощах розуміння самого денотата;
 - Б) ігнорування уточнюючих визначень, котрих потребують слова з абстрактним значенням;
 - В) залежності вибору номінації від позиції мовця;

Г) відсутності чітких відмінностей у значеннях денотатів.

8. І Вагомий внесок у розвиток теорії та практики аналізу дискурсу зробила:

А) бірмінгемська школа; Б) французька школа;

В) семіотична модель дискурсу Ч. Пірса; Г) дискурсивна психологія.

9. Кому із зазначених науковців належить виділення основних ознак преси: діалогічності, стилістичного динамізму, сполучення різко контрастних стилістичних елементів тощо:

А) М. Панову; Б) І. Лисаковій; В) Д. Локку; Г) В. Дікману.

10. До основних фаз інтерв'ю належать:

А) збирання інформації, ядро, резюмування;

Б) попередня інформація, ядро, резюмування;

В) попередня інформація, ядро, опрацювання інформації;

Г) попередня інформація, інформування, резюмування.

11. Про що йде мова у запропонованому визначення Е. Гофмана: «Це усе те, що робить і говорить індивід, коли він на черзі. Йдеться про короткі мовні та немовні реакції слухача, котрі не націлені на зміну ролі мовця»:

А) мовна гра; Б) мовний прийом;

В) дискурсивний хід; Г) дискурсивний прийом.

12. У межах дискурсу дискурсивна когеренція виражається у:

А) специфічних граматичних і комунікативно-функціональних відношеннях між окремими ходами;

Б) специфічних граматичних, стилістичних і комунікативно-функціональних відношеннях між окремими ходами;

В) специфічних граматичних, тематичних, стилістичних і комунікативно-функціональних відношеннях між окремими ходами;

Г) специфічних граматичних, тематичних і комунікативно-функціональних відношеннях між окремими ходами.

13. За характером інформації зміна ролей мовця та слухача буває (оберіть неправильну відповідь):

А) запитання – відповідь; Б) діалог – з'ясування;

В) стимул – реакція; Г) інформація – стимул.

14. У межах політичного дискурсу, коротке інформаційне повідомлення – це:

А) гасло; Б) передвиборча кампанія;

В) виступ; Г) передвиборча програма.

15. Основними функціями політичного гасла є:

А) пропонувати, закликати; Б) запевняти, переконувати;

В) інформувати; Г) усі зазначені варіанти.

16. Оберіть правильне визначення «дискурс-аналізу»:

А) розчленування предмету пізнання, абстрагування його окремих сторін;

Б) процес з'єднання або об'єднання раніше розрізнених речей або понять в ціле або набір;

В) відкриття, розуміння, а також розробка методів і систем, призначених для збільшення знання світу, в якому людина живе;

Г) ряд підходів у соціальних науках, метою яких є критичне дослідження дискурсу, а основними завданнями – аналіз співвідношення сил у суспільстві.

17. Визначте представників Бірмінгемської школи дискурс-аналізу:
А) П. Анрі, Ж.Ж. Куртін; Б) Дж. Сінклер, М. Кулхард;
В) Г. Сакс, Э. Щеглов; Г) Т. ван Дейк, Р. Лаков.
18. Об'єктом дослідження Бірмінгемської школи дискурс-аналізу є:
А) аналіз безпосередніх складників; Б) компонентний аналіз;
В) конwersаційний аналіз; Г) критичний дискурс-аналіз.
19. Серед запропонованих дослідників оберіть того, який займався розробкою проблем інтеракціональної соціолінгвістики:
А) Дж. Блум; Б) Р. Водак; В) Т. ван Дейк; Г) Ч. Пірс.
20. П. Анрі, Ж.Ж. Куртін є представниками:
А) Теорії мовленнєвих актів;
Б) Французької школи дискурс-аналізу
В) Бірмінгемської школи дискурс-аналізу
Г) соціолінгвістики.
21. Представником етнографічного напрямку аналізу дискурсу є:
А) Жд. Сінклер; Б) Н. Феркло; В) Д. Хаймз; Г) О. Шейгал.
22. Дискурсивний аналіз тримається на трьох китах, трьох найважливіших категоріях, а саме:
А) дія, будова и стилістичність; Б) дія, взаємодія, комунікація;
В) дія, архітектоніка, полісемантичність;
Г) дія, будова и варіативність.
23. На думку Т. ван Дейк критичне дослідження дискурсу має задовольняти ряд вимог для того , щоб ефективно реалізовувати свої цілі (оберіть хибне твердження):
А) аналіз повинен фокусувати свою увагу на соціальних проблемах і політичних питаннях;
Б) замість того, щоб просто описувати структуру дискурс, критичний дискурс-аналіз повинен розглянути і пояснити її як параметр (особливість) соціальної взаємодії та соціальної структури;
В) критичний дискурс-аналіз повинен зосередити увагу на лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристиках комунікації, головним елементом при цьому визначаючи експресивність спілкування;
Г) емпірично адекватний критичний аналіз соціально-політичних проблем повинен бути міждисциплінарним.
24. Якому мовознавцю належить запропоноване визначення: «Критичний дискурс-аналіз – це аналіз, у якому стверджується, що дискурс – лише один з безлічі аспектів будь-якої соціальної практики»:
А) Н. Феркло; Б) Т. ван Дейку; В) Д. Хаймзу; Г) О. Шейгалу.
25. Визначте науковців, які займались розробкою проблем критичного дискурс-аналізу:
А) П. Анрі, Ж.Ж. Куртін; Б) Дж. Сінклер, М. Кулхард;
В) Г. Сакс, Э. Щеглов; Г) Т. ван Дейк, Р. Лаков.
26. П. Бурдьє займався дослідженням різних дискурсивних полів, основними з яких дослідник назвав:
А) поле соціології та педагогіки; Б) поле соціальних наук та журналістики;

В) поле журналістики та педагогіки; Г) поле соціальних наук та дискурсології.

27. Д. Кристал вважає, що інтерес дослідників до аналізу того, як речення взаємодіють у певній послідовності для створення зв'язних уривків мовлення, розвивається у двох напрямках, а саме:

А) зосереджується на структурі природної усної мови, аналіз тексту; що вивчає структуру писемної мови;

Б) зосереджується на дослідженні лінгвістичних та екстралінгвістичних складників дискурсу;

В) зосереджується на дослідженні плану змісті та плану вираження;

Г) зосереджується на дослідженні суб'єктів та об'єктів комунікації.

28. Кому з перерахованих науковців належить запропоноване твердження: «дискурс-аналіз не є просто методом, він є підходом до вивчення природи мови у зв'язку із центральними концептами соціальних наук, який слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних підходів, що передбачають не тільки збір та обробку інформації, але й ряд метатеоретичних та теоретичних припущень, а також систему принципів та методів дослідження»:

А) Ю. Хабермасу; Б) П. Вінчому;

В) Л. Вуду та Р. Крогеру; Г) Дж. Серлю.

29. Визначте, коли соціолінгвістичні дослідження почали включати у межі дискурс-аналізу:

А) із 60-х років ХХ ст.; Б) із 70-х років ХХ ст.;

В) із 60-х років ХІХ ст.; Г) із 80-х років ХХ ст..

30. Основний принцип мовленнєвого спілкування Г.-П. Грайс визначив як:

А) принцип конкуренції; Б) принцип кооперації;

В) принцип координації; Г) принцип накопичення інформації.

Модульна контрольна робота з дискурсології № 2

Варіант – 3

- 1) Укажіть тлумачення терміна «когезія»:
 - а) логіко-асоціативні зв'язки між фактами;
 - б) форма викладу змісту;
 - в) синтагматичні зв'язки між фактами;
 - г) ієрархічні зв'язки у змісті.
- 2) Що таке континуум?
 - а) часовий діапазон дії тексту;
 - б) частини, з яких складається текст;
 - в) тривалість виголошення тексту;
 - г) немає правильної відповіді.
- 3) Розкрийте значення поняття «ідеологема»:
 - а) форма викладу змісту;
 - б) організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин;
 - в) найбільш «природні» елементи базового рівня організації систем переконань, які найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці;
 - г) вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання;
- 4) Хто написав працю «Дослідження про людський розум»?
 - а) Н. Хомський; б) Л. Виготський;
 - в) З. Фрейд; г) Д. Локк.
- 5) Яку теорію розглянуто у праці «Дослідження про людський розум»?
 - а) «зловживання жестами»; б) «зловживання словами»;
 - в) «недостатності жестів»; г) «недостатності слів».
- б) Проблемі деспеціалізації термінів у газетно-журнальній публіцистиці присвячена дисертація:
 - а) А. Вежбицької; б) З. Соловйової;
 - в) О. Селіванової; г) Т. Ковалевської.
- 7) Стереотипні мовні засоби, що сприймаються негативно – це:
 - а) фразеологізми; б) старослов'янізми;
 - в) штампи; г) неологізми.
- 8) Журналістська ініціатива, що передбачає розпитування відомої чи анонімної особи для отримання інформації, пояснення чи з'ясування позиції, які мають сенс тільки в тому разі, коли їх повідомила саме ця людина, щоб передати потім інформацію чітко визначеній аудиторії у формі запитань-відповідей називається:
 - а) інтерв'ю; б) анкетування;
 - в) співбесіда; г) опитування.
- 9) Укажіть фази, на які можна поділити інтерв'ю:
 - а) попередня інформація, основний зміст, резюмування;
 - б) підготовка, розмова, підсумки;

- в) підготовка, проведення, презентація населенню;
г) попередня інформація, основний зміст, підсумки.
- 10) Основною одиницею політичного дискурсу, жанрово оформленого як інтерв'ю, є:
- а) лінгвістична норма;
 - б) журналістський принцип;
 - в) дискурсивний хід;
 - г) журналістський хід.
- 11) Скільки є реакцій на ініціювальний хід?
- а) 2; б) 3; в) 4; г) 5.
- 12) Які є реакції на ініціювальний хід?
- а) слухання, розуміння, погодження;
 - б) слухання, розуміння, добір;
 - в) сприйняття, відхилення, погодження;
 - г) сприйняття, відхилення, добір.
- 13) Які є форми тематичного розвитку за видом відношень?
- а) дескриптивні, наративні, експлікативні, аргументаційні;
 - б) дескриптивні, номінативні, експлікативні, аргументаційні;
 - в) дескриптивні, наративні, імплікативні, аргументаційні;
 - г) дескриптивні, наративні, експлікативні, обґрунтовані.
- 14) За типом комунікативної стратегії інтерв'ю буває:
- а) діалог-з'ясування, пояснення;
 - б) діалог-суперечка, дискусія;
 - в) діалог-унісон;
 - г) усі варіанти правильні.
- 15) Основні жанри функціональної структури жанрового політичного простору:
- а) ритуально-фольклорний, орієнтований, передагональний;
 - б) ритуально-епідейктичний, орієнтаційний, агональний;
 - в) ритуально-класифікаційний, орієнтаторський, агонійний;
 - г) ритуальний, орієнтований, агональний.
- 16) Укажіть функції художньо-публіцистичних та фольклорних жанрів у сучасному українському політичному дискурсі:
- а) спрощення та чітке структурування складної картини;
 - б) афективна функція;
 - в) формально-конструктивна функція;
 - г) усі варіанти правильні.
- 17) Яку структуру має дискурс?
- а) лінгвістичну та екстралінгвістичну;
 - б) вербальну та паравербальну;
 - в) мовну та мовленнєву;
 - г) структуровану та неструктуровану.
- 18) Дискурс є результатом:
- а) мовленнєво-мислиннєвої діяльності;
 - б) мовленнєво-комунікативної діяльності;

- в) мисленнево-комунікативної діяльності;
 - г) мисленнево-мовленнєвої діяльності.
- 19) Що є організуючим принципом, спільним для діалогу та монологу?
- а) внутрішня монологічність;
 - б) внутрішнє мовлення;
 - в) внутрішня діалогічність;
 - г) внутрішнє мислення.
- 20) Основною відмінністю дискурсу від тексту є:
- а) ідея розвитку та зумовленості екстралінгвістичними чинниками;
 - б) ідея розвитку та зумовленості лінгвістичними чинниками;
 - в) ідея розвитку та зумовленості психологічними чинниками;
 - г) ідея розвитку та зумовленості соціальними чинниками.
- 21) Який дослідник належав до Бірмінгемської школи дискурс-аналізу?
- а) Дж. Сінклер; б) Т. ван Дейк;
 - в) Д. Хаймс; г) О. Шейгал.
- 22) Яку сферу спілкування брала за основу дослідження Бірмінгемська школа дискурс-аналізу?
- а) спілкування під час уроку в школі;
 - б) спілкування під час заняття в університеті;
 - в) спілкування у повсякденному житті;
 - г) спілкування під час мітингів.
- 23) Назвіть представника критичного аналізу дискурсу:
- а) Дж. Сінклер; б) Т. ван Дейк;
 - в) Д. Хаймс; г) О. Шейгал.
- 24) Що аналізує Т. ван Дейк у контексті своєї теорії аналізу дискурсу?
- а) повсякденне мовлення;
 - б) мовлення педагогів;
 - в) мову ЗМІ;
 - г) мову офіційно-ділового стилю.
- 25) Назвіть представника етнографічного напрямку дискурсу:
- а) Дж. Сінклер; б) Т. ван Дейк;
 - в) Д. Хаймс; г) О. Шейгал.
- 26) Яку теорію розробляв Д. Хаймс?
- а) соціологія мовлення; б) етнографія мовлення;
 - в) психологія мовлення; г) філософія мовлення.
- 27) Хто був представником етнометодологічного напрямку?
- а) Г. Гарфінкель; б) М. Фуко;
 - в) Ч. Пірс; г) Х. Грайс.
- 28) Що досліджував Г. Гарфінкель?
- а) взаємодію людей та тварин;
 - б) мовлення дорослих людей;
 - в) мовлення немовлят;
 - г) лідерство у замкнутому просторі.

- 29) Укажіть представника конверсаційного аналізу:
а) Р. Водак; б) М. Фуко;
в) Х. Сакс; г) К. Шеннон.
- 30) Що становить собою конверсаційний аналіз?
а) соціолінгвістичний аналіз розмов;
б) етнометодологічний аналіз розмов та текстів;
в) філософський аналіз текстів;
г) описовий аналіз розмов та текстів.

Модульна контрольна робота з дискурсології № 2

Варіант – 4

1. Мовні ігри – це...

А) стан речей у проблемних ситуаціях, між учасниками з визначеними відношеннями та спільним обсягом знань;

Б) категорія, що зумовлює мікроструктурну диференціацію текстів;

В) комунікативні процеси;

Г) мовний фрейм.

2. Теми виступають як...

А) певна інформація; Б) самі по собі пені дії;

В) певний зміст висловлюваного; Г) зміст зразків дії.

3. Поняття «тема» розглядають у лінгвістиці переважно під кутом зору...

А) мовного фрейму; Б) фонових знань;

В) тема – рема; Г) тексту.

4. Тема – це...

А) головна думка твору;

Б) те, про що говориться у певній комунікативній ситуації;

В) засудження сказаного; Г) критична оцінка до вимовленого.

5. За визначенням якого вченого, тематичний розвиток – мисленнєвий виклад теми?

А) К. Брікнером; Б) Г. Фрітцом;

В) О. Селівановою; Г) Т. ван Дейком.

6. За рівнем нормативних уявлень лексику із семантикою анти норми можна поділити на...

А) архаїчну та історичну лексику;

Б) позитивну та негативну лексику;

В) лексику, що фіксує ступінь перевищення норми за кількісною ознакою та лексику, що фіксує характер зниження норми за якісною ознакою;

Г) негативно-забарвлену лексику та марковану.

7. Що є вербальним виявом політики?

А) власне політика; Б) політичний дискурс;

В) політичний виступ; Г) політична стаття.

8. Слова: «ніде, ніхто, відсутність, немає нічого» належать до...

А) фазових показників;

Б) показників належності до тих чи інших світів;

В) категоричних кванторів;

Г) показників ранжування.

9. До лексики соціально дії належать такі слова...

А) володіти, захопити, приписати;

Б) план, вибір, сценарій, ресурс;

В) незалежність, толерантність, демократичний;

Г) коригувати, диригувати, маніпулювати.

10. Важливою рисою сучасної політичної мови є...

- А) стереотипність мови; Б) тенденція до стандартизації;
- В) багатозначність слів; Г) літературна мова.

11. У політичному дискурсі спостерігається конфлікт двох тенденцій, а саме...

- А) термінологічної та неоднозначної;
- Б) термінологічної та однозначної;
- В) багатозначної та літературної;
- Г) літературної та термінологічної.

12. Інтерв'ю – це...

- А) підґрунтя для формування нової стилістичної норми газети;
- Б) журналістська ініціатива, яка передбачає розпитування відомої чи невідомої особи для отримання інформації;
- В) анкетування реципієнтів, з метою отримання певної інформації;
- Г) журналістська ініціатива, що несе в собі семіотичне навантаження.

13. Політичне інтерв'ю можна розглядати з...

- А) однієї сторони; Б) двох сторін;
- В) трьох сторін; Г) багатьох сторін.

14. Що є основною одиницею політичного дискурсу, жанрово оформленого як інтерв'ю?

- А) політичний хід; Б) опозиція;
- В) комунікативний акт; Г) дискурсивний хід.

15. За видом відношень розрізняють такі форми тематичного розвитку...

- А) пояснювальні та обґрунтовані;
- Б) оповідні та дескриптивні;
- В) описові, оповідні, пояснювальні й обґрунтування;
- Г) описові та дескриптивні.

16. В якому році була розроблена бірмінгемська модель дискурсу?

- А) 1950-1952 р.; Б) 1960-1962 р.;
- В) 1970-1972 р.; Г) 1980-1982 р.;

17. Ким було розроблено критичний дискурс-аналіз?

- А) Н. Феркло; Б) С. Левінсоном;
- В) Г. Джефферсоном; Г) Г. Саксом.

18. Головною областю дослідження критичного дискурс-аналізу є...

- А) учасники дискурсу; Б) зміни дискурсу;
- В) інтерпретація дискурсу; Г) методологія дискурсу.

19. Що досліджується за допомогою етнографічного підходу до аналізу дискурсу?

- А) жести під час комунікації;
- Б) соціальні характеристики дискурсу;
- В) вербальні та невербальні елементи як складові культури;
- Г) лінгвокомунікативні зв'язки.

20. Ким була заснована етнометодологія?

- А) Г. Гарфінкелем; Б) С. Стемброуком;
- В) Д. Хаймсом; Г) С. Левінсоном.

21. Хто запропонував когнітивну модель дискурсу?
А) Д. Хаймс; Б) С. Левінсон;
В) С. Стенброук; Г) Т. ван Дейк.
22. Підстави теорії знаків – це модель...
А) Ч. Пірса; Б) Ч. Морріса;
В) О. Шингарьової; Г) К. Бюлера.
23. У моделі Шеннона-Вівера комунікація описується як...
А) лінійний однобічний процес;
Б) багатолінійний процес;
В) лінійний багатобічний процес;
Г) механічний процес.
24. Що розглядав У. Еко у своїй комунікативній моделі?
А) переклад тексту з мови мого «я» мовою твого «ти»;
Б) особливості архітектурної комунікації;
В) просторовий вимір;
Г) зв'язок адресата з адресантом.
25. Хто був представником діалогічної моделі комунікації?
А) У. Еко; Б) Х. Саке; В) Т. Дрідзе; Г) Р. Якобсон.
26. На що орієнтована діалогічна модель?
А) на взаєморозуміння;
Б) на вирішення конфліктів;
В) на подолання міжмовних бар'єрів;
Г) на забезпечення якісної комунікації.
27. Чим відрізняється модель У. Еко від стандартної моделі?
А) наявністю лексикодів, що несуть додаткове інформаційне навантаження;
Б) специфікою комунікації;
В) специфічної передачею інформації;
Г) наявністю елементів «я» та «ти».
28. В якому році була заснована модель Шеннона-Вівера?
А) У 1940 р.; Б) у 1950 р.; В) у 1960 р.; Г) у 1970 р.
29. В якому році Г. Гарфінкель ввів до наукового обороту термін «етнометодологія»?
А) 1965 р.; Б) 1966 р.; В) 1967 р.; Г) 1969 р.
30. Хто із дослідників стверджував, що: «Дискурс – лише один з безлічі аспектів будь-якої соціальної практики»?
А) С. Стенброук;
Б) С. Левінсон;
В) Т. ван Дейк;
Г) Н. Феркло.

Відповіді – варіант 1

- 1) б
- 2) б
- 3) а
- 4) в
- 5) в
- 6) б
- 7) а
- 8) а
- 9) в
- 10) б
- 11) в
- 12) в
- 13) а
- 14) г
- 15) в
- 16) б
- 17) б
- 18) г
- 19) в
- 20) а
- 21) б
- 22) б
- 23) в
- 24) а
- 25) а
- 26) г
- 27) г
- 28) в
- 29) б
- 30) а

Варіант – 2

1. А	Варіант
2. Г	– 4
3. Б	1. А
4. В	2. Г
5. Г	3. В
6. А	4. Б
7. В	5. А
8. А	6. В
9. А	7. Б
10.Б	8. В
11.В	9. Г
12.Г	10. Б
13.Б	11. А
14.А	12. Б
15.Г	13. Б
16. Г	14. Г
17.Б	15. В.
18.В	16. Г
19.А	17. А
20.Б	18. Б
21.В	19. В
22.Г	20. А
23.В	21. Г
24.А	22. Б
25.Г	23. А
26.Б	24. Б
27.А	25. В
28.В	26. А
29.А	27. А
30.Б	28. А
	29. В
	30. Г

Варіант 1.

1. Проблема дефініції дискурсу.
2. Теорія мовленнєвих актів як передумова виникнення дискурсології.
3. Комуніканти як складник дискурсу.
4. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу.
5. У поданому тексті визначити тип інтеракції, жанр дискурсу і головні категорії та їхню мовну репрезентацію.

В умовах кредитно-трансферної технології навчання змінюється функція викладача в організації навчальної діяльності студентів. Його основне завдання полягає в управлінні самостійною роботою студентів, формуванні спонукальних мотивів учіння, визначенні цілей і завдань навчальної діяльності, її організації, контролі за результатами процесу навчання. Кредитно-трансферна технологія ставить перед викладачем нову вимогу - поєднувати функції консультанта і менеджера: використовувати інформаційно-освітнє середовище, уміти викладати навчальний матеріал так, щоб забезпечити ефективну самостійну роботу студентів; активно послуговуватись комунікативними можливостями комп'ютерних програм і мереж для організації ефективної навчально-пізнавальної діяльності; здійснювати постійний контроль результатів навчання.

Варіант 2.

1. Дискурс і текст. Дискурс і комунікація. Дискурс і комунікативна ситуація.
2. Внесок Бірмінгемської групи до дискурсології.
3. Текст як знакова форма реалізації дискурсу.
4. Специфіка методу контент-аналізу.
5. У поданому тексті визначити тип інтеракції, жанр дискурсу і головні категорії та їхню мовну репрезентацію.

Розділ II

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 6. Основні напрями державної політики у сфері державної служби

Державна політика у сфері державної служби визначається Верховною Радою України.

Основними напрямками державної політики у сфері державної служби є визначення основних цілей, завдань та принципів функціонування інституту державної служби, забезпечення ефективної роботи всіх державних органів відповідно до їх компетенції

Проведення єдиної державної політики та функціональне управління державною службою здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань реалізації державної політики у сфері державної служби.

{ Частина третя статті 6 в редакції Закону N 2592-VI (2592-17) від 07.10.2010 }

Питання функціонування державної служби в інших державних органах, правове становище яких регулюється спеціальними законами України, вирішуються цими органами.

Варіант 3.

1. Інтеракціональна соціолінгвістика як напрям дискурсології.
2. Проблема одиниці дискурсу.
3. Контекст і конситуація, типи контекстів.
4. Аксиоми інтеракції.
5. У поданому тексті визначити тип інтеракції, жанр дискурсу і головні категорії та їхню мовну репрезентацію.

Лексикон інтимних міст» – найбільший за обсягом твір Юрія Андруховича. Невтомний мандрівник Україною, Європою, Америкою, автор розповідає нам 111 історій про 111 міст, з якими йому пощастило пережити щасливі й не дуже, але завжди інтимні – у широкому значенні цього слова – пригоди. Розташовані в алфавітному порядку за географічними назвами, ці різножанрові тексти – від есе й оповідань до віршів у прозі – разом становлять автобіографічний атлас світу письменника. Крім того, кожна «лексиконна» пригода є чітко вписаною не лише у просторові, а й у часові координати, що дає змогу читачеві здійснити слідом за автором 111 приватно-історичних стрибків від середини 60-х років минулого століття до наших днів. Навряд чи варто очікувати від цього атласу, цього вкрай суб'єктивного «посібника з геопоетики і космополітики» об'єктивних характеристик Києва і Львова, Москви і Варшави, Нью-Йорка і Єнакієвого. Але в ньому напевно можна знайти художньо важливіші речі: атмосферу, настрої, образи, запахи й смаки улюблених міст і місць, як вони закарбувалися у пам'яті автора. А також миттєві спостереження і глибші рефлексії, ліричність і смуток, іронію і сарказм – тобто усе те, завдяки чому наше спілкування зі світом набуває ознак інтимності.

Варіант 4.

1. Теорія мовленнєвих актів як передумова виникнення дискурсології.
2. Конверсаційний аналіз як напрям дискурсології
3. Рівні дискурсу. Канал комунікації.
4. Моделі інформаційно-технічні.
5. У поданому тексті визначити тип інтеракції, жанр дискурсу і головні категорії та їхню мовну репрезентацію.

НЕ ПЛАЧТЕ ЗА МНОЮ НІКОЛИ...

–... ВІР АБО НЕВІР, але, бігме Боже, не вмирала би ніколи, аби навіть не мала що робити! – розвертається до мене Юстина, продовжуючи виймати речі з домовини. – Та й тебе, дочко, прошу: абись не старілася ніколи!

Бабця – іще добріська, лише змаліла під тягарем віку й досвіду, в біленькій, рідко вишитій жовто-зеленим хрестиком сорочці з підгорнутими рукавами, біленькій, у дрібну квіточку невиразної барви, хустині й темній штапельній спідниці – розкладає перед хатою на паркан речі, заготовлені для смерті.

Розкрита домовина, звужена донизу й добре вифарбована в густо-чорне, стоїть на сходах веранди, з піднятим до сонця узголів'ям. На кришці, припертій до веранди, розвівається складена вдвоє тюль жовтуватого відтінку.

Вересневе вранішнє сонце – вже скупе, ба, навіть прохолодне – ліниво зігріває золоту корону далеких гір, що зусібіч тишно піднімаються над тихим селом.

За парканом, лишивши позаду дрібний виноград, різнобарвні мальви й флокси, низько – чи не попід самі ноги – стелиться туман незліченних айстр. Перед айстрами теракотово сміються красольки. А об рамлюють цей пахучий живий килим – чорнобривчики, що наввипередки з красольками добігають майже вулиці.

Варіант 5.

1. Французька семіотична традиція як передумова виникнення дискурсології.
2. Критичний аналіз дискурсу, основні здобутки.
3. Комунікативний шум. Паравербальні засоби дискурсу.
4. Прагматичні моделі дискурсу.
5. У поданому тексті визначити тип інтеракції, жанр дискурсу і головні категорії та їхню мовну репрезентацію.

Вельмишановна пані Президент Грібаускайте!

Вельмишановні президенти, глави урядів, міністри!

Високоповажні пані та панове!

Україна та ЄС вийшли на завершальний етап укладення Угоди про асоціацію. Переконали, це відкриє нову сторінку в розвитку Української держави, переведе на якісно новий рівень наші відносини з ЄС та його державами-членами.

Я підтверджую наміри України в найближчій перспективі підписати Угоду про асоціацію.

Україна спільно з Європейським Союзом вже понад шість років йде непростим курсом переговорів і пошуку компромісів.

На цьому шляху нам залишилося зробити лише кілька вирішальних кроків. Йдеться про необхідність підготовки передумов, які забезпечать максимальні результати від імплементації Угоди.

Переконали, що Україна та ЄС гідно пройдуть цей завершальний етап. Його головним завданням має бути здійснення програми спільних заходів, спрямованих на адаптацію економіки України до нових реалій.

Україна сьогодні повинна, в тому числі у зв'язку з новими торговельно-економічними обставинами, готуватися не лише до своєчасної імплементації Угоди про асоціацію, але і до мінімізації негативних наслідків початкового періоду, які, безумовно, відчують на собі найменш захищені верстви українців.

Це вимагає нашої спільної роботи над програмою економічної допомоги Україні, яка дозволить нам здійснити підготовку до підписання Угоди.

На нашу думку, така програма має стати результатом спільних зусиль України та ЄС.

Впевнений, у результаті цієї роботи буде знято існуючі протиріччя, що дасть можливість підписати Угоду і рухатися визначеним стратегічним шляхом європейської інтеграції без серйозних втрат для економіки України.

Конспект лекцій з дисципліни

Тема: «Дискурсологія в парадигмальному просторі сучасного мовознавства»

План

1. Інтерпретація терміна «дискурс» у науковій літературі. Кваліфікаційні ознаки дискурсу.
2. Дискурсологія. Методологічна база.
3. Основні дискурсивні практики.

Література

9. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1974. – 446 с.
10. Бисималиева М. О понятиях «текст» и «дискурс» // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 17-20.
11. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер с англ. / Вступ. ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
12. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
13. Климова И.И. Дискурс и его истоки: Учебное пособие. – М.: Диалог-МГУ, 2000. – 46 с.
14. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
15. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
16. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
17. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
18. Серажим К.С. Еволюція поглядів на дискурс // Актуальні проблеми журналістики: Зб. наук. праць. – Ужгород: МП “Ліра”, 2001. – С. 207-215.
19. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс, факт и принцип причинности / Язык и наука конца XX века: Сб. статей. – М., 1995. – 420 с.
20. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

На сьогодні у науковій літературі ще не склалося цілісної парадигми дискурсивних досліджень, національної школи дискурс-аналізу. Є окремі вчені – представники різних дисциплін, які ведуть роботу в цій галузі. Їх дослідження носять приватний і розрізнений характер. Кожен автор використовує своє розуміння дискурсу і, вибираючи цікавий йому об'єкт вивчення, аналізує й

описує його в різних поняттях і термінах. Систематизувавши наукову літературу з теми, ми виділили такі варіанти прочитання терміна «дискурс»:

1) дискурс у широкому розумінні: (1) предмет розмови, (2) спілкування, комунікація як предмет вивчення; (3) поле діяльності;

2) дискурс як об'єкт лінгвістики – (1) мова з позиції її організації, форми, граматичної заданості, (2) слово, речення, (3) мова, зосереджена на предметі розмови в його розвитку; (4) текст в його чітко заданій жанровій репрезентації, підпорядкований правилам формального характеру; (5) матеріальна форма втілення діяльності, структура (формат) вербальної діяльності;

3) дискурс як жанр – (1) жанр писемного спілкування, вид спілкування, що вимагає від автора і читача серйозного ставлення і розумової роботи, (2) лекція, виступ, бесіда, тобто жанр усного спілкування, вид спілкування, що вимагає безпосередньої взаємодії людей, які спілкуються;

4) дискурс як зосереджений на утриманні вид діяльності – (1) процес спілкування (усний чи письмовий), зосереджений на предметі розмови і його розвитку, (2) термін, який несе в собі відбиток не однієї, а цілого ряду соціальних і гуманітарних наук – філософії, лінгвістики, психології, соціології, етнографії, культурології, політології, комунікативістики, тобто, тих наук, які вивчають мову, її змістовий потенціал і реалізацію цього потенціалу;

5) дискурс як інтегративна функціональна даність – сукупність дискурсів, що відображають і формують дискурси;

6) дискурс як потенція – дар мови;

7) дискурс як міра – проміжок часу.

Для російськомовної лінгвістичної спільноти актуальним до сьогодні є «Лінгвістичний енциклопедичний словник», зокрема словникова стаття Н. Арутюнової «Дискурс». Згідно з цією статтею:

- дискурс є текст плюс контекст (відсутність контексту для історичних текстів не дозволяє їх називати дискурсом);
- дискурс включає в себе паралінгвістичне, що прочитується через функції – ритмічну, референтну (дейктичні жести), семантичну (міміка, жести), емоційно-оцінну, а також функцію впливу на співрозмовника (ілокутивна сила);
- дискурс виступає як трикутник: три його боки – прагматичний, когнітивний (фрейми / сценарії) і ментальні процеси (як вибір засобів для реалізації мети). Тобто, прагмалінгвістика, когнітивна лінгвістика і синтактика виступають як складові дискурс-теорії, як його джерела

Отже, термін «дискурс» є інтердисциплінарним і несе в собі відбиток не однієї, а цілого ряду соціальних та гуманітарних наук.

Множинність інтерпретацій дискурсу може бути зведена до таких базових варіантів:

- дискурс як щось абстрактне;
- дискурс як щось конкретне і, всередині іншого;
- дискурс як загальне.

Згідно з першим варіантом дискурс – це система норм, правил, обмежень або поведінкових моделей, які визначають породження комунікації (текстів); згідно з другим варіантом дискурс – це текст, занурений в контекст, або

комунікативна подія; згідно з третім варіантом – дискурс є послідовністю текстів, об'єднаних якимось початком (адресантом, жанром, проблематикою, ін.)

У теорії першого підходу дискурс є вищою одиницею (знаком) в структурі комунікації. Вона (він) народжується в соціальному середовищі (групі) як результат взаємодії її членів, але, як тільки з'явившись на світ, має безпосередній вплив на комунікативну (мовну) поведінку певної соціальної групи. Дискурс оточений системою понять і пропозицій (суджень), а також системою комунікативних форм і структур / моделей. На думку дослідників, у цьому розумінні дискурс краще називати інтерпретаційними фреймами, тобто тим, що використовується представниками цієї групи для розуміння і комунікації. З цих позицій спілкування між групами – це система, яка, будучи встановленою (породження дискурсу), далі проникає в інші системи (породження інтердискурсу).

Контекст дискурсу може бути класифікований за трьома параметрами:

1) за відношенням до комунікативної ситуації, що становить фізичний контекст дискурсної взаємодії, контекст дискурсу може бути широким (культурно-історичний контекст) і вузьким (риторична ситуація спілкування);

2) за характером екстралінгвістичної реальності, включеної в контекст, – ідеаційним (включає безпосередні умови комунікації, що розглядаються статично як елементи реальності) та інтеракційним (включає контекст суб'єктної взаємодії);

3) за природою ментальних конструктів, що складають когнітивний контекст дискурсу, – гносеологічним (включає знання про світ) і аксіологічним (включає оцінки).

Лінгвістичний внесок у дискурс-дослідження полягає у тому, щоб використовувати напрацювання науки про мову для вивчення власне актуалізованих в текстах контекстів дискурсу – дискурс-картин реальності, які можна класифікувати на основі запропонованої класифікації контекстів. Внесок інших наук в дискурс-аналіз полягає в дослідженні реальних, фізичних, доактуалізованих контекстів і їх елементів. Саме такий підхід до створення теорії дискурсу видається гармонійним, закінченим і по-справжньому інтердисциплінарним.

Незалежно від інтерпретації терміна дискурсу та специфіки дискурсивних практик дискурс-аналіз визначається як базовий метод дискурсології.

Дискурс-аналіз – це сукупність методик інтерпретації мовної діяльності, що здійснюється в конкретних суспільно-політичних обставинах і культурно-історичних умовах.

Значення дискурсу визначається взаємодією мовних структур і контексту, в якому вони вживаються. Тому дискурсивний аналіз повинен зафіксувати обставини, в яких відбувається комунікативна подія, і визначити їх відношення (значимість) до структури тексту.

Контекст визначається як ментально представлена структура тих властивостей (особливостей) соціальної ситуації, яка доречна для породження або розуміння дискурсу. Контекст включає в себе такі категорії:

- загальне визначення ситуації;

- континуум (час, місце події);
- діючих акторів (включаючи дискурси і дискурсивні типи);
- учасників, які виступають в різних комунікативних, соціальних чи інституціональних ролях;
- ментальні уявлення учасників (цілі, знання, думки позиції та ідеології).

Ментальні уявлення учасників комунікативної події можуть включати в себе: 1) абстрактні знання про подію, 2) особисте знання (досвід участі в подібному заході), 3) комунікативну мету; 4) соціальну роль, 5) прихильність певної ідеології; 6) завдання громадської групи або політичної партії, до якої входить учасник; 7) особистий інтерес автора тексту. Контекстна модель постійно удосконалюється, тим самим у носія мови виникає більш загальне абстрактне знання про структуру комунікативної події, яка в подальшому допомагає ясніше сприймати значення дискурсу.

2. Дискурсологія як лінгвістична дисципліна. Об'єкт і предмет дискурсології

Дискурсологія є мовознавчою дисципліною, представленою методологічно й теоретично різноманітними течіями, лінгвістичними школами й окремими дослідженнями, спрямованими на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних й ін. чинників. *Об'єктом* дискурсології є різноманітні дискурсивні практики мови, а *предметом* – організація дискурсу.

Дискурс (у перекладі з французької – мовлення) визначають як: зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, занурений у життя; замкнену цілісну комунікативну ситуацію (подію), складниками якої є комуніканти й повідомлення (текст) як знаковий посередник, зумовлену різними чинниками (соціальними, культурними, етнічними), що опосередкують передачу інформації, обмін нею і комунікативний вплив; стиль, підмова мовленнєвого спілкування; зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних.

У нетермінологічних значеннях дискурс уживають як дублет сфери спілкування (політичний, релігійний, медичний, спортивний дискурс, кінодискурс тощо), мовленнєвої практики певного напрямку художньої літератури (наприклад, дискурс постмодернізму, романтизму тощо).

Дискурс в широкому розумінні розглядають за традицією і як мовлення. У сучасній теорії комунікації й дискурсології термін «дискурс» уживають в різних значеннях. **Вісім** дефініцій дискурсу подає швейцарський дослідник П. Серію, посилаючись на книгу французького вченого Д. Мангіно: 1) еквівалент поняття «мовлення», тобто будь-яке конкретне висловлення; 2) одиниця за розмірами більша, ніж фраза; 3) вплив висловлення на його одержувача з урахуванням ситуації; 4) бесіда як головний тип висловлення; 5) мовлення з позиції мовця на протиположності оповіді, яка не враховує такої позиції; 6) уживання одиниць мови, їхня мовленнєва актуалізація; 7) соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлень, характерний для певного виду соціуму; 8) теоретичний конструкт, призначений для досліджень продукування тексту.

Російський лінгвіст М. Макаров виокремлює три типи координат з'ясування сутності дискурсу: із боку формальної інтерпретації дискурс – це утворення більш високого рівня, ніж речення; із боку функціональної інтерпретації дискурс – це вживання мови у всіх її різновидах; із боку ситуаційної інтерпретації – це втілення засобів мови в оточенні соціальних, психологічних і культурних обставин спілкування особистостей.

У лінгвістиці тексту 70-х р. р. терміни «дискурс» і «текст» звичайно ототожнювали, що пояснювалося відсутністю в деяких європейських мовах слова, відповідного франко-англійському «дискурс», яке в цих мовах замінювали терміном «текст». Отже, аналіз дискурсу збігався зі

структуралістськи орієнтованими граматиною тексту, лінгвістикою зв'язного тексту (В. Дресслер, Й. Сьурен, С. Шмідт). Дискурс розглядали й на підставі тексту як текст у контексті різних фонових чинників, занурений у життя; як вербальне представлення комунікативної події (Дж. Браун, Дж. Юл, Н. Арутюнова й ін.). У словнику термінів лінгвістики і тексту Т. Ніколаєвої термін дискурс має такі версії: зв'язний текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; група висловлень, пов'язаних між собою за змістом; мовленнєвий витвір як даність – письмовий та усний. Х. Відовсон визначає дискурс як «текст плюс ситуацію». І Штерн в українському енциклопедичному словнику 1998 р. і також дотримується ключового слова «текст», визначивши дискурс як зв'язний текст у контексті багатьох конститутивних і фонових чинників – соціокультурних, психологічних і т. ін.

Із метою усунення термінологічного збігу текст і дискурс інколи розмежовували на підставі способу знакової репрезентації – як письмовий текст і усний дискурс (І. Гальперін, О. Москальська, З. Тураєва). Однак, як зауважує М. Макаров, такий підхід просто не спрацьовує в ряді випадків, наприклад, доповідь можна розглядати одночасно і як письмовий текст, і як публічний виступ, тобто комунікативну подію. У сучасній дискурсології й комунікативному напрямі лінгвістики тексту дискурс прикладають як до письмових, так і усних текстів, дискурсивному аналізу підлягають навіть давні тексти.

У 80-ті р. р. із метою розмежування тексту й дискурсу використовували розрізнення аспектів: мовного та соціального, статичного та динамічного відповідно. Цьому посприяли концепції, по-перше, Е. Бенвеніста, який вважав дискурс мовленням, невіддільним від мовця, протиставляв процес системі (пор.: разом із реченням ми залишаємо сферу мови як системи знаків і вступаємо до іншого світу, світу мови як знаряддя спілкування, вираженням якого є дискурс); по-друге, голландського лінгвіста Т. ван Дейка, який розглядав текст як статичний об'єкт, а дискурс – як комунікативну подію, спосіб актуалізації тексту в певних ментальних і прагматичних умовах; і, по-третє, американського дескриптивіста К. Пайка, який розробив дистрибутивно-таксономічну модель мовленнєвої поведінки, найвищим рівнем якої вважав комплексні мовленнєві структури, а дискурс кваліфікував як результат процесу взаємодії в соціокультурному аспекті. Т. ван Дейк наголошував на тому, що дискурс у широкому розумінні слова є складною єдністю мовної форми, значення й дії, яка найкращим чином могла б бути охарактеризована за допомогою поняття комунікативної події або комунікативного акту. Мовець і слухач, їхні особистісні й соціальні характеристики, інші аспекти соціальної ситуації, безсумнівно, відносяться до такої події.

Під впливом теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики аналіз дискурсу отримав функціональне спрямування, а дискурс почали розглядати як комунікативну подію, ситуацію, що інтегрує текст з іншими її складниками, зокрема, екстралінгвальними, соціальними й референційними чинниками (обставинами, часом, простором комунікації),

когнітивними та психологічними чинниками, які опосередковують взаємодію учасників спілкування, їхні мотиви, цілі та стратегії. Дж. Ліч уводить ще і складник повідомлення: текст реалізується в повідомленні, за допомогою якого здійснюється дискурс.

Російський мовознавець А. Кібрик трактує дискурс як комунікативну ситуацію, що включає свідомість комунікантів (партнерів спілкування) і текст, що створюється у процесі спілкування. Український мовознавець Г. Почепцов уподібнює розбіжність між текстом і дискурсом різниці між реченням і висловленням: висловлення поєднує саме речення із соціальним контекстом його використання, такі самі відношення повторюються на вищому рівні в тексті та дискурсі. Д. Шиффрин пропонує визначати дискурс як інтегративно контекстуалізовані висловлення, усні й письмові. Дискурсу навіть надано статусу категорії природного мовлення, матеріалізованого у вигляді усного чи письмового мовленнєвого твору, відносно завершеного в смисловому чи структурному сенсі, довжина якого потенційно варіативна: від висловлення до цілісного тексту. Ототожнення дискурсу в цьому значенні з комунікативною ситуацією в системній організації всіх її складників визначає спроби встановлення його істотних визначальних рис.

Г. Почепцов наголошує, що дискурс має відповідати нормам мовної ситуації, комунікативної ситуації й соціальної ситуації. Г. Кук виокремлює три контексти дискурсу: текстуальний, соціальний і психологічний.

З огляду на підґрунтя виникнення терміна першою рисою дискурсу вважають *контекстуальність*, що розглядається як сукупність викладених подій, їхніх учасників, перформативної інформації й не подій, тобто обставин, що супроводжують події; тла, яке їх пояснює; оцінок учасників подій.

Другу рису дискурсу – його *особистісність* – кваліфікують як двобічну, зумовлену спільним для адресанта й адресата фондом знань і взаємодією їхньої індивідуальної свідомості. П. Серіо вважає суб'єкт висловлення, який набуває чинності лише в акті висловлення, категорією дискурсу, реальністю мовлення.

Третьою рисою є *процесуальність* дискурсу, закладена у спільній діяльності комунікантів, що розробляють його структуру, в поєднанні фаз продукування (породження) повідомлення адресантом та його рецепції адресатом. У сучасній дискурсивній психології наголошується на діяльності дискурсу як процесу: дискурсом називають соціальну діяльність в умовах реального світу. За словами Дж. Сьорля, діяльність дискурсу визначає його динамічність та континуальність.

Дискурс характеризується *телеологічністю* (четверта риса) як ситуація соціокультурної взаємодії: від співвідношення цілей комунікантів залежить тип комунікативної взаємодії, перебіг комунікативного акту. Т. ван Дейк вважав характерними рисами такої ситуації інтереси, цілі та стилі.

П'ята риса дискурсу – це *замкненість* його структури, поєднану з відкритістю текстової інформації. Замкненість дискурсу полягає в перетворенні ситуації на інший дискурс за умови розриву комунікативної

ситуації сторонньою особою, яка переформатує взаємодію, цілі, стратегії, або за умови зміни обставин комунікативного акту.

3. Сьогодні у науковій літературі самостійно функціонують декілька **дискурсивних практик**, кожна з яких має власний термінологічний апарат. Найбільш популярними й достатньо обґрунтованими постають такі дискурсивні практики:

1) *аналіз побутового діалогу* (Дж. Сакс, Е. Шеглофф і Г. Джефферсон, С.Томпсон). У працях цього напрямку опрацьовано правила послідовності реплік у діалозі, призначення пауз і специфіка мовчання, суміжні пари (питання – відповідь, вітання – вітання, запрошення – відмова тощо), різноманітні засоби невербальної комунікації. Базовими термінами постають терміни: *діалог і репліка, уточнення, суміжні пари*.

2) *дискурсивний аналіз з позицій структуралізму* (М. Фуко). Дискурсивний аналіз, за М. Фуко, не ставить за мету пошук абстрактних правил породження індивідуальних висловлювань, він намагається виявити причини появи певного висловлювання у певному місці у певний час, встановити умови і межі його існування, окреслити співвідношення з іншими висловлюваннями. Дослідник оперує термінами *дискурсія* (послідовність словесних знаків, яка не є однаковою для різних мов; сфера перетину загальних законів та індивідуальних явищ, сфера можливостей мови і пізнання), *дискурсивна інформація* (встановлення взаємозв'язків поля об'єктів, типів висловлень, понять, стратегій), *дискурсивна подія* (складник дискурсивної інформації), *висловлення* (атомарний елемент дискурсивної формації та дискурсивної практики), *архів* (це сукупність об'єктивованих передумов існування об'єктів історії та знання про них).

3) *дослідження інформаційного потоку* (У. Чейф). Специфіка напрямку полягає у поєднанні методів традиційної лінгвістики з психологічним експериментом, що дозволило отримати дані про динаміку свідомості мовця у часі, про мовні кореляти рухомих «фокусів свідомості», про культурні розбіжності у виборі важливої інформації та побудові дискурсу. Термінологічний апарат містить терміни: *свідомість* (домінують ознакою якої постає сфокусованість у будь-який момент на певному фрагменті світу), *активація інформації* (сфокусованість свідомості на конкретній інформації), *стан активації* (активна інформація, напівактивна й інактивна), *інтонаційні одиниці* (кванти, що співвідносні з предикацією та відображають фокус свідомості), *паузи* (просодичні межі між інтонаційними одиницями, що відповідають переходам свідомості мовця від одного фокусу до іншого), *топік* (комплекс взаємопов'язаних ідей).

4) *дослідження соціальної сфери як дискурсивної конструкції* (Е. Лакло та Ш. Муфф). Теорія дискурсу зумовлена розумінням соціального як дискурсивної конструкції. Дискурс трактується як сукупність фіксованих значень у межах специфічної сфери. Ключовими термінами у концепції постають терміни: *моменти* (усі знаки в дискурсі), *вузлова точка* (знак, навколо якого формуються, впорядковуються й актуалізуються інші значення), *елемент* (знак, значення якого не було зафіксовано, але він має

численні потенційні значення). Теорія дискурсу визначає межі для тих елементів дискурсу, які відкриті для різноманітних значень – *змінних знаків (сигніфікатив)*. Резервуар для додаткових значень, тобто значень, якими наділений або був наділений знак, але які виключені певним дискурсом з метою створення єдності значення, називається *сферою дискурсивності*. Формування поняття *особистості* через дискурс дозволяє чітко встановити, ким є людина і від кого вона відрізняється, оскільки суб'єкт набуває ідентичності тільки в структурі певного дискурсу. Отже, основна ідея теорії дискурсу, за Е. Лакло та Ш. Муфф, – соціальне явище характеризується незавершеністю або неповнотою. Значення ніколи не може бути фіксованим, і це відкриває шлях до постійної боротьби за те, як визначити суспільство й ідентичність. Завдання дискурс-аналітика – виявити перебіг цієї боротьби та зафіксувати значення на всіх рівнях соціального.

5) *дискурсивна психологія* (М. Уетерелл і Дж. Поттер). Дискурсивна психологія ґрунтується на розумінні «Я» як суб'єкта дискурсу, оскільки людина активно використовує дискурси як ресурси, тобто, людина не тільки будує дискурси, а й сама виступає їх продуктом. Основний інтерес цього підходу пов'язаний з процесами побудови значень у дискурсі, які постають ресурсами для спілкування у світі, оскільки дискурси створюють світ, який здається мовцю реальним або істинним. Актуальним є вивчення питання, як в дискурсивній практиці люди утворюють уявлення про світ, групи й ідентичності. Термінологічна та методологічна бази: *інтерв'ю, транскрипція, кодування, тема* (форма кодування, в якій фрагменти тексту розташовуються за категоріями), *критична точка* (маркер, який вказує на те, що щось відбувається не так, або вказує на конфліктну ситуацію).

б) *дискурс як складник антропоцентричного мовознавства* (К. Седов). На думку К. Седова, структура дискурсу постає відображенням (і вираженням) особливостей мовної особистості та її комунікативної компетенції. Дослідження структури дискурсу (у граматичному, прагмалінгвістичному, психолінгвістичному і соціопсихолінгвістичному аспектах) дозволяє виявити своєрідність мовленнєвої поведінки окремого носія мови та ідіостилю певної групи людей, тобто допомагає вирішувати певні проблеми онтолінгвістики (або вікової психолінгвістики). Під *дискурсом* лінгвіст розуміє «вербально-знакову структуру, що об'єктивно існує та супроводжує процес соціально-значущої взаємодії людей» й акцентує увагу на інтерактивності дискурсу. Базовими термінами концепції виступають: *дискурсивна діяльність* (різновид мовленнєвої діяльності, що спрямований на усвідомлення та цілеспрямоване породження мовленнєвих утворень), *дискурсивне мислення* (різновид вербального мислення, що обслуговує процеси породження та смислового сприйняття дискурсу), *дискурсивна компетенція* (складник комунікативної компетенції, що дозволяє вимірювати рівень сформованості умінь особистості під час здійснення ефективної та результативної дискурсивної діяльності).

7) *використання корпусів текстів* (Б. Грос, М. Стаббс, Д. Румелхарт). Методи корпусної лінгвістики демонструють, як використання комп'ютерних

програм допомагає виділенню тих мовленнєвих моделей, які виявляються значущими з соціального погляду. Комп'ютерні корпуси містять величезну кількість слововживань, які все активніше використовуються для перевірки гіпотез під час дискурс-аналізу.

8) *комунікативний вектор дослідження дискурсу* (Ф. Бацевич, А. Загнітко, М. Макаров, Л. Попович, Ю. Прохоров, Є. Сидоров). Цей аспект є найбільш опрацьованим у сучасній вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці і на поч. ХХІ ст. має декілька цікавих інтерпретацій. Так, А. Загнітко нерозривно пов'язує дискурс з контекстом мовленнєвої діяльності, виділяючи параметри ситуативно-вільного дискурсу та ситуативно-зв'язаного дискурсу. Згідно з концепцією А. Загнітка, провідну роль у дискурсі відіграє позиція комунікантів. Значну увагу вчений приділяє, по перше: реляційному й операційному представленню дискурсу, операціям порядкової співмірності, розгортання та згортання, полярної розмірності, паратрактивним конструкціям і операторам дискурсу; по-друге: моделювальній діяльності дискурсивної рефлексії (моделі реальності, квазіреальності, ірреальності, модель-алегорія, диктальна модель, категорійні моделі тощо); по-третє: самоорганізації дискурсивних структур (процедури рекурсії та дискурсії, дискурсивні символи-архетипи та ін.); по-четверте: ігровому началу у діяльності мовної свідомості (ігровий чинник у мові, самовідображення мовця-суб'єкта у дискурсі). Базовими термінами дискурсології А. Загнітка постають: *мовленнєва діяльність, мовна свідомість, адресат й адресант, рефлексія, гіпертекст*.

У нерозривному зв'язку з мовленнєвими жанрами розглядає дискурс Ф. Бацевич.

За Ю. Прохоровим, реальна комунікація має три складники, які не зливаються, але водночас є нерозривними: *дійсність*, в якій вона реалізується, *текст*, що забезпечує її змістовно-мовну основу, *дискурс*, що формує змістово-мовленнєву основу (вербальне + невербальне) взаємодії учасників комунікації. Усі складники реальної комунікації перебувають у стані динамічної взаємовідповідності: зміна дійсності призводить до зміни тексту й дискурсу; поява нових текстів у дійсності – до ймовірності варіативності дискурсу; реалізація іншого дискурсу в комунікації змушує її учасників звертатися до інших текстів й іншої фігури дійсності. У цій концепції функціонують терміни: *текст* (інтровертивна фігура комунікації: сукупність вербальних форм практики організації й оформлення змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти), *дискурс* (екстравертивна фігура комунікації: сукупність правил лінгвістичної та екстралінгвістичної організації змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти), *дійсність* (матеріальна фігура комунікації, сукупність матеріальних умов здійснення комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти), *комунікативний простір особистості* (сукупність сфер мовленнєвого спілкування, в якій певна мовна особистість може реалізувати у відповідності до прийнятих у певному соціумі мовних, когнітивних і прагматичних правил необхідні потреби свого буття).

З комунікативним вектором дослідження дискурсу пов'язані і дві наступні дискурсивні практики. Онтологія дискурсу, за Є. Сидоровим, – це опис сфери мовного буття, під час реалізації якого можливою постає спроба побудови вчення про саме мовне буття. Сутність дискурсу, на думку вченого, можна досягнути, відштовхуючись не від принципів пізнання, а від констатації й опису необхідностей, властивих дискурсу. Ключовими термінами концепції постають *мовленнєва комунікація* (інтерація, що реалізується через механізм знакової координації комунікативних дій комунікантів) і *текст* (обов'язкова ланка мовленнєвої комунікації, що являє собою знакову модель комунікативних дій мовця та реципієнта).

М. Макаров кваліфікує дискурс як складне лінгвістичне явище, в якому можна виділити різні аспекти, при чому деякі з цих аспектів є самостійними мовознавчими дисциплінами (лінгвістика тексту, конверсійний аналіз тощо). Дискурс-аналіз у концепції автора нерозривно пов'язаний з філософією, соціологією, психологією та, безперечно, лінгвістикою. Одиницями дискурсу постають комунікативні акти, комунікативні ходи, трансакції, обміни та мовленнєві події. З-поміж основних дискурсивних категорій автор виділяє зміну комунікативних ролей, комунікативну стратегію, когезію та когерентність, метакомунікацію та дейксис. У семантиці дискурсу набувають актуальності дослідження пропозиції, референції, експлікації та імплікації, інтерференції, пресупозиції, теми дискурсу, контексту дискурсу та когнітивних структур дискурсу.

М. Макаров робить огляд і класифікує підходи до вивчення дискурсу і дискурс-аналізу, виділяючи: (1) формальний, (2) формально-функційний, (3) діяльнісний підходи.

Функційний підхід. Функційний підхід орієнтується на мовну природу дискурсу і передбачає дослідження його форм (висловлювань та їх компонентів) через їх співвідношення з функціями мови, тобто співвідносить дискурс з широким соціокультурним контекстом.

Формально-функційний підхід. У межах формально-функційного підходу підкреслюється власна інтенціональність і цілісність (як формальна, так і функціональна) дискурсу як сукупності контекстуалізованих одиниць вживання мови.

Формальний і формально-функційний підходи до дискурсу враховують його змістовний (у межах цілісності й інтенціональності) і контекстний компоненти, але через апеляцію до змісту описують мовні одиниці.

Діяльнісний підхід. Діяльнісний підхід до дискурсу розкриває його мовні та мовленнєві аспекти, визначаючи його як мовленнєву діяльність, результатом якої є текст – мовний матеріал в усній чи письмовій репрезентації.

В. Дем'янков розуміє дискурс як текстову даність, яка наділена граматичною структурою (є послідовністю пропозицій), семантичною структурою (має тематичну цілісність), когнітивною структурою (конструє загальний для суб'єктів дискурсу світ, описує дійові особи, об'єкти, обставини, час, вчинки тощо). Елементи дискурсу постають змістовими категоріями. Це події, їх учасники, перформативна інформація і не-події, тобто а) обставини, що супроводжують подію, б) фон, що пояснює події; в) оцінка учасників подій; г)

інформація, що співвідносить дискурс із подіями.

Дискурс як діяльність (крім результату у вигляді тексту) визначається і через соціальну (комунікативну), а також когнітивну функції в дефініціях В. Кашкіна і Н. Арутюновой (пор.: дискурс – це мова, розглянута як цілеспрямована соціальна дія, що має місце у взаємодії людей і бере участь в механізмах їх свідомості. Отже, діяльнісний підхід до дискурсу висуває на передній план його змістову складову (інформаційну та контекстну): через звертання до мови, окремим мовним одиницям, розкривається те концептуальне і соціальне, що належить мовленнєвій діяльності.

Крім окреслених підходів до дискурсу та дискурс-аналізу, у науковій літературі функціонують: комунікативний, семіотичний, когнітивно-дискурсивний, дискурсивно-діалогійний, інтегративний, каузально-генетичний, критичний підходи. Розглянемо специфіку кожного з них.

Комунікативний підхід. Комунікативний підхід об'єднує дескриптивний аналіз дискурсу і прагматичні дослідження з послідовним врахуванням комунікативного і прагмалінгвістичного боків мовної взаємодії (див. праці А. Степанова, В. Макарова, Т. Ніколіна та ін.).

Дескриптивний дискурс-аналіз сягає своїм корінням класичної методики риторичного аналізу публічних виступів, лінгвістики тексту та теорії комунікації. У сучасному мовознавстві один із аспектів дескриптивного підходу пов'язаний з вивченням мовної поведінки: мовних засобів, риторичних прийомів і маніпуляційних стратегій. У межах дескриптивного напрямку вивчаються ситуація спілкування, комунікативні обмеження, що накладаються на реалізацію дискурсу, дискурсивні жанри, комунікативна компетенція, дискурсивні стратегії, співвіднесення дискурсивних форм з комунікативними нормами (див. праці Т. Поплавської, Є. Задворної, Т. Карпілович, Н. Сичевської, І. Ухвановой-Шмиговой).

Прагматичний аспект дискурс-аналізу включає теорії, які розглядають загальне знання й інтерференцію. Важливе значення відіграє поняття інтерсуб'єктності, що пов'язане з вивченням мовних актів, конверсаційних максим, дейксису, епістеміки дискурсу (див. праці Д. Богушевич, М. Ветошкіної, Г. Філімонової, Р. Карчеського, О. Снегірьової).

Семіотичний підхід. Семіотичний аналіз позиціонує підхід до вивчення дискурсу як знакової освіти, вивчення його знакової організації, увагу до системоутворювальних характеристик і типології знаків різних дискурсів.

Когнітивно-дискурсивний підхід. Когнітивно-дискурсивний підхід поєднує в собі інтерес когнітивістики до породження і розуміння мови і інтерес аналізу дискурсу до контексту, ситуації спілкування. Когнітивний підхід дозволяє від опису одиниць і структур дискурсу перейти до моделювання структур свідомості учасників комунікації. Моделювання когнітивної бази дискурсу здійснюється через аналіз фреймів і концептів дискурсу. Когнітивно-дискурсивний підхід має і прикладні напрямки, наприклад, щодо створення лінгвістичного забезпечення алгоритмічної моделі смислової компресії тексту (див. праці В. Маслової, С. Прохорової і Л. Чумак).

Дискурсивно-діалогійний підхід. Дискурсивно-діалогійний підхід походить від ідей М. Бахтіна та зосереджує увагу на особливості

функціонування тексту як дискурсу в діалогічному соціокультурному просторі з акцентом уваги на власне-діалогічному моменті мовного спілкування (див. праці Т. Плеханової і Д. Богушевич).

Інтегративний підхід. Інтегративний підхід розглядає дискурс в єдності багатьох позицій, в тому числі позицій комунікативістики, семіотики, прагматики, когнітивістики, психолінгвістики. Тут предмет дослідження виступає як складний феномен, що несе різні види інформації (див. праці М. Богової, А. Клименко, І. Бубнової, В. Макарова).

Каузально-генетичний підхід. Неправильно вилучати з інтегративного підходу і каузально-генетичний підхід, оскільки саме таким він і є. У той же час він має свої кваліфікаційні ознаки зумовлені методологічною настановою – включення в зміст дискурсу соціального контексту та визначення його як кортежного змісту, яке, відповідно, можна реконструювати (взаємодія мовців є цілим, в якому кожен комунікант – кортеж іншого). Отже, Підхід розглядає дискурс як інтегративну одиницю мовленнєвої діяльності і в ній виокремлює типи і види змісту, складові системи дискурсу.

Критичний підхід. Критичний підхід репрезентований концепцією **Тойн Ван Дейка**. Під дискурсом Тойн ван Дейка розуміє 1) складне комунікативне явище, що включає текст та свідомість мовця і слухача; 2) текст плюс соціальний контекст. Проінтерпретуємо ці дефініції/ Отже, виділяємо дві складові дискурсу: текст як повідомлення (знак), тобто вербально виражена думка (власне мовна реальність) і свідомість адресанта і адресата, тобто знання соціально співвідносне, оцінене, закріплене в досвіді соціуму, пропущене через досвід і відносини мовців, через їхній досвід набуття соціального контексту (власне соціальний контекст). Тому дискурс і стає подією – подією (спільним буттям) мовців.

Дискурс-аналіз у межах критичного підходу – це (1) діяльність (одночасно соціальна та індивідуальна); діяльність обмежена (закрита) своїми соціально орієнтованими мовними маніфестаціями (відносини, а та інформація про мовленнєву поведінку); діяльність диференційована та описана в соціально маркованих умовах; діяльність відкрита індивідуальному розумінню (когнітивна характеристика) і прояву (поведінкова характеристика), (2) репрезентант (представник) дійсності (і дискурс-світів) як соціальної конструкції (конструкцій), а також спільнот (і дискурсних спільнот); репрезентант реальності і одночасно вербально адаптованої реальності, (3) мовні єдності (набір категорій і кодів) в їх функціональній даності, що реалізують взаємодію людей (суб'єкт-об'єктного і суб'єкт-суб'єктного планів), забезпечуючи обмін знаннями і відносинами, що виявляють зміст смислового і сутнісного порядків (що сприяють встановленню самоідентифікації та самовизначення комунікантів).

У критичному підході самоідентифікація еквівалентна саморефлексії і розуміється як усвідомлений і чесний акт – викриття перед комунікантом всього, що може стояти на шляху ефективної комунікації. Отже, рефлексія визначається з опорою на такі положення:

- мова, текст, дискурс і т.д. – ці знаки є індексами суб'єкта. Їх зв'язок з людиною (або групою) природний і постійний;

- мова, текст і дискурс не можуть бути об'єктивними (вони несуть в собі суб'єктивну перспективу суб'єкта);

- у дослідженнях людини, а також соціального і культурного життя неможливо відокремити роль спостерігача від ролі учасника;

- самоідентифікація повинна спочатку бути сфокусована на всій невербальній або прихованій інформації про людини, яка могли би вплинути на результати.

Критичний дискурс-аналіз полягає:

- у вивченні соціально значимого явища;

- у проведенні дослідження з позицій підпорядкованої групи;

- переоцінки цінностей своєї групи з критичних позицій;

- критичної оцінки результатів свого дослідження (в процесі формальної та неформальної освіти).

Отже, дискурс-аналіз у межах критичного підходу фокусується на питаннях соціально значимих, а саме на проблемах функціонування в соціумі різних ідеологій, що стосуються в основному політичних поглядів, релігії, статевої та расової приналежності тощо.

Тема: «Теоретичні передумови виникнення дискурсології як науки»

План

1. Зародження дискурсології як науки. Підходи до тлумачення дискурсу.
2. Розвиток дискурсології в ХХ столітті:
 - 2.1. Біхевіоризм
 - 2.2. Когнітивізм
 - 2.3. Феноменологія
 - 2.4. Психосистематика
 - 2.5. Символічний інтеракціонізм
 - 2.6. Теорія соціальних репрезентацій
 - 2.7. Критичний аналіз дискурсу
 - 2.8. Теорія соціалізації

Література

1. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с. –
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
3. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
4. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
5. Серажим К.С. Еволюція поглядів на дискурс // Актуальні проблеми журналістики: Зб. наук. праць. – Ужгород: МП “Ліра”, 2001. – С. 207-215.
6. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс, факт и принцип причинности / Язык и наука конца ХХ века: Сб. статей. – М., 1995. – 420 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

1. “Наукова біографія” терміна “дискурс” цікава і не проста: вона почалася ще на зорі зародження гуманітарної науки людства в античні часи, проте його значення не усталилося й досі (детальному розгляду цієї проблеми присвячена окрема робота К.С. Серажим “Еволюція поглядів на дискурс”). Понад дві тисячі років цим поняттям означали бесіди (діалоги, мовлення) – спершу (у древньому Римі) тільки вчених, згодом – і широкого загалу (що, зокрема, фіксує Словник братів Грімм 1860 р.). І лише у 50-х роках минулого століття поняття “дискурс” почало вживатися як термін лінгвістики (уперше, у 1952 р., до нього звернувся, аналізуючи мову реклами, З. Харріс). Сам дискурс (зокрема, його внутрішня організація) став предметом дослідження наприкінці 50-х років ХХ століття, коли з’явилися

праці про синтаксичні конструкції, що складаються з двох і більше речень (ще у 20-ті роки ХХ століття Л. Щерба означив це мовне явище як складне синтаксичне ціле, пізніше його стали називати надфразною єдністю). У перший період розвитку цього напрямку лінгвістичних досліджень вивчалися логічні зв'язки у надфразних єдностях), синтаксичні регулярності (повторюваність морфем і синтаксичних конструкцій у сусідніх висловлюваннях, змістова тотожність різних виразів, що потрапляють в ідентичне середовище).

На початок 1970-х років, коли сформувалася нова течія – “лінгвістика тексту”, що об'єднала суто лінгвістичні та суміжні з ними підходи, як теоретичні (літературознавство, функціональна стилістика), так і прикладні (теорія комунікації, статистична обробка текстів, психологія, викладання мов, автоматизований переклад, інформатика тощо), – виникла потреба чіткого окреслення предмета дослідження лінгвістики тексту, а отже, чіткого визначення сутності двох ключових понять – тексту і дискурсу. Основну відмінність між ними сформулював Е. Бенвеніст: дискурс ним було визначено як процес застосування мовної системи, а текст – як результат цього процесу.

Виділимо основні підходи до розуміння цього терміна. Отже, під дискурсом сучасна лінгвістика (філософські інтерпретації цього поняття до уваги не беремо) розуміє:

1. Зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історико- та соціокультурними, психологічними та іншими – чинниками (це найбільш визнане сучасними мовознавцями тлумачення увів у науковий обіг Т. ван Дейк, таких поглядів дотримуються І. Штерн, В. Петров, Ю. Караулов та ін.).

2. Текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах). Тобто дискурс – це подія, у центрі котрої словесний компонент; комунікативний акт, узятий не тільки як цілісна структура, але і як повна тяглість, що включає і розмаїття його оцінок учасниками та спостерігачами, і навіть його наслідки (Н. Арутюнова, Г. Кук, К. Пайк та ін.).

3. Текст, що утворився в процесі дискурсії, коли значення “на виході” стає адекватним авторському задуму. Дискурсія починається там, де з'являються додаткові змісти, що відрізняються від буквального розуміння тексту. Наближення до розуміння цих додаткових змістів формує майбутній дискурс. Таким чином, у цьому трактуванні дискурс є ментальним утворенням, що виникає у свідомості читача в процесі такого сприйняття тексту, яке відштовхується від буквального розуміння, й існує стільки, скільки триває процес його сприйняття й розуміння (В. Костомаров, Н. Бурвикова та ін.).

4. Сукупність тематично, культурно або інакше взаємопов'язаних текстів, що допускає розвиток доповнення іншими текстами (А. Баранов, Д. Добровольський та ін.).

5. Спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик. Тобто, це – плинна мовленнєва діяльність у тій чи іншій сфері, калейдоскоп висловів, фраз, аналітичних статей та інформаційних повідомлень, публічних виступів, інтерв'ю, коментарів, кулуарних обмінів думками, що характеризує буття у часі (М. Фуко, А.-Ж. Греймас, Ж. Курте та ін.).

Як бачимо, жодне з цих трактувань дискурсу (кожне породило цілу низку визначень) не охоплює усіх аспектів його природи, не відображає особливостей його породження та функціонування в сучасному комунікативному просторі. Студіюючи той чи інший аспект дискурсу, дослідники часто послуговуються цим терміном у різних його семантичних наповненнях і нерідко приходять до суперечливих висновків, котрі не стільки розвивають сучасне знання про дискурс, скільки вносять у нього плутанину. Тож назріла нагальна потреба уточнити дефініцію цього терміна.

2. У другій половині ХХ століття з'явився цілий спектр нових напрямів і методів дослідження мовного спілкування, які помітно вплинули на вивчення мовної комунікації: антропологія, культурологія та етнографія, естетика, семіотика і герменевтика, кібернетика, нейробіологія і штучний інтелект, різні напрями психології (біхевіоризм, психоаналіз, соціальна і когнітивна психологія), філософія (аналітична філософія, феноменологія, прагматизм), соціологія (символічний інтеракціонізм, теорія соціальної дії, теорія ролей, когнітивна соціологія), логіка (модальна, інтенціональна, логіка прототипів і розмитих множин), математика (теорія систем, теорія гри, теорія катастроф) тощо.

Маючи свою логіку й методи аналізу, а також свій поняттєвий апарат, кожна з цих наукових дисциплін по-своєму описала свою метамову на основі власного бачення законів та принципів її побудови. Як наслідок, у науковому обігу нині існує досить багато термінів-дублетів, що по-різному означають ті самі процеси мовного спілкування, провокуючи таким чином методологічну кризу.

Зупинимося на передісторії зародження дискурсології як окремої галузі гуманітарної науки, становлення терміносистеми котрої має, певною мірою, методологічне значення. Як відомо, найважливішою подією в розвитку цілої низки наук у США, включаючи гуманітарні, стала так звана “когнітивна революція” початку 1970-х років. Когнітивізм як принцип наукового опису прийшов на зміну, а точніше, був реакцією на панування механіцизму й біхевіоризму.

Біхевіоризм, який загалом не займався процесами динаміки інформації у нашій свідомості, спостерігав лише за об'єктивно фіксованими зовнішніми стимулами та реакціями, тим самим позбавляючи інтроспекцію права на наукову доказовість. Розвиток експериментальної психології багато в чому успадкував і помножив ці недоліки. Методологічно ця парадигма зводиться до картезіанського постулату про дуалізм людини: “душу” як щось “внутрішнє”, декларують непізнаваною, отже, доступним вивченню

залишається тільки “зовнішнє” – “тіло”, його рух, зміни й реакція на зовнішні стимули.

Когнітивізм, навпаки, цікавиться питаннями впливу внутрішніх чинників. На зміну метафізичному уявленню про людину приходять менталізм. Під впливом розвитку комп’ютерного моделювання нова парадигма широко застосовує аналогію в переданні інформації між машиною та людською свідомістю, її (інформації) опрацюванні та зберіганні. Природно, що на ранньому етапі когнітивізму в гуманітарних науках і, насамперед, психології, він опирався на досягнення у ділянці побудови систем штучного інтелекту й нейробіології. Саме цей період виділяється широким упровадженням у прагматику і семантику мовного спілкування когнітивних категорій “фрейм”, “план”, “сценарій”, “схема” тощо.

Когнітивізм у мовознавстві та інших дисциплінах проявляв себе вельми своєрідно. Когнітивізм Н. Хомського або Р. Джекендоффа аж ніяк не тотожний когнітивізму нейробіології в європейській психології кінця 1970-х років. І вже зовсім не схожий на пізніший соціально-культурний когнітивізм А. Вежбицької, що порушує в новій якості проблематику гіпотези Сепіра-Уорфа. Когнітивні підходи до вивчення мови не замикалися у межах генеративної граматики і психолінгвістики.

Наступним поворотом у розвитку когнітивізму неминуче мала стати його “соціалізація”, оскільки абсолютна більшість проблем, які розглядаються цією парадигмою, не вийшла за межі окремо взятого індивіда. Звернення до інтроспекції, що протиставляється методологічним настановам позитивізму, лише посилило цей ухил. До того ж, розвиток комплексного поля когнітивних наук підійшов до тієї межі, за якою вже було неможливо дати вичерпні відповіді на багато запитань, досліджуючи когнітивну природу тільки однієї людини, – виникла потреба у когнітивній інтерпретації соціального.

Прагнення розв’язати цю проблему й зумовило у середині 1970-х років народження нового напрямку: **соціально-когнітивної теорії**. Однією з основ соціально-когнітивних досліджень став феноменологічний метод, розроблений німецькою геншальт-психологією на основі сформульованого у вченні І. Канта принципу цілісності сприйняття.

На ранньому етапі велика увага приділялася так званому “психологічному полю” – суб’єктивному сприйняттю індивідом соціального оточення (що вже йшло врозріз із пануючим позитивістським критерієм об’єктивності). Зокрема, психологічне поле мало розглядатися в комплексі як єдине ціле і складна “конфігурація сил”. Щоб визначити природу цих сил, необхідно було включити до аналізу психологічного поля дві пари чинників: особистість і ситуацію (не знаючи хоча б одного з них, неможливо передбачити або інтерпретувати поведінку), а також когнітивні та мотиваційні функції, що є похідними від першої пари чинників. Характерно, що водночас у теорії комунікації, соціолінгвістиці, лінгвістичній семантиці та прагматиці помітно посилюється евристична роль категорій “мовна особистість” і “ситуативний контекст”, з’являється ціла низка теоретичних моделей контексту.

Нагромадження лінгвістичного матеріалу не супроводжувалось його науковим опрацюванням: більшість фундаментальних праць із соціально-когнітивної теорії з'явилася тільки до середини 80-х років минулого століття. Проте хронічна зосередженість цього напрямку на вивченні індивіда, особистісного сприйняття соціальних реалій не дозволила подолати обмеженість усієї сучасної психології, залишивши без належної уваги процеси діяльності та спілкування, в яких бере участь особистість. По суті, досі немає когнітивної теорії мовленнєвої взаємодії учасників комунікативного дискурсу. Такий стан речей важко не назвати кризою у мовознавстві.

Цим, зокрема, пояснюється незадоволення дослідниками семантики й прагматики мовного спілкування моделями та ідеями, які сучасна психологія може запропонувати мовознавству для глибшого аналізу комунікативної функції мови і вивчення дискурсу.

Проте, останнім часом намітилися окремі зрушення в цьому напрямі: використання низки ідей традиційних напрямів (феноменології, символічного інтераціоналізму, аналітичної філософії тощо) у поєднанні з новими або маловідомими теоріями (постструктуралізму і постмодернізму; теорії соціальних репрезентацій, соціального конструкціонізму) дозволяє заповнити "білі плями" в осмисленні явищ мовлення та інтерпретації дискурсу, особливо – їхньої подвійної природи: по-перше, як індивідуально-психічного, по-друге, як соціально-культурного феномену.

Філософську базу нової гуманітарної парадигми створила **феноменологія**, засновником котрої вважається Е. Гуссерль. До речі, багато ідей цього напрямку або споріднені з ними легко виявити у роботах українських та російських лінгвістів – О. Потебні, Л. Щерби та ін. . Елементи феноменологічної думки знаходимо й у М. Бахтіна. Якщо продовжити подібні спостереження, то, наприклад, можна побачити, що в основі теорії тексту З. Шмідта лежить феноменологічна категорія "історія". Лінгвістика тексту, зі свого боку, зумовила розвиток аналізу дискурсу, який став головним методологічним інструментом та, власне, й визначальним складником дискурсології.

Ще французький учений Г. Гійом у 20-х роках ХХ століття заклав основи **психосистематики** – вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки. Досить цікаву теорію психологічної семантики запропонував Г. Герман. Багато з цих робіт та ідей передбачили появу нової парадигми й послужили підмурівком, на якому стала можливою побудова нового між-дисциплінарного напрямку, що поєднує філософію, психологію й аналіз мови.

Символічний інтераціоналізм, котрий своїм корінням сягає до вчення ранніх прагматиків, зокрема, Д. Дьюї і Ч. Пірса, також дав немало цінних ідей сучасній науці, хоча його методологічна роль неодноразово ставилася під сумнів.

На початку ХХ століття цей напрям був найповніше репрезентований у роботах Дж. Г. Міда та його учня М. Блюмера. У класичній формі символічний інтераціоналізм ґрунтується на низці принципів: по-перше, люди

оперують об'єктами, виходячи з того значення, яке ці об'єкти мають для самих людей; по-друге, ці значення виробляються у процесі соціальної інтеракції; по-третє, значення змінюються під час інтерпретації, що передбачає опосередковану символами взаємодію індивідів, здатних до саморефлексії; по-четверте, люди власноруч створюють, “конструюють” світи, у яких вони живуть; по-п'яте, значення цих світів формується у процесі інтеракції під впливом рефлексій індивідів, що привносяться у ці ситуації, постійно пізнають самих себе; по-шосте, взаємодія зі своїм власним “я” є органічною частиною взаємодії з іншими індивідами. Саме таким чином люди здатні здійснювати соціальні акти та спільні дії, котрі конституують соціальне життя людського суспільства.

Будучи найбільш соціологічним з усіх соціально-психологічних напрямів, символічний інтеракціонізм останнім часом усе помітніше впливає на розвиток гуманітарного знання, особливо в світлі синтезу деяких ідей Д. Міда, Л. Виготського і Л. Вітгенштейна. Одним із найважливіших висновків цього напрямку стало положення про те, що мотиви, настанови, емоції, образи “я” та “інших” – це результати мовного спілкування, конструкти, які постійно виробляються в процесах комунікації та інтеракції, а не самоцінні ментальні сутності, а також соціальному конструкціонізмі та дискурсивній психології.

Великого значення для сучасного гуманітарного знання набуває **теорія соціальних репрезентацій**. Спочатку вона розвивалася у франко-німецькомовних європейських країнах, Латинській Америці, а в останні роки – і в англійських США, Великобританії й Австралії. Теоретичними передумовами цього напрямку, що часом перегукується із соціальним конструкціонізмом, були деякі ідеї та поняття Е. Дюркгейма, Ж. Піаже і З. Фрейда. Ця теорія репрезентації знань у мовленні дає змогу гуманітарним дисциплінам і особливо лінгвістиці краще зрозуміти співвідношення психічного та соціального в акті мовлення. Можна сказати, що ця теорія зробила крок уперед порівняно з традиційними фреймовими побудовами.

Загальна тенденція розвитку гуманітарного циклу в цьому напрямі підтверджується бурхливим розвитком, насамперед, в Європі, **критичного** аналізу дискурсу, що вивчає відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому). Хоча науковці, які представляють цю дисципліну, експліцитно не користуються апаратом і поняттями теорії соціальних репрезентацій, ідейний зв'язок простежується досить добре.

У сучасній науці також помітно зросла популярність ідей Л. Виготського. Його психологічна **теорія соціалізації** для багатьох учених стала центральною ланкою, що дозволяє розглядати мову як основний культурний засіб мислення і діяльності, включений до системи соціального життя суспільства. Цей напрям тісно пов'язаний із дослідженнями в рамках когнітивної антропології. Тим самим когнітивно-психологічні проблеми, як і когнітивно-антропологічні, все частіше вирішуються за допомогою аналізу мовного спілкування. До того ж, включення культурного компонента до

когнітивного аналізу мовної комунікації та життєдіяльності людини дає підстави деяким ученим заявляти про виникнення або, точніше, відродження культурної психології. Все це також готує ґрунт для формування нової парадигми.

Головною передумовою виникнення дискурсивної психології став розвиток різних напрямів комунікативної лінгвістики, котрі розглядали мовлення саме як дискурс і сповідували діяльний принцип, проголошений ще Вільгельмом фон Гумбольдтом.

Неможливо навіть коротко згадати імена всіх учених та репрезентованих ними напрямів, що зробили внесок у розвиток сучасної комунікативно-прагматичної лінгвістики. Підкреслимо лише непересічну роль таких дисциплін, як аналітична філософія, семіотика, лінгвістична прагматика і семантика, комп'ютерна лінгвістика, теорія діалогу та лінгвістика тексту, зокрема, теорія сприйняття й обробки дискурсу, конверсаційний аналіз та ін. Таким чином, на перетині сфер лінгвістики, логіки, філософії, психології та частково соціології, виник новий напрям гуманітарного знання, якому, на нашу думку, варто дати назву “дискурсологія”. І все ж, чому саме аналіз дискурсу, що найповніше репрезентував комунікативно-прагматичне мовознавство, став засобом виведення з кризи гуманітарного знання?

Однією з підвалин традиційної психології є ідея про те, що ця дисципліна належить до природознавства. Принаймні, так складалася її історія з моменту зародження, яким прийнято вважати відкриття В. Вундтом психологічної лабораторії у Лейпцигу в 1879 р. Критика традиційної психології в різні періоди набувала різних форм і мала різну спрямованість, але її пафос залишався практично незмінним: необхідно виправити невідповідність між природничо-науковою методологією, котра прийнята психологією як єдино істинна філософія науки, і властивостями психологічних явищ, що відбуваються в реальному житті людей.

Ця критика вказує на той факт, що в психології явище, яке становить об'єкт дослідження (простіше кажучи, людина у відношенні до світу та інших людей), володіє, по суті, такою ж свідомістю, як і сам дослідник. Цим психологія принципово відрізняється від природничих наук, що утворили методологічну парадигму, ввівши досвід аналізу несвідомих об'єктів. Як тільки людинознавчі дисципліни спробували стати “істинно науковими”, вони почали імітувати методи і теоретичні підходи природничих наук, критично не оцінюючи того впливу, який здійснює на весь науковий апарат своєю свідомістю індивід як “об'єкт дослідження”.

Оскільки психологія прийняла визначення науковості, що сформувалося в надрах точних наук, вона поставила себе у досить складне становище: або вона відповідає вимогам науковості, виробленим у природничих науках (де фізика служить моделлю для всієї наукової парадигми), або їй доведеться визнати свою ненауковість. Якщо йти першим шляхом, то поза полем зору психології залишаються багато звичних реалій нашого повсякденного життя (наприклад, творчість, відповідальність, свобода), котрі розглядають інші дисципліни, скажімо, юриспруденція або мистецтвознавство.

Якщо ж обрати інший шлях, то психологічні висновки і знання втраять бажаний ореол достовірності та престижності, що традиційно приписують точним наукам. Дискурсивна психологія спроможна стати одним із варіантів розв'язання цієї непростої дилеми. Вона може не тільки полегшити доступ до психологічних явищ та їхню інтерпретацію, але й узгодити вивчення цих явищ із новим, розширеним розумінням науковості.

Річ у тім, що мовознавство здійснило такий методологічний прорив набагато раніше за психологію; сьогодні це дозволяє останній звернутися до аналізу дискурсу як до моделі та методу творення нової парадигми.

Лінгвістика ж отримує новий стимул, нові цілі та перспективи для докладання своїх зусиль до дослідження мовного спілкування в людському суспільстві та самої людини (при цьому дискурсивна психологія залишається лише одним із численних підходів до вивчення дискурсу). Якщо раніше вплив філософії та психології повертав лінгвістику в гуманітарний контекст, то тепер уже лінгвістичний аналіз стає частиною філософії та психології. Поки що немає підстав надавати цьому напряму значення “другої когнітивної революції”. Час покаже, яке місце нова парадигма займе в історії науки, хоча звернення відразу кількох галузей знань (філософії, психології та соціології) до аналізу мови і мовлення закономірне та симптоматичне.

Отже, парадоксально замикається історико-науковий цикл: колись Фердинанд де Соссюр, визначаючи предмет лінгвістики “мовою в самій собі і для себе” методом редукції, побудував таку низку наук: психологія – соціальна психологія – семіологія – лінгвістика – внутрішня лінгвістика – лінгвістика мови – синхронічна лінгвістика. Нині ж склалася ситуація, коли починається “рух ізсередини” – у зворотному напрямі, тобто, з аналізу психології до мови, до лінгвістики: у цьому якраз і полягає головна особливість нової дисципліни.

«ДИСКУРСОЛОГИЯ ЯК НАУКА. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ДИСКУРС У ЛІНГВІСТИЧНИХ ОПИСАХ»

План

1. Дискурс і текст у лінгвістиці і семіотиці.
2. Категорії семантико-синтаксичного опису дискурсу.
3. Прагматичний і когнітивний підходи.
4. Про співвідношення планів вираження і змісту.
5. Синтаксична організація дискурсу і моделювання смислу.
6. Дискурс як вища одиниця мови.

Література

1. Абельсон Р. Структуры убеждений: Пер. с англ. / Язык и моделирование социального взаимодействия. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртене, 1998. – С. 317-380.
2. Анохин П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональных систем. – М.: Наука, 1978. – 400 с.
3. Аристов С.А., Сусов И.П. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс // Лингвистический вестник. – 1999. – Вып. 1. – <http://homepages.tversu.ru/~susov/Aristov.html>
4. Арнольд И.В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения // Вопросы языкознания. – № 4. – 1989. – С. 83-91.
5. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
6. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт. – М.: Наука, 1988. – 339 с.
7. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике // Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. – 1973. – Т. 32. – № 1. – С. 84-89.
8. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
9. Арутюнова Н.Д. Стратегия и тактика речевого поведения // Прагматические аспекты изучения предложения и текста. – К: КГПИИЯ. – 1983. – С. 4-12.
10. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. – 1985. – № 3. – С. 13-24.
11. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
12. Арутюнова Н.Д. Прагматика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 389-390.
13. Арутюнова Н.Д. Язык цели // Логический анализ языка. Модели действия / Ин-т языкознания РАН. – М.: Наука, 1992. – С. 14-23.
14. Арутюнова Н.Д. Вторичные истинные оценки: *правильно, верно* // Логический анализ языка. Ментальные действия / Ин-т языкознания РАН. – М.: Наука, 1993. – С. 67-78.
15. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

16. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Ин. лит-ра, 1961. – 394 с.
17. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 84-99.
18. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
19. Беланже М.А. Хаос, сложность и Гюстав Гийом // Лингвистика на исходе XX в.: Итоги и перспективы. Тезисы международной конференции. – Ч. 1. – М.: Филология, 1995. – С. 43-44.
20. Беллерт И. Об одном условии связности текста: Пер. с польского // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1987. – Вып. VIII: Лингвистика текста. – С. 172-207.
21. Белнап Н., Стил Т. Логика вопросов и ответов. – М.: Прогресс, 1981. – 288 с.
22. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Киевский университет им. Т. Шевченко, 1997. – 312 с.
23. Белова А.Д. Дискурс тэтчеризма (на материале речей Маргарет Тэтчер 1968-1996) // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 22-29.
24. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1974. – 446 с.
25. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – 1999. – <http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/burns0.htm>
26. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. – М.: Наука, 1990. – 495 с.
27. Бисималиева М. О понятиях «текст» и «дискурс» // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 17-20.
28. Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти: Пер. с англ. / Язык и моделирование социального взаимодействия. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртене, 1998. – С. 88-125.
29. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 174 с.
30. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. – Изд. 2-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 288 с.
31. Бородина А.Е. Экспозитивная функция речевых актов в диалогическом дискурсе и средства ее идентификации. – Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 1992. – 214 с.
32. Бремон К. Структурное изучение повествовательных текстов В. Проппа // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 429-436.
33. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Диалогические функции некоторых типов вопросительных предложений // Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. – 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 314-326.
34. Буянова О.Н. Языковая концептуализация любви: лингвокультурный аспект: Афтореф... канд. филол. наук. – Краснодар, 2003. – 20 с.

- 35.Валюсинская З.В. Вопросы изучения диалога в работах советских лингвистов // Синтаксис текста. – М.: Наука, 1979. – С. 299-313.
- 36.Ван-Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – Благовещенск. – 2000. – С. 68-160.
- 37.Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. – М.: Русские словари, 1997. – 416 с.
- 38.Веккер Л.М. Психические процессы. – Т. 3. – Л.: ЛГУ, 1981. – 326 с.
- 39.Верещагин Е.М., Ратмайр Р., Ройтер Т. Речевые тактики «призыва к откровенности» // Вопросы языкознания. –1992. – № 6. – С. 82-93.
- 40.Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: ВШ, 1989. – 406 с.
- 41.Вигнер Е. Этюды о симметрии. – М.: Мир, 1971. – 318 с.; 2-е изд. – М.: УРСС, 2002.
- 42.Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М.: ВШ, 1971. – 239 с.
- 43.Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Наука, 1963. – 254 с.
- 44.Витгенштейн Л. Философские исследования // Новое в зарубежной лингвистике / Вып. XVI. – М.: Прогресс, 1985. – С. 79-128.
- 45.Вітгенштайн Л. Філософські дослідження: Пер. з нім. // Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К: Основи, 1995. –С. 87-309.
- 46.Воїнов В.В., Семенець О.Є. Оцінний компонент значення і його прагматична функція // Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 47-51.
- 47.Волкова Л.М. Семантика и прагматика частиц в современном английском языке (на материале частиц со значением темпоральности): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987. – 181 с.
- 48.Волошинов В.М. Марксизм и философы языка. – М.: Лабиринт, 1993. – 189 с.
- 49.Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного. – М.: Наука, 1978. – 200 с.
- 50.Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков «хорошо/плохо» // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 98-106.
- 51.Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
- 52.Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
- 53.Воронина Н.Е. Компьютерное моделирование лингвистических объектов / И.Е. Воронина. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2007. – 177 с.
- 54.Выготский Л.С. Мышление и речь. – 5-е изд., испр. – М.: Лабиринт, 1999. – 351 с.
- 55.Гак В.Г. Повторная номинация на уровне предложения // Синтаксис текста. – М.: Наука, 1979. – С. 91-102.
- 56.Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.

57. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
58. Гальперин П.Я. Введение в психологию. – М.: МГУ, 1976. – 150 с.
59. Гаспаров Б.М. Из курса лекций по синтаксису современного русского языка. Простое предложение. – Тарту: Тартус. гос. ун-т, 1971. – 242 с.
60. Гаузенблаз К. О характеристике и классификации речевых произведений: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. VIII: Лингвистика текста. – С. 57-78.
61. Гвоздева А.А. Языковая картина мира: лингвокультурологические и гендерные особенности (на материале художественных произведений русскоязычных и англоязычных авторов): Автореф... к.филол.н. – Краснодар, 2004. – 23 с.
62. Германова Н.Н. Коммуникативная стратегия комплимента и проблемы типологии речевых этикетов // Язык и модель мира: Сб. науч. трудов. – М.: Моск. гос. пед. ин-т им. М. Горького. – 1993. – Вып. 416. – С. 27-39.
63. Гийому Ж., Мальдидье Д. О новых приемах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса: Пер. с фр. // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / Под ред. П. Серио. – М.: ОАО ИГ «Прогресс». – 1999. – С. 124-136.
64. Гиндин С.И. Связный текст: Формальное определение и элементы типологии. – М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1971. – 44 с.
65. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация / Под ред. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 272 с.
66. Голосовкер Я.Э. Логика мифа. – М.: Наука, 1987. – 234 с.
67. Гончарова Н.В. Оценочные тактики как средство реализации аксиологического смысла в диалогическом дискурсе // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. – Linguarum-VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К: Видавничий центр КДЛУ. – Вип. 4. – С. 206-216.
68. Гончарова Н.В. Аксиологические стратегии в англоязычном дискурсе // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Черкаси: ЧДУ, 2002. – Вип. 29. – С. 57-64.
69. Гончарова Н.В. Оцінний субдискурс як компонент діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної художньої прози) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2002. – Т. 5, № 1. – С. 80-86.
70. Гончарова Н.В. Оценка как тип дискурсивного значения // Знак. Символ. Образ: Матеріали міжвузівського науково-практичного семінару з проблем сучасної семіотики. – Черкаси: ЧДУ. – 2000. – С. 199-203.
71. Гончарова Н.В. Самооцінка в англomовному дискурсі // Гуманітарний вісник. Серія іноземна філологія. – Черкаси: ЧІТІ. – 2000. – № 4. – С. 129-134.
72. Гончарова Н.В. Типи оцінного значення в англomовному дискурсі // Тези Всеукраїнської наукової філологічної конференції «Проблеми

- сучасної світової літератури та лінгвістики». – Черкаси: ЧІТІ. – 2000. – С. 38-39.
73. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. XVI:
74. Григоренко И.Н. Текст как пространство реализации смысла и когниции. – Краснодар: Изд-во Кубанского ун-та, 2002. – 130 с.
75. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
76. Дедова О.В. Графическая неоднородность как категория гипертекста // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 9: Филология. – 2002. – № 6. – С. 91-103.
77. Дейк Т.А., ван. Вопросы прагматики текста: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. VIII: Лингвистика текста. – С. 259-336.
78. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
79. Дерік І.М. Просодичні особливості дискурсу інформаційних повідомлень ділової тематики в Інтернеті: Автореф. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2007. – 20 с.
80. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. – Вид. 2-ге, виправл. і доп. – Донецьк: Видавництво Донецького національного університету, 2007. – 289 с.
81. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 307 с.
82. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова НН. Языковая игра // Русская разговорная речь. – М.: Наука, 1983. – С. 172-214.
83. Зернецкий П.В. Прагмалингвистические параметры связного текста // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин: Калининск. гос. ун-т, 1985. – С. 173-177.
84. Ильин И.П. Дискурс // Современное зарубежное литературоведение (страны Зап. Европы и США): концепции, школы, термины / Энциклопедический справочник / Научн. ред., сост. И.П. Ильин, Е.А. Цурганова. – М.: Интрада-ИНИОН, 1996. – 320 с.
85. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 284 с.
86. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Автореф... докт. філол. наук. – Київ, 2003. – 32 с.
87. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград, 2002.
88. Киричук Л.М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу «Time»): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1999. – 19 с.
89. Климова И.И. Дискурс и его истоки: Учебное пособие. – М.: Диалог-МГУ, 2000. – 46 с.

90. Клобуков Е.В. О соотношении речевых действий в современном политическом дискурсе // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста / Сб. статей, посвященных юбилею Г.А. Золотовой. – М.: Эдиториал УРСС. – 2002. – С. 331-339.
91. Ключев Е.В. Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и институтов. – М.: Рипол Классик, 2002. – 320 с.
92. Кобозева И.М. «Теория речевых актов» как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 7-21.
93. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
94. Левин Ю.И. Истина и дискурс // Семиотика и информатика. – Вып. 34. – М.: ВИНТИ, 1994. – С. 124-164.
95. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста: Материалы науч. конференции. – М.: Моск. гос. пед. ин-т им. М. Тореза. – 1974. – Ч.1. – С. 168-172.
96. Лотман Ю.М. Текст как динамическая структура // Структура текста. – М.: Наука, 1981. – С. 104-105.
97. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. – М.: МГУ, 1963. – 374 с.
98. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 80 с.
99. Макаров М.Л. Коммуникативная структура текста: Конспект лекций. – Тверь: ТГУ, 1990. – 52 с.
100. Маковский М.М. Теория лексической аттракции. – М.: Наука, 1971. – 249 с.
101. Миронова Н.Н. Структура оценочного дискурса: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.19, 10.02.04 / Моск. пед. ун-т. – М., 1998. – 44 с.
102. Моррис Ч.У. Основания теории знаков: Пер. с англ. // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 45-97.
103. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие к курсам языкознания, лексикологии и теоретической грамматики. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
104. Остин Дж. Как производить действия при помощи слов: Пер. с англ. // Избранное. – М.: Идея-Пресс, Дом Интеллектуальной книги, 1999. – С. 13-135.
105. Павлюк Л.С. Структурно-семантична організація дискусійно-полемічного дискурсу (за матеріалами української політичної публіцистики першої пол. ХХ ст.): Дис... канд. філол. наук: 10.01.08. – К., 1996. – 162 с.
106. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога // Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. – 1982. – Т. 41, № 4. – С. 305-313.
107. Петров В.В., Караулов Ю.Н. Вступительная статья // Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – С. 5-11.

108. Пирс Ч.С. Из работы «Элементы логики. *Grammatica speculativa*»: Пер. с англ. // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 165-226.
109. Попова Л.Е. Юридический дискурс как объект интерпретаций (семантический и прагматический аспект): Автореф... канд. филол. наук. – Краснодар, . – 20 с.
110. Почепцов Г.Г. Прагматика текста // Коммуникативно-прагматические и семантические функции речевых единств. – Калинин: Калининский гос. ун-т. – 1980. – С. 5-10.
111. Реферовская Е.А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте. – Л.: Наука, . – 168 с.
112. Ряполова Л.Г. Аргументація в спонукальному дискурсі: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1993. – 192с.
113. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
114. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
115. Серио П. Как читают тексты во Франции: Пер. с фр. // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / Под ред. П. Серио. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 14-53.
116. Серио П. О языке власти: критический анализ // Философия языка: в границах и вне границ. – Харьков: Око, 1993. – С. 83-100.
117. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 170-195.
118. Соссюр Ф.де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
119. Старикова О.М., Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікації в дискурсі // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 246-249.
120. Сусов И.П. Деятельность, дискурс и языковая система // Языковое общение: Процессы и единицы: Межвуз. сб. науч. трудов. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та. – 1988. – С. 7-21.
121. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии // Языковое общение и его единицы: Межвуз. сб. науч. трудов. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та. – 1986. – С. 71-77.
122. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 269 с.
123. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988.
124. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56-65.
125. Федорова Л.Л. Типология речевого воздействия и его место в

- структуре общения // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46-50.
126. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1998. – 195 с.
127. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2000. – 608 с. 171
128. Хэллидей М.А. Место «функциональной перспективы предложения» в системе лингвистического описания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. – М.: Прогресс, 1978. – С. 138-148.
129. Чернявская В. От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа // Филологические науки. – 2003. – № 3. – С. 19-22.
130. Шевченко И.С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 300-307.
131. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.
132. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу // Журнал Internet. – 1998. – № 6-7. – С. 45-61.
133. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – М.: Языки славянской культуры, 1998. – 356 с.
134. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах. – СПб.: Наука, 2002. – 497 с.
135. Юганов В.И. Текст и его коммуникативная структура: Конспект лекций. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та, 1983. – 50 с.
136. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: «за» и «против». – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.

1. Дискурс і текст у лінгвістиці і семіотиці

1.1. Різні підходи до визначення терміну « дискурс»

Оскільки сучасна мовознавча наука спрямована на вивчення специфіки й розробки системи загальної теорії комунікації, однією з найважливіших категорій якої є дискурс, як об'єднувальна ланка для комунікативної лінгвістики, лінгвофілософії, риторики, семіотики, журналістики, то актуальним видається вивчення етимології та семантики терміна «дискурс».

Категорія «дискурс», одна з основних у комунікативній лінгвістиці та сучасних соціальних науках, як і будь-яке широковживане поняття, допускає не лише варіанти вимови, але і масу наукових інтерпретацій.

Поняття дискурсу тлумачать по-різному: як когнітивний процес, пов'язаний із формуванням мовленнєвої поведінки; як послідовність взаємопов'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання; як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри, можуть ставати ритуалізованими; як мовленнєве утворення, одиниця вищого, ніж речення, рівня; як форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв'язок між мовцем та

слухачем, як соціолінгвістична структура, яка створюється адресатом у конкретній комунікативній, соціальній та прагматичній ситуаціях; його визначають через текст або текст через нього.

Термін «дискурс» зародився понад дві тисячі років тому. Ним у ті часи в Римі називали бесіди, діалоги, мовлення вчених. Саме в цьому значенні слово увійшло в сучасні європейські мови: французьке *diskours* і англійське *discourse* мають значення «діалог, міркування, лекція, доповідь».

Історія дослідження дискурсу наукою розпочалася в 20-х роках ХХ століття, коли Лев Володимирович Щерба вжив термін «складне синтаксичне ціле», описуючи єдине комплексне висловлення, що поєднує в собі різні види синтаксичного зв'язку між компонентами. А у 50-х роках ХХ століття поняття «дискурс» почали вживати як термін лінгвістики. У 1952 році З. Харріс, описуючи мову реклами, вперше вжив термін «дискурс».

У 1970-х роках із виникненням лінгвістики тексту, термін «дискурс» набув більшого поширення, вживаючись у значенні функціонального стилю.

На сьогодні немає одного загальноприйнятого визначення терміну «дискурс». Сфера вживання цієї термінологічної одиниці дуже широка: лінгвістика, теорія комунікації, семіотика, логіка, філософія, а також психолінгвістика, соціолінгвістика.

Дискурс (з лат. *diskursus* — міркувати) — предмет вивчення комунікативної лінгвістики. Як термін він був уведений у науковий обіг німецьким філософом Юргеном Хабермасом як форма комунікації, що визначається аргументацією, форма, у якій домагання значущості, що стали проблематичними, стають проблемами обговорення.

Т. Ван Дейк визначає «дискурс» як комунікативну подію, яка відбувається між тим, хто говорить та тим, хто слухає у певному часовому, просторовому та ін. контексті [15]. Ця комунікативна дія може відбуватись як в усній так і в письмовій формі. Типовими прикладами можуть бути розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети.

Аналізуючи дискурс, виділяють такі його аспекти: мовленнєвий та комунікативний, а також його дискурсивність.

Мовленнєвий аспект дискурсу регулюється правилами міжфразового синтаксису, що включає прономінальну співвіднесеність, форичні зв'язки, узгодження часів, функціональну перспективу, пресупозитивну залежність, котрі, допускаючи варіювання, відносно жорстко обумовлені особливостями граматичної будови конкретної мови, характером дискурсивної залежності того чи іншого елемента і канонами побудови певного типу тексту.

Комунікативний дискурс — текст, що містить взаємозалежні роздуми кількох суб'єктів. Що стосується дискурсивності, то це логічно обумовлена думка, тобто суворий перехід від одного твердження до іншого, що прослідковується у мисленні за допомогою логічних правил, що має за мету послідовне і систематичне розгортання думки.

Розмитість терміна «дискурс» зумовлена двома причинами: історією становлення, коли в семантичній «пам'яті» лексеми утримуються ознаки попередніх її вживань, і певною невизначеністю місця поняття «дискурс» у

системі існуючих категорій та модусів вияву мови.

Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

Отже, дискурс можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної інтеракції. У даній роботі під дискурсом розуміємо зв'язний текст, утворений в результаті мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, який відбувається у межах конкретного каналу спілкування і має різні формивияву.

Перші дослідження внутрішньої організації дискурсу датуються кінцем 50-х років ХХ століття, коли постали праці, повністю присвячені конструкціям, що складаються більше ніж з одного речення – «складним синтаксичним цілим», «надфразним єдностям». У вітчизняній лінгвістиці досліджувались здебільшого логіко-граматичні відношення між пов'язаними за смыслом висловленнями, що утворюють у мовленні надфразу єдність [Фигуровский 1974, 109]. Термін «складне синтаксичне ціле» використовували уже в 20-ті роки (Л.В. Щерба та ін.) щодо цілісного комплексного висловлення, що поєднує в собі різні види синтаксичного зв'язку компонентів (сурядність, підрядність, інтродукція, напівпредикативність та ін.).

У зарубіжній лінгвістиці синтаксичні регулярності в організації тексту були відкриті на початку 50-х років З. Херісом, який встановив факт повторюваності морфем і синтаксичних конструкцій у суміжних висловленнях, а також смислової еквівалентності різних висловів, що попадають в ідентичне оточення [Harris 1969].

На початку 70-х років помітно зросла кількість праць, у яких вивчають надфразові єдності і ті процеси, що наявні у семантичній взаємодії мовних одиниць за межами монопредикативного висловлення. На цей час постала «лінгвістика тексту» як напрям, що об'єднав у собі як лінгвістичні дослідження, так і суміжні підходи до вивчення тексту зв'язного мовлення – теоретичні (літературознавство, функціональна стилістика) і такі, яким притаманне прикладне спрямування (інформатика, теорія комунікації, автоматизований переклад, викладання мов, статистичне опрацювання текстів і под.).

У силу того, що текст опинився в центрі уваги різних мовних дисциплін, стало необхідним глибше осмислення самого тексту. Тому було констатовано необхідність розширення аспектів лінгвістичних досліджень за межі речення – на рівень дискурсу, що дозволило висловити думку про створення граматики дискурсу як нового розділу мовознавства (Г.В.

Колшанський).

Оперуючи поняттям дискурс, Е. Бенвеніст протиставив його як процес системі, тому що «разом з реченням ми покидаємо сферу мови як систему знаків і вступаємо в інший світ, світ мови як знаряддя спілкування, вираженням якого постає дискурс» [Benveniste 1966, 129-130]. Теза про процесуальний характер дискурсу стала опертям тези про те, що висловлення є «індивідуальним перетворенням мови в дискурс», причому витворюється саме «висловлення, але не *текст* висловлення» [Benveniste 1970, 12-13]. Таким чином було здійснено розмежування між *дискурсом* як процесом реалізації мовної системи і *текстом* як результатом цього процесу.

Термін *текст* не втрачає своєї актуальності і за сферою застосування є ширшим, ніж дискурс. Текстом є і цілий роман, і збірник сентенцій і, за Е. Бенвеністом, роман складає один дискурс з поділом на цілий ряд едностей, а збірник сентенцій містить стільки дискурсів, скільки є в ньому сентенцій [Benveniste 1970, 12-13].

Дослідники лінгвістики тексту вважають, що термін *текст* можна застосовувати тільки до письмових документів. За І.Р. Гальперінім, «Текст – це витвір мовленнєвотворчого процесу, якому притаманні завершеність, об'єктивованість у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу документа, витвір, що складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць (надфразних едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певне спрямування і прагматичну настанову [Гальперин 1981, 18]. Для письмового тексту характерним постає графічне оформлення. Загалом поняття тексту можна застосувати не тільки до зв'язної послідовності речень, але й до будь-якого письмового документа, зокрема і до документів з елементами графіки, який, на відміну від дискурсу, будується і за законами мови, і за іншими схемами, відповідно до практичних потреб людини. Тому текст може мати вигляд анкети, списку, реклами, переліку конструкцій, набору фраз для тренувальних вправ, словника, довідника і под., текст може містити матеріал як однієї, так і кількох мов. Тому не будь-який текст містить дискурс.

У семіотиці наявна тенденція до широкого використання терміну *текст*, коли під останнім розуміють сліди колишніх цивілізацій на певній території, колекції творів малярства або архітектури тощо [Лотман 1981].

Поняття тексту цілком правомірно використовувати на позначення будь-якого лінгвістичного матеріалу в його письмовій формі і як синонім для дискурсу, якщо певний текст є письмовим виявом, враховуючи широке використання терміна *текст* у лінгвістичних роботах.

Мова, повернувшись у дискурс своїм динамічним аспектом, набула вигляд цілком нового, незвичайно складного об'єкта. Багатоаспектність дискурсу зумовила множинність його визначень і порівняно динамічну еволюцію в концепціях навіть з-поміж представників того самого наукового напрямку. Р. Барт вважав дискурс об'єктом «транслінгвістики» як розділу семіотики, що вивчає «всю безмежну різноманітність фольклорних і літературних текстів, а також вербальних (письмових і усних) текстів, що

належать до сфери масової комунікації» [Barthes 1970, 580].

Працька школа семіотики визначила аспект свого дослідження надто широко, охоплюючи і лінгвістичні, й екстралінгвістичні явища, описувані різними метамовами різних ярусів: дескриптивного (опис мови-об'єкта), методологічного (опис засобів аналізу) та епістеміологічного рівня, що узагальнює метамовні конструкції в логіко-математичних символах [Sémitique 1982].

На думку Франсуази Ельгорські, термін *дискурс* тільки на перший погляд полісемічний. Насправді він завжди позначає певним чином організовану мовленнєву діяльність, пов'язану з певною нелінгвістичною сферою (соціологічною, аксіологічною, ідеологічною, культурною) або з чим-небудь невисловленим (несвідомим, тим, що мається на увазі) [Helgorsky 1982, 22]. Розмежовуючи два підходи до вивчення дискурсу – фразовий (різні методики формального аналізу речення) і трансфразовий (веде до створення текстових граматики і неориторики), вона звертає увагу на те, що в семіотичних студіях інколи новітні підходи набувають невиправданої гіперболізації в методологічному плані.

Отже, лінгвістичний аналіз дискурсу у представників школи семіотики має опертям дві основні методики, що створюють дві різні метамови: методика «дискурс-аналізу», витоки якого заклав З. Херіс, і встановлення семіотичних ізотопій дискурсу на основі семантичного аналізу лексики, опрацьованого А. Греймасом. Дискурс-аналіз ґрунтується на двох моментах: встановлення класу еквівалентностей з опорою на контекст і процедура регуляризації шляхом трансформацій [Marandin 1979, 22], а як семантична база фігурує так звана «ідеологія», яка кваліфікована Ж. Маранденом як «система ідей, точніше, пропозицій, реалізованих у формі іменних синтагм (похідних від фрази) або простих речень [Marandin 1979, 23].

Встановлення семантичних ізотопій має опертям опис семантичних полів для певного тексту і визначення закономірностей лексичних конотацій, встановлюється структурно-семантична спільність текстів, що належать до того самого жанру, належать тому самому автору, сфері комунікації. Такий опис доповнюється нарративним аналізом. Так, нарративно-дискурсивний аналіз байки Лафонтена «Ворона і лисиця», запропонований Ж. Мораном, розпочинається встановленням семантичних полів і конотацій тексту, згодом аналізуються глибинні нарративні структури за допомогою «метанаративних» категорій: позбавлення, визнання, контракт, санкція та ін. [Maurand 1980]. Саме нарративність (оповідальність), вивільнена від свого вузького тлумачення, що пов'язує тільки з фігуративними формами розповіді, розглядається як організувальний принцип будь-якого дискурсу.

У семіотиці суттєвим постає аксіологічний аспект дискурсу.

У межах семіотичної школи лінгвістичні методи застосовуються для опису таких аспектів суспільного життя, як політика, наука, класова ситуація в країні тощо.

Фактично дискурс-аналіз, опрацьований З. Херісом для опису саме лінгвістичних структур, виявився підмінений цілком іншим дискурс-

аналізом, що аналізує не дискурс, а різні аспекти і сфери соціальної взаємодії, використовуючи дискурс не як предмет, а як інструмент опису. У працях з дискурс-аналізу описується єдина комунікативно-релятивна модель дискурсу в її різних варіантах – політичному, юридичному, педагогічному, рекламному і под., в основі яких передбачені різні прагматичні стратегії. У представників семіотики досі панує традиційний конвенціоналістський погляд на мову як на знакову систему, тому комплексні мовні структури фактично прирівняні до словесного знака [Миронова 1997, 14-15; Макаров 2003]. Спільна спрямованість, що характерна для семіотичних досліджень, – від знань про мову через метамову до позамовної дійсності. Для лінгвістики важливіше використовувати шлях від знань про організацію реального світу до мови, формування якої визначене принципами організації реального світу в їхній взаємодії з принципами діяльності людської свідомості.

2. Категорії семантико-синтаксичного опису дискурсу.

До визначальних категорій дискурсу належать: безперервність/дискретність, повнота/неповнота.

Безперервність дискурсу є поняттям відносним. Загалом будь-який дискурс постає дискретним, оскільки складається із висловів, що витворюються окремими порціями, квантами під час мовленнєвої діяльності. Зв'язність тексту ґрунтується на узгодженні між частинами цілого у формальному (морфо-синтаксичному) і семантичному планах.

Вияв і систематизація засобів семантичного зв'язку між висловленнями тексту зумовили констатацію повторюваності семантичних компонентів у будь-якому зв'язному тексті [Гак 1979; Севбо 1960] і до гіпотези про власні структурні закономірності у формуванні надфразних єдностей (складних синтаксичних цілих, абзаців). Особливим постає семантичний повтор, тобто повтор смислових елементів у дискурсі (повтор слів, займенникова анафора, синонімія, гіперонімія, метонімія тощо). Анафоричні властивості займенників були сформовані Л. Теньєром (див. аналіз Люсьєном Теньєром байки Лафонтена «La Cigale et la Fourmi» [Tesnière 1959] (на жаль, цей фрагмент не відображено в російському перекладі цієї праці [Теньєр 1988]).

На ідеї про логіко-комунікативну зв'язність тексту ґрунтується так зване актуальне членування висловлення на «тему» і «рему». Цей напрям опрацьовувався ученими Празької лінгвістичної школи як теорія функційної перспективи речення [див.: Хэллидей 1978; Dijk 1977; Inoue 1982; Золотова 1979]. У тексті визначаються тематичні і рематичні компоненти кожного речення, потім – характер зв'язку між ними, що створюють тема-рематичну прогресію; елементами останньої постають три різновиди найпростіших ланцюжків: тематична (тема – тема), рематична (рема – рема), змішана (тема – рема). Комбінування таких ланцюжків утворюють різні конфігурації тематичної прогресії, зокрема паралельний і послідовний зв'язок висловлень, що поєднують речення у ємніші одиниці: абзаци, розділи, частини, цілий текст [Daneš 1970]. Інколи для встановлення вертикальної ієрархії в актуальному членуванні тексту використовують поняття *гіпертеми* і *гіперреми* і відношення між ними кваліфікують як відношення типу

логічного висновку або слідування [Черняховская 1983].

З-поміж різних інтерпретацій актуального членування слід вирізнити:

а) логіко-семантичну інтерпретацію, що вказує на зв'язок між вихідною семантичною основою (темою) і метою висловлення, або його актуальним предикатом (ремою), що інтонаційно виділяються мовцем; б) комунікативну інтерпретацію, що вказує на зв'язок, який мовець встановлює між «даним» (відомим) і «новим» для слухача.

На сьогодні різні логіко-семантичні відношення між висловленнями є мало дослідженими щодо конкретних дискурсів. Для семантичних і логічних метамов, які створюються ученими-семіотиками, властиве вузьке застосування щодо конкретної мови [Galmich 1977, 9]. Закони логічних міркувань не охоплюють усіх законів побудови буденного мовлення, тому дослідник зараховує їх до таємничої «глибинної» структури [Anscombe, Ducrot 1979]. Семіотичні побудови у сфері модальної логіки [Greimas 1979] залишаються у стані конструктів. Прагнення окремими дослідниками пов'язати категорії пресупозиції із семантичною імпліцитністю мови-об'єкта інколи наштовхується на «спротив мовного матеріалу» [Adam 1976, 204].

З категорією зв'язності тексту здебільшого зіставляється категорія цілісності, яку інколи називають когерентністю [Трошина 1982]. Очевидно, зв'язність повинна бути протиставленою насамперед незв'язності, розірваності дискурсу. З опертям на дихотомію зв'язності/незв'язності можна говорити про цілісність, що може бути кваліфікована тільки в межах зв'язного тексту. Сама ж цілісність є протиставленою подрібненості. Ступінь цілісності тексту залежить від того, на скільки зміст кожного з його компонентів залежить від змісту інших. Чим менша глибина цього взаємозв'язку, тим вища подрібненість тексту. До граничних виявів подрібненості можна віднести тексти, в яких при збереженні зв'язності за рахунок зчеплення суміжних висловлень не існує спільного семантичного стрижня, наприклад, ланцюговий або мозаїчний тексти, за А.А. Смирновим [Смирнов 1948]. Загалом членування тексту опирається на психофізіологічний фундамент. Дискурс сегментований на підструктури, ємність яких в одиницях сприйняття не перевищує обсяг оперативної пам'яті людини (на рівні послідовності – 7-9 елементарних (монопредикатних) висловлень).

Цілісний текст можна розглядати в аспекті його структурної повноти/неповноти. Структурованість – це єдність тексту, ієрархічна упорядкованість усіх змістових текстових підструктур. На цьому рівні можливе врахування ступеня щільності (компактності) і розчленованості цілого: той самий смисл може бути виражений і мінімумом засобів – компактно, стисло, розчленовано, розгорнуто. Це дозволяє порівнювати мовні конструкції за ступенем їхньої змістової ємності. З двох синонімічних конструкцій ємнішою постає та, що передає орієнтовно той самий зміст за меншого обсягу в плані вираження. Структурна неповнота не впливає на цілісність дискурсу: усічена структура передбачає адекватну реконструкцію своїх текстових лакун, що варіюють від неусвідомленої, автоматичної в разі

стереотипних структур до такої, що вимагає розумової напруги й елементів творчої уяви при осмисленні нетривіального художнього тексту.

3. Прагматичний і когнітивний підходи.

У зарубіжній лінгвістиці 80-х років домінувало дослідження прагматичного аспекту висловлення, а генеративно-семантичний і формально-синтаксичний відійшли на другий план. Теорії граничного прагматичного спрямування типу теорії мовленнєвих актів не приділяють належної уваги внутрішній організації дискурсу. Прагматичний редукціонізм може прирівнювати поетичний твір до тривіальної репліки побутового спілкування за умови подібного впливу на «поведінку». Навіть додавання до відомих локутивного (вимова), пропозиційного (приписування значення), іллокутивного (комунікативний намір) і перлокутивного (прагматичний ефект) ще й коллокутивного (фіксація моменту встановлення контакту), коннексивного (моменти взаємодії мовців) [Säger 1980, 301]. Прагмалінгвістичні дослідження до сьогодні практично обмежуються констатацією в тексті елементів, яким притаманна «прагматична сила (спонукання, емоційна оцінка, контактив та ін.), але не пояснюють їх справжніх системних функцій, не розкривають випадків повної відсутності подібних елементів у дискурсі.

Звертання до власних смислів комплексних структур наявне в когнітивному підході до розгляду тексту, коли допускається буквальне відображення предметної (денотативної) ситуації в семантиці висловлення [Новиков 1983]. Найбільш поглиблене опрацювання когнітивно-семантичного підходу пов'язане з теорією фреймів, основоположник якої Марвін Мінський визначає фрейм як структуру даних, призначену для репрезентації певної типової ситуації. З кожним фреймом асоційовані кілька видів інформації [Минский 1978, 250]. Фрейм – це певного типу збірна множинність, що являє собою поділ тієї чи іншої сфери людської діяльності на підсфери і належні до них об'єкти, а об'єктів на елементи з належним ступенем деталізації. Можуть бути задані фрейми побутових ситуацій, математичні, фізичні, ментальні, граматичні, фрейми фреймів, фрейми сценаріїв тощо. Цінність фреймового опису є суто прикладною, оскільки це один із способів постановки гнучкого тезаурусу, призначеного для роботи з обчислювальною машиною. Т. Балмер пропонує опис контекстних структур шляхом їхнього розчленування на лінгвістичні фрейми (морфо-синтаксичні, семантико-прагматичні, метатеоретичні) [Ballmer 1980]. Такий концептуальний апарат уможливорює встановлення певної послідовності у процес вияснення того, які моменти реальності відображені в досліджуваному тексті, хоча це не дає принципово нічого нового в осмисленні механізму цього відображення. Дослідники-когнітивісти певною мірою не надають належної уваги особливостями відображення світу у мовній свідомості людини. У цей період у працях з лінгвістики тексту значна увага приділяється не тільки ситуативно-денотативному аспекту, але й ряду моментів, що пов'язані з мовленнєвою діяльністю: інтелектуально-логічні, емоційно-оцінні, індивідуально-особисті, соціально-психологічні моменти

тощо.

У психолінгвістичних дослідженнях, основною ознакою яких є комунікативний підхід, визначальним постає опис не одиниць надфразового рівня в тексті, а самої текстової діяльності в суспільній практиці. Обслуговуючи різні види людської діяльності, тобто сприяючи реалізації цілей наче «вищих» щодо останньої (виступаючи в цьому смислі як основа для спілкування свідомостей), текстова діяльність все більше кристалізується в самостійний вид діяльності з «внутрішніми», що реалізуються в межах спілкування, цілями комунікативно-пізнавальної й емоційної властивостей. За такого підходу текст уже не може розглядатися як одиниця поряд з такими категоріями, як речення і/або надфразна єдність. Текст (повідомлення) розглядається в цьому разі як *одиниця спілкування*, ієрархічно співвідносна з категоріями висловлення і семантико-сислового (комунікативного) блоку, або предикації.

Якщо текст розуміти як повідомлення, то в силу того, що ціле повідомлення належить завжди одному комуніканту (відправнику), діалогічне спілкування автоматично постає за межами дослідження, тобто діалог складається з текстів (одиниць спілкування, реплік), але сам текстом не виступає. Діалогічне мовленнєве спілкування цілком припустимо подати як дискурс, породжуваний *колективним* мовцем-суб'єктом, у такому разі проблема дискурсивного статусу діалогу є вирішеною. Т.А. Ван-Дейк не надає діалогу статусу дискурсу, оскільки не можна визначити типовий глибинний конструкт для будь-якого діалогу: «неможливо розглянути дискурс-діалог, тобто послідовність висловлень, породжуваної різними мовцями, хоча можна прогнозувати, що така послідовність також може мати текстуальну структуру, подібну до структури дискурсу (монологу)» [Dijk 1977, 3].

Долаючи однобічність денотатно-референтного, комунікативно-прагматичного підходу, Т.А. Ван-Дейк прагне створити викінчену теоретичну основу, підґрунтям якої є конструкт, що називається «макроструктурою» дискурсу. Остання може бути семантичною, що узагальнює в собі основну тему тексту, репрезентовану у вигляді семантичних пропозицій, і прагматичною, що визначає прагматичне спрямування мовлення (макроствердження, макроросьба, макросудження та ін.), і тим самим такою, що об'єднує дискурс як послідовність мовленнєвих актів в єдине ціле [Dijk 1981, 246].

Об'єднання мовленнєвих форм усіх рівнів у єдиному концептуальному апараті запровадив К. Пайк [Pike 1967]. Зіставивши акти висловлення з актами соціальної взаємодії індивідів, К. Пайк узагальнив вербальну і невербальну поведінку людини в категорії біхевіореми – одиниці поведінки, частковим виявом якої є висловлення. Він структурував дистрибутивно-таксонімічну модель мовленнєвої поведінки, в якій кожна одиниця заповнює відповідну клітинку в контексті одиниці вищого рівня. Ця модель ієрархічно охоплює одиниці від фонем до комплексних мовленнєвих структур, в тому числі єдності «питання-відповідь», монолог і «розмова» [Pike 1967, 517].

Перевагою цієї метамовної моделі постає її всеохопність, хоча в цій теорії мало уваги приділено принципам мовленнєвої діяльності і визначенню мови як знаряддя створення дискурсу. Ні денотативно-референтний опис, ні прагматична модель мовленнєвого акту не дають адекватної уяви про власне структуру мовленнєвої дії, дискурсу. В обох випадках власне форма висловлення постає несуттєвою через абсолютизацію вихідної тези щодо довільності мовного знака. Тому похідною є підвищена увага до функції одиниць – денотативно-семантичної або регулятивно-прагматичної – і водночас ігнорування тієї форми, що є носієм цієї функції.

За твердженням учених: хто вміє користуватися мовою, той користується певною стратегією орієнтації у світі, відповідною інтерпретацією людського середовища, певною схемою поведінки [Келемен 1977, 106]. Володіючи мовою, людина володіє одночасно й особливим дискурсивним способом формування своїх взаємовідношень з дійсністю. Саме ті принципи, що забезпечують таку здатність, і повинні бути об'єктом уваги лінгвістів, попри свою імпліцитність. Очевидно, що сферою їхнього найбільш чіткого вияву постає синтаксис дискурсу, що пов'язує мовну семантику (відображення дійсності) з мовною прагматикою (регуляція відношень людини із середовищем).

4. Про співвідношення планів вираження і змісту.

План змісту і план вираження відокремлюються тільки волею лінгвіста, але завдання дослідника під час розгляду тексту поєднати ці величини. Однією з підстав для синтетичного вивчення планів змісту і вираження може бути категорія *значущості* мовної одиниці. Поняття значущості вперше було застосовано в лінгвістичних описах у XVIII ст. французьким мовознавцем Габріелем Жираром (праця «Істинні принципи французької мови або мовлення, що приведене до законів вживання» (1747 р.)), який визначав значущість (*valeur*) як залежний від соціального встановлення ефект впливу слова, що викликає у свідомості певну ідею. За Г. Жираром, у мові не існує абсолютних синонімів, кожному слову притаманна власна значущість. Остання може набувати модифікації у вживанні певного слова, у силу обмеження мовних засобів у порівнянні з множинністю реалізовуваних ідей (див.: [Swiggers 1981]). Винятково важливою для наукового осмислення природи мовних одиниць категорію значущості вважав Ф. де Соссюр. Так, у шаховій грі фігура може бути замінена будь-яким іншим предметом, «якщо тільки йому буде надана та сама значущість. ...таким чином, ... у семіологічних системах, як, наприклад, у мові, де всі елементи пов'язані один з одним, утворюючи рівновагу за певними правилами, поняття тотожності зливається з поняттям значущості і навпаки. Ось чому поняття значущості врешті-решт покриває і поняття одиниці, і поняття конкретної мовної сутності, і поняття мовної реальності» [Соссюр 1977, 143]. Значущість мовної форми визначена тими обмеженнями, що створені існуванням інших форм у системі, кожна з яких наділена власною значущістю і цим самим протиставлена будь-якій іншій. Диференційною характеристикою значущостей постає теза Ф. де Соссюра: «бути тим, чим не постають інші»

[Соссюр 1977, 143]. За Г.А. Смирновим, в ієрархічній структурі тексту «значущість виступає як спосіб організації тексту, його матриця» [Смирнов 1983, 111]. Ця абстрактна структурна матриця заповнюється під час дискурсивного розгортання конкретними словами й висловленнями.

Мовна значущість соціально зумовлена, оскільки «для встановлення значущостей необхідний колектив» [Соссюр 1977, 146]. Основа, що об'єднує усіх носіїв мови і зумовлює їхнє взаєморозуміння, міститься у сфері міжсуб'єктних відношень. У цьому розрізі мова є насамперед вмістилищем соціальних відношень, і об'єктивна дійсність відображається в ній крізь призму соціальної людини. Важливо пам'ятати подвійний характер «носія мови», який існує як окремий, індивідуальний суб'єкт, і як увесь соціум – соціальний суб'єкт. Роль індивідуального і колективного суб'єктів щодо мови мають відповідну різницю: соціум грає швидше консервативну роль, він встановлює мовні значущості і стежить за правилами їхнього використання.

Творчий момент має джерелом індивіда, його особливості вживання мови. Множинність мовних форм і значень породжуються мовцями-індивідами, соціум витворює їхнє санкціонування і у плані відбору (одні форми відкидаються, інші закріплюються), і у плані детермінації сфери їхнього застосування – у встановленні значущостей. Так з особливих мовних одиниць витворюються узагальнені шаблони, носії значущостей. Соціум забезпечує їхню спадковість від покоління до покоління, що створює відносну стійкість мови у просторово-часовому плані – основу взаєморозуміння між особистостями, розділених простором і часом. Інноваційний процес творення особливостей, на стрімнині якого знаходиться індивідуальний носій мови, не зупиняється. В.Г. Борботько констатує, що «мовній формі властивий подвійний статус: ... їй притаманні суспільна і спільна значущість, ... їй властиві індивідуальна й унікальна *особливості*, або *сингулярності*» [Борботько 2007, 26].

Тому цілком можливим постає виділення поряд з наявністю матриць-значущостей, або санкціонованих матриць, також наявність матриць-особливостей, або сингулярних матриць, що зберігають у собі унікальні структурні характеристики і породжують нетривіальні смисли (пор. виділену ще Р. Якобсоном поетичну функцію мови [Якобсон 1975, 202]). Вияв матричних структур тексту застосував свого часу О.М. Веселовський, описуючи фольклорні сюжети. Учений користувався поняттям мотиву – найпростішої нерозкладної смислової одиниці оповіді. Сюжет – це завжди комплекс взаємопов'язаних мотивів. Мотиву притаманний одноманітний схематизм. Мотив, за О.М. Веселовським, «може бути виражений формулою $a + b$: *злая старуха не любить красавицу – и задаёт ей опасную для жизни задачу*» [Веселовский 1989, 301].

В.Я. Пропп створив методикку структурного опису казки за функціями дійових осіб, оскільки все розмаїття казок може бути описаним на основі обмеженої кількості типових (матричних) сюжетів. Ідеї В.Я. Проппа почасти знайшли свій розвиток у працях французьких структуралістів [Леви-Стросс

1983; Бреммон 1983].

Очевидно, подібне можна спостерігати і в матриці оповідання, якщо проаналізувати функційний вияв предикатів стану і предикатів дії (пор.: [Тодоров 1978, 453-454]).

5. Синтаксична організація дискурсу і моделювання смислу.

У другій половині ХХ століття була сформульована теза про зв'язок синтаксису і семантики, оскільки семантика синтаксична, а синтаксис семантичний. Тому опис структури здебільшого здійснюється в семантико-синтаксичних категоріях. Ні спроби дескриптивної лінгвістики певною мірою ігнорувати значення, ані спроби ігнорування форми з наданням переваги тільки семантичному опису не можуть бути визнані як коректні. І.Р. Гальперін розмежовує нейтральну форму інформативних текстів, визначену системою мови та стилістично марковану, «супралінійну» форму художніх текстів. Таку властивість, на його думку, можна визнати органічною, онтологічною [Гальперін 1981, 30]. Саме форма організації дискурсу уможливорює вирізнення актуальної, концептуальної та підтекстової інформації. Остання являє собою приховану інформацію, що встановлюється з тексту завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативне і конотативне значення, а також завдяки здатності речень як одиниць тексту нарощувати смисли. Синтаксична форма постає генератором семантики, що можна з упевненістю віднести і до речень, і до надфразних єдностей, де смислопородження має опертям не структуру речення, а композицію дискурсу.

За смислового сприйняття дискурсу реципієнт прагне розпізнати в ньому певну типову композицію, пор. відкриту (двочастинну) структуру абзацу, що містить вступну експозицію і коментар, і закриту (трьохчастинну) структуру, що складається з експозиції (зачин і «ключова фраза»), коментаря і висновку. У дискурсі початкове висловлення перспективно пов'язане з наступними, а будь-яке наступне висловлення є ретроспективно орієнтованим. Роль синтаксису не обмежена тільки узгодженням висловлень між собою – створення семантичної зв'язності за рахунок повторів (займенникових, синонімічних, структурних, модально-часових і под.). Повтори є моментами текстової надлишковості і не постають обов'язковими для утворення зв'язного тексту. Визначальною особливістю дискурсивного синтаксису є здатність породжувати нетривіальну семантику, унікальні смисли, що або набувають одномоментної фіксації в дискурсивній формі, або залишаються в резерві мовців на триваліший термін за умови імпортування цієї форми в систему і її закріплення як носія значущості.

Перебуваючи у складі синтаксичної композиції дискурсу, слова зазнають семантичної дивергенції, що згодом відображається в їхньому власному морфо-лексичному плані, закріплюючись в узусі і врешті-решт у мовній системі, пор. твердження Г. Пауля щодо таких тенденцій у німецькій мові: *Reiter* «вершник» і *Ritter* «лицар»; *das Band* «стрічка, зв'язка» і *der Band* «книжний том»; *der See* «озеро» і *die See* «море» [Пауль 1960, 305]. Причина їхньої появи та сама – розходження в дискурсивному вживанні, з яким

кореспондує закріплення за одиницею різних позицій в синтактико-семантичній організації дискурсу. Так звані полісемічні слова прямують до формальної дивергенції, а поки їхня семантична своєрідність підтримується винятково «зовнішньою» формою – їхньою синтаксичною позицією, тобто дискурсивним контекстом.

У дискурсі смислового розчеплення можуть зазнавати і висловлення. Так, висловлення *Діти йдуть до школи* залежно від контексту може означати «діти йдуть до школи» і «діти ходять до школи». Дискурсивний контекст зумовлює і модифікацію форми висловлення; зокрема контекст вимагає узгодження з часовим планом дискурсу, певною його фазовістю, пор.: *Дощ падає* і *Дощ починає падати / Дощ продовжує падати / Дощ закінчує падати*. Семантична дивергенція зумовлена попаданням одиниці у різні дистрибутивні класи, що утворюють алловаріанти цієї одиниці.

Основоположник дистрибутивного аналізу дискурсу Зелліг Херіс особливу увагу приділяв пошуку класів дискурсивних еквівалентностей, тобто не семантичній дивергенції, а семантичній конвергенції одиниць, що спостерігається за так званої контрактивної дистрибуції, коли різні одиниці попадають у той самий контекст. За З. Херісом, морфеми або слова, що сусідять з еквівалентними використаннями якого-небудь іншого слова, належать до того самого класу еквівалентностей. Повторюване слово являє собою завжди той самий елемент одного класу, а сусідні з ним нетотожні одне одному слова утворюють інший клас еквівалентностей. Сегментація тексту здійснюється таким чином, щоб кожний сегмент легко було порівняти з іншим сегментом цього тексту хоча б за одним класом еквівалентностей [Harris 1969].

З. Херіс значну увагу приділяв аналізу дії дискурсивних операторів, зокрема дієслівних з потенціалом підрядного підпорядкування, різним аспектам процесів згортання синтаксичних структур за участі різних лексичних замінів [Harris 1976].

Семантична конвергенція (зумовлює створення контекстних синонімів) і семантична дивергенція (додаткова дистрибуція одиниці) постають врешті-решт ефектами вияву синтаксичної матриці дискурсу. У цьому разі особливої ваги набуває встановлення навантаження тих елементів, що постають суттєвими для створення матриці дискурсу з відповідною мовною значущістю і визначають типовий або особливий характер дискурсивних моделей.

6. Дискурс як вища одиниця мови.

У мовленнєвій діяльності дискурс є одиницею, що належить до вищого мовного рівня і складається зі зв'язаних за змістом речень. Характерні для слова і речення усі синтактико-семантичні процеси зумовлені структурою цілого дискурсу як відносно самостійної мовної одиниці.

Диференційною ознакою дискурсу є те, що він здебільшого не відтворюється, а створюється у мовленні. Емпірично очевидні факти самостійності дискурсу як мовної одиниці: мовна свідомість оперує досить ємним набором цілих дискурсів, зокрема фольклору з властивими для них

властивостями часткової або повної регулярної відтворюваності у мовленні. Очевидно, дискурс може мати певну структурну і системну значущість.

Дискурсу притаманна і власна етномовна специфіка (пор. зі специфікою фонем, морфем, слів, речень). Цей факт є реальністю для перекладознавства, де стверджується, що одиницею перекладу постає цілий текст, а не слово і речення.

Дискурс може перекладатися як єдине ціле. Тільки в тривіальних випадках дискурс уможливорює послівний і пофразовий переклад, що є винятком із закономірності. У побудові дискурсу беруть участь етноспецифічні елементи, що завжди ускладнюють переклад, оскільки не мають еквівалентів або аналогів у мові перекладу, зокрема граматичні, лексичні, стилістичні та ін. Дискурс різних мов різниться своєю невласною, «зовнішньою» формою – не можуть бути перекладені без врахування їхнього лінгвокультурного контексту.

До диференційних ознак дискурсу належать: 1) структурна специфіка; 2) здатність функціонувати як ціле, частково або повністю регулярно відтворюване у мові; 3) особливості перекладу, оскільки дискурс перекладається з однієї мови на іншу тільки як цілісна одиниця (можливі не тільки лексичні лакуни, але й стилістичні, тобто відсутність відповідного стилю в мові перекладу, що і вимагає відповідної стилістичної трансформації); 4) мовна й етномовна специфіка в поетичному аспекті, що полягає не тільки в ритміці й метриці віршів, у їхній римованій організації (лінгвостилістичні і лінгвокультурні моменти, що виявляються на рівні дискурсу; специфічні жанрові характеристики і різне вживання дискурсивних моделей у різних лінгвістичних культурах); 5) структурна специфіка у певній мові як модель відповідної ситуації, що корелює з відповідною мовною «стемою» з комплексною структурою, якій притаманна матрична системна значущість.

Рівні та складники дискурсу. Поняття дискурсу і субдискурсу. Оцінний дискурс

План

1. Аксіологія. Різновиди і функції оцінного дискурсу.
2. Оцінний дискурс і оцінний субдискурс.
3. Поняття глобальної аксіологічної стратегії.

Література

9. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с. –
10. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоціоцентр», 2002. – 336 с.
11. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
12. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
13. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
14. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Питання вияву категорії оцінки у тексті детально опрацьовані у роботах М. Вольф, Т. Космеди, В. Чабаненка та ін. О. Селиванова розглядає аксіологічність як текстово-дискурсивну підкатегорію інформаційного простору дискурсу. А. Загнітко позиціонує оцінку як один з глибинних принципів організації дискурсу. У такий спосіб актуальним постає аналіз функціонування оцінки у дискурсі з послідовним розмежуванням оцінного дискурсу й оцінного субдискурсу.

Базовими складниками дискурсу, за Ф. Бацевичем, М. Макаровим, Є. Сидоровим, виступають комунікативні тактики та комунікативні стратегії, а також одиниці нижчого порядку – комунікативні ходи. Комунікативна стратегія розуміється як інтенційно спрямований комплекс мовленнєвих дій комуніканта, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду з вектором на планування й структурування певного дискурсу. Комунікативна тактика визначається як сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на отримання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного.

З-поміж комунікативних тактик, на думку Т. Гладир, важливу роль відіграють аксіологічні тактики, що сприяють реалізації глобальної аксіологічної макростратегії в оцінному дискурсі, та аксіологічні тактики,

що постають елементами інших тактик в оцінному субдискурсі. Глобальну аксіологічну макростратегію позиціоновано як загальне спрямування комунікативних дій мовця на висловлення власного судження про певний об'єкт / певний суб'єкт за допомогою мовленнєвих ходів, тактик, стратегій або їх комбінації. Отже, на основі прагматичного чинника виділяємо оцінний *дискурс* та *оцінний субдискурс*: глобальна аксіологічна макростратегія та обов'язкові аксіологічні тактики формують оцінний дискурс як самодостатній тип дискурсу, а факультативні аксіологічні тактики у різноманітних комунікативних стратегіях дозволяють виділити оцінний субдискурс у межах дискурсів різних типів (політичного, рекламного, педагогічного, ксенофобічного, наукового, ритуального тощо).

Найтиповішими виявами оцінного дискурсу постають рецензії на різноманітні наукові видання (словники, монографії, навчальні посібники тощо). В такий спосіб, актуальність статті зумовлена відсутністю дослідження комунікативних тактик оцінного дискурсу на матеріалі сучасних україномовних рецензій в авторитетних часописах і збірниках наукових праць України (2004-2009 рр.).

У дискурсивній практиці можна виділити два типи аксіологічних тактик: 1) тактики продукування оцінного значення (позитивного / негативного), що використовуються адресантом як суб'єктом оцінювання; 2) тактики реагування на оцінне значення (позитивне / негативне), що пов'язані з адресатом як об'єктом оцінювання. Метою статті постає окреслення основних структурних типів оцінного дискурсу й аналіз тактик продукування оцінного значення в оцінному дискурсі на матеріалі сучасних рецензій.

Аналіз фактичного матеріалу (понад 100 рецензій) дозволив виокремити три основні структурні типи оцінного дискурсу (див. Табл. 1):

Таблиця 1

Структурні типи оцінного дискурсу (рецензія)

Структурний тип	Компоненти	Примітки
I.	1. Вступ (оцінка (+ / -) / нейтральна (анотований вступ))	обов'язковий компонент
	2. Основна частина (оцінка (+ / -))	обов'язковий компонент
	3. Висновок (оцінка (+ / -))	обов'язковий компонент
	4. Література	факультативний компонент
II.	1. Епіграф / Анотація	факультативний компонент
	2. Вступ (оцінка (+ / -) / нейтральна)	обов'язковий компонент
	3. Основна частина складається з двох	обов'язковий

	окремих блоків: <ul style="list-style-type: none"> • оцінка (+) • оцінка (-) 	КОМПОНЕНТ
	4. Висновок (оцінка (+))	обов'язковий КОМПОНЕНТ
III.	1. Вступ (оцінка (+))	обов'язковий КОМПОНЕНТ
	2. Основна частина (оцінка (+))	обов'язковий КОМПОНЕНТ
	3. Висновок (оцінка (+))	обов'язковий КОМПОНЕНТ

I. Розглянемо детальніше перший структурний тип.

Вступ. Вступ рецензії може мати три основні різновиди: анотований вступ з нейтральною оцінкою (приклад 1), вступ з позитивною оцінкою рецензованого об'єкта (приклад 2) і вступ, у якому рецензований об'єкт уведено до кола авторитетних видань з певної проблематики з акцентом на внеску автора в опрацювання цієї проблематики, що інтерпретується як позитивна оцінка (приклад 3).

(1) **Вступ анотований (оцінка (нейтральна)):** *Рецензований навчальний посібник С.І. Дорошенка «Загальне мовознавство» присвячений аналізу основних проблем мовознавства як науки й адресований насамперед студентам вищих навчальних закладів. Автором зокрема з'ясовано місце і значення науки про мову як універсальну невід'ємну належність людини, як загальнолюдське явище, що служить засобом спілкування людей, знаряддям оформлення думок.*

(2) **Вступ / оцінка об'єкта (+):** *Наші предки добре розуміли цінність записаного слова. Як зазначається в одній із писемних пам'яток початку XVII ст., «усілякі справи, які письмом не бувають описані і збережені, деколи з пам'яті людської виходять і в забуття йдуть, а котрі письмом утверджені бувають, ті в пошані і в пам'яті людській тривалі і ґрунтовні на майбутні часи збережені залишаються» (переклад наш. – Р.О.). / Рецензований словник є прикладом того, скільки цінного для української мови і культури матеріалу збережено саме завдяки тому, що він був вчасно зібраний і записаний.*

(3) **Вступ-введення у проблематику / оцінка (+):** *На зламі XX століття в українському мовознавстві з'явилися граматичні праці, що засвідчують нові підходи до вивчення мовної системи, докорінну зміну поглядів на об'єкт наукового аналізу. Це передусім новаторські дослідження «Нариси з функціонального синтаксису української мови» (К., 1992), «Грамматика української мови. Синтаксис» (1993) І.Р. Вихованця, «Теоретична морфологія української мови» І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської (К., 2004) ... / Вагомий внесок у царині граматики української мови зробив А.П. Загнітко, який упродовж останніх двадцяти років опублікував низку*

наукових праць з проблем функціонального, комунікативно-прагматичного ладу сучасної української мови.

Основна частина. Основна частина містить поетапний (за розділами, частинами та ін.) анований виклад рецензованого об'єкта, у який вплетені позитивна та негативна оцінки. Здебільшого негативна оцінка значно менша за позитивну і становить приблизно від 5% до 30% тексту рецензії. Позитивна та негативна оцінки об'єкта супроводжуються аргументацією (приклад 4 і приклад 5); негативна оцінка може додатково виділятися за допомогою графічних засобів курсиву або підкреслення (приклад 6); порядок з аргументацією негативної оцінки логічним є прийом порівняння з попереднім виданням або іншим джерелом (приклад 7); іноді негативна оцінка пом'якшується певними припущеннями рецензента щодо її причин, внаслідок чого створюється ефект одночасного виправдання негативної оцінки (приклад 8), яка додатково може ще супроводжуватися позитивною оцінкою (приклад 9).

(4) **Оцінка об'єкта (+) / аргументація:** *Словник має оригінальну (навіть на сьогоднішній час – новаторську) структуру / Кожне чоловіче ім'я оформлене у словникову статтю, яка має п'ять пунктів (жіноче ім'я – чотири пункти).*

(5) **Оцінка об'єкта (-) / аргументація:** *На жаль, у книзі не розкрито значення символів транскрипції і навіть не зазначено її джерела. / Така інформація є необхідною, оскільки в збірниках українських діалектних текстів лише за останнє десятиріччя використано щонайменше п'ять транскрипційних систем.*

(6) **Оцінка (-) / аргументація / оцінка (-) / аргументація + графічний засіб (підкреслення):** *Однак засвідчимо, що аналіз співвідношення мови і мислення, розкриття поняття паралінгвістики та характеристика інших засобів спілкування людей можна було б об'єднати в один параграф, / оскільки дослідження цих понять скероване на розуміння загальних процесів, що відбуваються у мовленнєвій діяльності, тобто підпорядковане єдиній меті – аналізу комунікативних явищ. / Разом з тим, видається необхідним подати у праці більш детальне трактування понять «прагматика», «семіотика», / оскільки побіжне (у заголовку) згадування про них ускладнює засвоєння студентами відповідних процесів у мові.*

(7) **Порівняння / оцінка (-) / порівняння / аргументація:** *Зазначимо, що в навчально-методичному посібнику О. Миголинець «Українські закарпатські говірки. Збірник текстів» (Ужгород, 2002), тексти з якого увійшли до рецензованого збірника, вказано прізвища студентів-записувачів; / однак при передруку цю інформацію знято, що, на нашу думку, є неприйнятним. / З цього погляду взірцем можуть слугувати збірники діалектних текстів, підготовлені викладачем Львівського національного університету Н. Глібчук, де упорядниця при кожному тексті подала інформацію про студента-записувача. / Такий підхід може стати гарним поштовхом і заохоченням до подальшої роботи студентів у царині діалектології.*

(8) **Виправдання / оцінка об'єкта (-):** *Очевидно, через технічні труднощі / в текстах не відбито важливої риси закарпатських говірок – препалатальності приголосного [л].*

(9) **Оцінка об'єкта (+) / оцінка об'єкта (-) / виправдання:** *Позитивним у словнику вважаємо те, що ці імена, у тому числі старовинні і рідкісні, були задокументовані. / Якщо у словнику через брак місця при котромусь із таких імен не подано конкретних прикладів, / це значить, що вони залишились в архіві автора (.*

Досить розповсюдженою є тактика подачі непрямой негативної оцінки через побажання на майбутнє (приклад 10).

(10) **Побажання / оцінка об'єкта (-):** *Хотілося б, / щоб у нових випусках посібника був вагоміший перелік праць наприкінці матеріалів про кожного вченого. Наприклад, про О. Потебню вишли такі нові збірники: «О.О. Потебня й актуальні питання мови та культури» (К., 2004); «Олександр Потебня: сучасний погляд» (Харків, 2006). У цьому прикладі змістовність зауваження автора рецензії підкріплено конкретним фактичним матеріалом.*

Негативна або позитивна оцінки у дискурсі досить часто підтверджується цитатами з рецензованого об'єкта з обов'язковим зазначенням сторінки, на якій міститься ця цитата (приклад 11).

(11) **Оцінка (+) / цитата:** *Важливим є те, що автор не ототожнює теми з даним, а реми з новим, хоча вони часто збігаються: / «Непоодинокими є випадки, коли речення будується від теми до реми, але при цьому і тема, і рема виступають новими, уперше згадуваними в тексті» (с. 251) (Шульжук 2006: 121).*

Негативна оцінка рецензентом об'єкта / суб'єкта може супроводжуватися питальними реченнями, створюючи у такий спосіб ефект розмірковування над певною проблемою (приклад 12).

(12) **Оцінка (-) / питальні речення:** *... слід наголосити на тому, що назви окремих таблиць вимагають корекції. Так, авторка подає в таблиці 36 «Еквіваленти речення» типи цих речень, а в таблиці 37 «Різновиди слів-речень». / Тому постає питання, чи це те саме синтаксичне явище, чи це різні явища? Якщо, те саме, то навіщо різні назви, якщо ж різні, то яка дефініція є повноцінною для останніх?.*

Одним з найчастотніших виявів негативної оцінки є вказівка на наявність технічних помилок, тобто друкарських і коректорських огріхів (приклад 13).

(13) **Оцінка (-) / технічні помилки:** *В окремих випадках навчальний посібник вимагає прискіпливого прочитання (Таблиця 99 та ін.) / для зняття технічних та коректорських огріхів.*

Зустрічаємо структурний різновид оцінного дискурсу, в якому в основній частині чергуються позитивна і негативна оцінки (з домінуванням позитивної) і завершує основну частину негативна оцінка, що виноситься окремо у вигляді міркувань або пропозицій (приклад 14).

(14) **Оцінка об'єкта (+) / оцінка-міркування об'єкта (-):** *Заакцентовуючи високий науковий рівень рецензованої монографії М. Скаб, / хочемо водночас висловити деякі міркування щодо певних положень:*

1. *Певною мірою можна спостерігати термінологічний різнобій у назвах розділів і підрозділів монографії, пор.: Розділ 1 – «слова-імені концепту», Розділ 2 – «імені концепту», підрозділи 1.5 і 3.4 – «макроконцепт душа» (і на стор. 215), 2.5.1 і далі – «концепт душа» (і на сс. 14, 65), а також у тексті монографії зустрічаємо термін лінгвоконцепти-абстракції (стор. 317).*

2. *З незрозумілих причин чомусь відсутні у змісті підрозділ 1.5., який починається на стор. 77 і має назву «Дослідження динаміки розвитку сакральної сфери атомарним шляхом: макроконцепт Душа як компонент сакральності» і підрозділ 2.5. «Структура макроконцепту Душа та його стосунки з іншими концептами сакральної і не сакральної сфер за даними парадигматичного виміру» (стор. 214).*

Висновок. Типовою для висновку постає позитивна оцінка (звичайна або розгорнута) об'єкта / суб'єкта з висловлюванням сподівань на популярність рецензованого об'єкта у наукових колах (приклади 15, 16), зацікавлення читацької аудиторії рецензованим об'єктом з окресленням перспективи (приклад 17).

(15) **Оцінка (+) / сподівання на популярність рецензованого об'єкта:** *Глибина й актуальність їх [спостережень й узагальнень] змісту, простота й ясність викладу, аргументованість і наукова цінність пропонованого автором розв'язання дискусійних теоретичних проблем / дозволяють сподіватися, що книги знаного граматики стануть затребуваними викладачами вищих навчальних закладів, науковими працівниками, аспірантами, студентами.*

(16) **Розгорнута оцінка суб'єкта (+) / сподівання на популярність рецензованого об'єкта:** *Заслуга автора в тому, що він зібрав воєдино велику кількість антропонімів, які були у його час розсіпані по багатьох публікаціях, записав те, що реально функціонувало, не відкинув старовинного і рідкісного і таким чином продовжив лінію спадкоємності з минулого через сучасне і в перспективу / Гідною подиву і пошани є ерудиція, ентузіазм дослідника і велика працелюбність на благо свого народу. ... / Разом із тим після публікації словник починає нове життя і, без сумніву, ще багато славістів із вдячністю згадають його автора, невтомного і щирого трудівника на ниві української антропоніміки.*

(17) **Оцінка об'єкта (+) / сподівання на зацікавленість рецензованим об'єктом / перспектива:** *Рецензована монографія належить до значущих, / вона зацікавить усіх, хто займається проблемами мовної категоризації та концептуалізації не тільки в Україні, а й далеко за її межами. / Опрацьовані в ній аспекти спонукатимуть до нових пошуків і студій у когнітивній лінгвістиці; **оцінка об'єкта (+) / перспектива:** Загалом рецензована монографія є концептуально завершеним дослідженням. ... / Необхідність такої праці поза всяким сумнівом, оскільки вона відкриває*

перспективу нового і новітнього осмислення художньо-поетичних текстів, визначення їхньої значущості у мовно-когнітивній, мовно-психологічній динаміці.

Частотним є структурний компонент пом'якшення категоричності висловлених негативних оцінок з акцентацією на їхніх дискусійному характері та неможливості однозначного вирішення (приклад 18).

(18) Пом'якшення категоричності попередньої оцінки (–) / оцінка об'єкта (+): *Загалом висловлені міркування є дискусійними і не впливають на загальну оцінку навчального посібника, / що виконаний кваліфіковано з належними теоретико-концептуальними узагальненнями і висновками; Як бачимо, закидів укладачам і відповідальному редакторові Словника чимало, але вони не такі вже й серйозні, / щоб применшити цінність і значення рецензованої праці. Українська фразеографія (так точніше в даному разі, ніж «лексикографія») збагатилася солідним і надзвичайно потрібним виданням.*

Автор рецензії, завершуючи свою оцінку, може вказати на невичерпність розглянутих проблем і питань у рецензованому об'єкті, але в останніх реченнях здебільшого міститься розгорнута позитивна оцінка об'єкта (приклад 19).

(19) Вказівка на невичерпність розглянутих проблем / оцінка об'єкта (+): *Звичайно, рецензована робота не вичерпує всіх теоретичних проблем і практичних аспектів жаргонно-сленгового вокабуляру в системі української мови. Є й інші актуальні питання жаргонології, які потребують свого вирішення. / Але в монографії Лесі Ставицької читач пройде шлях пізнання від питань соціальної діалектології до соціолінгвістичних категорій, а з ними до жаргонології. Повчально. Цікаво. По-новому.*

Зафіксовано також структурний різновид рецензії з варіативним компонентом – списком літератури.

II. Окреслимо особливості другого структурного типу аналізованого дискурсу. Вступ і висновки обох типів досліджуваного дискурсу не мають відмінностей. Аксіологічні тактики основної частини також не виявляють принципових розбіжностей в обох структурних різновидах оцінного дискурсу. Нагадаємо, що відмінність другого типу від першого полягає у тому, що основна частина другого формується двома окремими блоками – блоком позитивної оцінки (комунікативні тактики вираження позитивної оцінки) та блоком негативної оцінки (комунікативні тактики вираження негативної оцінки). Зазначимо, що рецензії цього типу можуть мати факультативний компонент – **епіграф** з рецензованого об'єкта або **анотацію** (приклад 20), виділені курсивом.

(20) Анотація: *Містить роздуми про проблеми функціонування української мови в Україні, її ролі в розвитку суспільства і консолідації українського народу, мовних контактів України з іншими країнами, культури мови, перекладознавства. Наскрізною є думка про необхідність збереження й утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя.*

Вступ. Здебільшого розпочинає рецензії цього структурного різновиду розгорнута позитивна оцінка (приклад 21).

(21) **Розгорнута оцінка (+):** *Структура аналізованої монографічної праці відображає найважливіші аспекти аналізу рівня мовної компетенції видатних людей, що заявлені авторкою у вступі. / Зміст її логічно і послідовно викладений у трьох основних розділах*

Основна частина. Основна частина складається з двох самостійних блоків: блоку позитивної оцінки (приклад 22) та блоку негативної оцінки (приклади 23, 24). Як і у першому структурному різновиді оцінки можуть супроводжуватися різними додатковими елементами (див. приклади 4-14).

Позитивна оцінка (+).

(22) **Оцінка (+):** *У першій частині своєї праці «Загальні питання» (с. 11-50) Я. Соколовський, ретельно проаналізувавши стан вивчення обраних іменних дериватів у сучасній славистиці, виклав власну концепцію їхнього зіставного дослідження (Карпіловська 2006: 283).*

Негативна оцінка (-).

(23) **Вступне речення блоку / оцінка (-) / аргументація / оцінка (-), ускладнена цитатою / оцінка (-):** *Як і майже до кожної праці, так і до цієї можна висловити якісь зауваження чи побажання. / Зокрема, впадають у вічі деякі повтори, / які можна пояснити тим, що книжка складається з окремих статей та нарисів... / На с. 24 автор говорить про те, що, «не забезпечивши виключного функціонування української мови у сфері внутрішньодержавного офіційного спілкування ..., не подолавши надмірної варіативності літературного мовлення, не запровадивши єдиний літературний стандарт, передусім у правопису, українській мовній спільноті буде надзвичайно складно відстояти своєрідність власної мови, а отже і свою національну ідентичність». Вважаємо, що тут децю перебільшена роль таких чинників, як надмірна варіативність мови та наявність чи відсутність єдиного стандарту у її нормалізації... / Місяцями трапляються технічні помилки....*

(24) **Оцінка (+) / оцінка (-) / аргументація / оцінка (-), ускладнена цитатою:** *Монографічне дослідження є цілісним і змістовно викінченим. / У таких студіях, що торкаються діткливого матеріалу творчої особистості, можливо варто було компактніше згрупувати підрозділи, в яких говориться про безпосередній виклад думок І.Франка (2.6. «І.Франко про педагогічну риторіку та майстерність»; 2.7. «І.Франко про юридичну риторіку» ...), і підрозділи, в яких простежуються особливості аналізу лінгвістичної концепції І.Франка, його праць, принципів та поглядів авторкою або іншими дослідниками (2.5. «І.Франко – декламатор»; 2.8. «І.Франко як академічний ритор» ...).*

Останнім часом у лінгвістичних студіях почастишало використання тих чи інших дослідників, називання їхніх прізвищ без ініціалів, у чому, очевидно легко простежити вплив європейських відповідних досліджень. / У цьому разі варто послідовно застосовувати заявлений принцип, в іншому разі створюється певна недоречність, тому що, наприклад, прізвища

українських і російських вчених вживаються з ініціалами, а всесвітньо відомі класики без: «Як справедливо зазначав І.Франко, поняття оцінки складається історично, він порівнює оцінки, що їх дали Аристотель, Гомер, Данте, Шекспір та Гете в проєкції на художні тексти» (с. 268). У наведеному уривку одинична позитивна оцінка завершує попередній блок і виконує функцію пом'якшення перед блоком негативної оцінки.

Висновок. Розбіжностей у висновках першого та другого структурних типів не зафіксовано (пор. приклад 25).

(25) Оцінка об'єкта (+) / сподівання на популярність рецензованого об'єкта: *Представляючи українській аудиторії монографію Я. Соколовського, ми не сумніваємося, що вона своїм величезним фактичним матеріалом, детальними його класифікаціями і цінними теоретичними узагальненнями зацікавить не лише дериватологів, а й усіх, хто сьогодні працює над оновленням і розбудовою українського лексикону.*

III. В окремий структурний тип оцінного дискурсу можна виділити рецензії без негативної оцінки, тобто усі авторські оцінки рецензованого суб'єкта / об'єкта у дискурсі є тільки позитивними.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що обов'язковими елементами глобальної аксіологічної макростратегії у рецензії, поряд з експліцитними оцінками суб'єкта й об'єкта, виступають аргументація, порівняння, виправдання, апеляція до інших наукових джерел, цитування, сподівання на популярність рецензованого об'єкта, окреслення перспективи тощо. Усі ці засоби спрямовані на дотримання принципів наукового етикету та мінімізації категоричності негативної оцінки в дискурсі.

Характеристика типів дискурсу

План

1. Дискурс у комунікативному середовищі
- 1.2. Комунікативна природа дискурсу
- 1.3. Дискурс як породження реальної комунікації
- 1.3.1. Визначальні чинники дискурсотворення
- 1.3.2. Основні дискурс-моделі
- 1.3.3. Комунікативно зумовлені види дискурсу

Література

1. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с. –
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
3. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
4. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
5. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
6. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Комунікативна природа дискурсу

У другій половині ХХ століття західними, зокрема, німецькими філософами й соціологами було висунуто низку нових парадигм філософської та соціологічної теорії форм соціальної інтеграції, узгодження особистих і суспільних інтересів, окремих і загальних цілей та цінностей. Однією з таких парадигм після “буття” та “свідомості” стала парадигма комунікації. Її осердям є трансцендентальна, мовленнєва прагматика, яка детермінує один із найвпливовіших напрямів сучасної західної філософської думки – **комунікативну філософію**.

Зміна парадигми, що відбулась у процесі переходу від “філософії свідомості” до “філософії комунікації” й від соціології цілераціональної дії до соціальної теорії комунікативної дії, дозволила сформулювати нове бачення комунікації. З парадигмою комунікації пов’язане введення у філософську й соціологічну теорію категорій етичного виміру (за яким комунікація передбачає визнання в іншій людині суверенної особистості, повагу до неї, а це вже є початок етичного зв’язку). Таким чином, комунікативні зв’язки виявляють ще одну грань свого існування – **комунікативну (дискурсивну) етику**.

У контексті комунікативної етики досліджуються можливості регуманізації суспільного розвитку. Виходячи з методологічних та теоретичних засад комунікативної етики в дослідженні економіки, політики,

права, ідеології, педагогіки тощо, вчені виявили механізми розвитку дискурсу. Зупинимось на цьому докладніше.

Проблему побудови нормативно-етичного змісту дискурсу представники комунікативної теорії намагаються розв'язати за допомогою дискурсивно-комунікативного розуму. Як зазначає В. Кульман у праці “Рефлексивне граничне обґрунтування”, “розум сьогодні у світлі лінгвістичного (і комунікативно-теоретичного) повороту тематизується за допомогою ключових слів “аргументація” та “дискурс”.

Ключем до аналізу нормативно-етичного змісту дискурсу є поняття мовленнєво-комунікативної інтерсуб'єктивності, яке розробив К. Апел у праці “Трансформація філософії”. Згідно з його комунікативною концепцією, вироблення ціннісних нормативів дискурсу має здійснюватися не на основі наслідування суспільних традицій, до чого апелює, зокрема, Г. Гадамер, а також не на основі критеріїв монологічного розуму, на які спирався західноєвропейський раціоналізм, а на основі комунікації, котра, на думку вченого, є останньою авторитетною інстанцією. За цим підходом, раціонально-комунікативне обґрунтування цінностей може бути здійснене лише тоді, коли не існуватиме жодних авторитетів, здатних санкціонувати результати діяльності. Тільки комунікативна спільнота є обов'язковою санкціонуючою інстанцією для всіх її членів. Інакше кажучи, лише досягнувши порозуміння у мовленнєво-комунікативній взаємодії, індивіди можуть виробити морально-практичні нормативи.

Мовленнєво-комунікативна діяльність, як відомо, реалізується у формі діалогу (чи полілогу) або монологу. З першого погляду відмінність між ними очевидна: якщо мовленнєва діяльність здійснюється двома / кількома індивідами, котрі вступають у комунікативні відносини, то це діалог або полілог, якщо одним – монолог. Однак діалогічність мовленнєвих форм, на наш погляд, значно ширше за своїм обсягом поняття, ніж просто обмін репліками. Як влучно висловився дослідник діалогічності монологічного літературного мовлення М. Бахтін, “діалогічні відношення не зводяться до відношень логічних і предметно-змістових, які самі по собі позбавлені діалогічного моменту. Вони повинні проявитися словом, стати висловлюваннями, вираженими у слові позиціями різних суб'єктів, щоб між ними могли виникнути діалогічні відношення;... діалогічні відношення можуть проникати всередину висловлювання, навіть усередину окремого слова, якщо в ньому діалогічно зіштовхуються два голоси... З іншого ж боку, діалогічні відношення можливі й між мовними стилями, соціальними діалектами тощо, за умови сприйняття їх певними змістовими позиціями, своєрідними мовними світоглядами... Врешті, діалогічні відношення можливі і щодо власного висловлювання загалом, до його частин і до окремого слова у ньому, якщо ми якось відділяємо себе від них, говоримо з внутрішнім застереженням, займаємо дистанцію щодо них, ніби обмежуємо чи роздвоюємо своє авторство”.

“Діалогічність дискурсу, – продовжує за М. Бахтіним В. Борботько, – полягає не лише в зіштовхуванні відображених у тексті позицій різних

суб'єктів, у саморозщепленні та самоусуненні авторського суб'єкта, але й у переломленому використанні мовних засобів інших авторів”.

Яскравим прикладом внутрішньої діалогічності формально монологічного журналістського тексту є політичний огляд, критична стаття, публіцистична заява-протест тощо. Цитуючи й коментуючи водночас у своєму монологічному тексті чужі висловлювання щодо того чи іншого питання, аналізуючи чужі погляди, автор тим самим вступає у своєрідний діалог із тими, чії думки він цитує, доповнює, критикує, схвалює, заперечує, коментує тощо. Окрім того, жодна авторська думка не виникає з нічого: вона має своє соціально-культурне підґрунтя, “виростає” свідомо чи несвідомо, з інших думок, уже наявних у Всесвітньому Дискурсі, вступаючи з ними у діалогічний контакт.

Внутрішню діалогічність формально монологічного журналістського тексту (як, власне, і будь-якого іншого) можна розглядати не просто як атрибут тексту, але (це чи не найважливіше) як метод дослідження й моделювання змістової структури дискурсу.

З діалогом часто пов'язується передусім уявлення про комунікацію, взаємодію, контакт. Так, скажімо, М. Кожина (1981), беручи до уваги комунікативну природу мови, стверджує, що комунікативність знаходить себе у всіх формах мовлення, саме тому будь-яке мовлення діалогічне. Однак факти свідчать, що не все спілкування є діалогом і що не всяка діалогічність – комунікативна.

Розвиваючи власну концепцію внутрішньої діалогічності текстів художньої літератури, М. Бахтін виділив у спілкуванні момент мовної взаємодії індивідів, як головний, протиставляючи його однонапрямленому і, відповідно, односторонньому повідомленню про ситуацію. “Мова, – за його словами, – живе лише у діалогічному спілкуванні тих людей, які нею спілкуються. Діалогічне повідомлення і є справжня сфера життя мови... Лінгвістика вивчає власне “мову” з її специфічною логікою в її цілісності, як те, що уможливує діалогічне мовлення, від самих же діалогічних відносин лінгвістика послідовно відволікається”.

Таким чином, ідея М. Бахтіна, не стверджуючи фіктивності монологу, надає перевагу вседіалогічності мови, як про це пише А. Чудаков, підкреслюючи загальнофілософський характер бахтінського “монологічного” і “діалогічного” протиставлення, його методологічну здатність.

На противагу монологу, який здатний зіткнутися між собою висловлювання, діалог – це обмін висловлюваннями, усними та письмовими (текстами). Монолог може відображати цей обмін, але сам не є ним, будучи односторонньою “передачею” висловлювання у вигляді або ініціюючої, або реагуючої репліки – акції чи реакції (у термінах Л. Якубинського).

Висновок про другорядність монологу був зроблений Л. Виготським: в історичному сенсі монолог – це інтеріоризований (тобто переведений у внутрішній план) і “згорнутий” діалог, який потім у процесі об'єктивації – екстеріоризації – з діалогу “для себе” перетворюється на монолог “для інших”, у “дискурсивне говоріння”.

Отже, діалог, з одного боку, давніша, ніж монолог, форма мовленнєвої діяльності, а з іншого – набагато безпосередніше пов'язана із ситуацією форма спілкування. Саме тому діалог можливий і при значно редукованому мовному компоненті, коли починають діяти паралінгвістичні засоби комунікації. Монолог як форма дискурсу не лише увібрав у себе властивості діалогу, а й збагатив можливості діалогічного спілкування, знімаючи властиву йому ситуативну зв'язність і синкретичність висловлювань.

В основі внутрішньої діалогічності дискурсу, яку ми щойно аналізували, лежить суперечність. Розглянемо основні сфери застосування мови, в яких момент суперечності може стати важливим для формування дискурсу. По-перше, це сфера міжсуб'єктних відносин, чи суб'єктно-суб'єктна сфера. По-друге, це сфера відносин суб'єкта та його оточення, тобто суб'єктно-об'єктна сфера. Можна виділити і третю сферу – сферу регуляції діяльності індивідів щодо цінностей культури, що ними створюються, суб'єктно-ціннісну сферу.

У всіх цих сферах присутній момент регуляції, а отже, існує його антипод – неузгодженість, суперечність. При регуляції в суб'єктно-суб'єктній сфері завдання дискурсу – уникнути протиріччя у взаємодії комунікантів під час спільної практичної діяльності; при регуляції в суб'єктно-об'єктній сфері дискурс спрямований на розв'язання суперечності як наслідку неповноти знань у когнітивній картині світу суб'єкта; при регуляції в суб'єктно-ціннісній сфері дискурс орієнтований на виділення та загострення, суперечність або між суспільно-санкціонованими цінностями і новими цінностями особистого порядку, або між системами культурних цінностей різних суб'єктів.

Дискурс, що народжується у всіх цих сферах, може бути як ситуативно-зумовленим, так і вільним від ситуації, самодостатнім у змістовому плані. За умови ситуативної незалежності головний змістоутворюючий момент (суперечність) міститься усередині самого дискурсу, в разі ж ситуативної зумовленості головна суперечність, що викликає мовленнєву регуляцію, є зовнішнім чинником, оскільки виходить за межі власне дискурсу.

Проаналізуємо комунікативну природу ситуативно-зумовлених і ситуативно-вільних дискурсів у суб'єктно-суб'єктній, суб'єктно-об'єктній і суб'єктно-ціннісній сферах.

У сфері “суб'єкт-суб'єкт” ситуативно-зумовлений дискурс – це діалог, що “вбудований” у практичну діяльність і спрямований на запобігання суперечностям при досягненні мети. “Полюсами” суперечності тут є, з одного боку, початкова ситуація, яку потрібно змінити і, відповідно, заперечити, а з іншого та кінцева ситуація, яку необхідно створити, ствердити. Діалог локалізований поміж цими двома полюсами і сприяє їхньому зв'язуванню у часі, супроводжуючи конкретну діяльність і виступаючи як симпрактичне доповнення до цієї зовнішньої для нього діяльності, ланки якої він поєднує. Для симпрактичного діалогу характерна мінімізація мовних засобів (основні енергетичні витрати тут ідуть не на спілкування, а на виконання роботи): лаконізм, стереотипність реплік – команд та відгуків, котрі викликають найточнішу та найшвидшу реакцію.

Ситуативно-зумовлений суб'єктно-суб'єктний дискурс може виявитися лише фрагментним доповненням до зовнішньої хронологічно впорядкованої структури діяльності, що пов'язує два часові зрізи, які перебувають у відношенні “суперечність” і між якими й міститься мовний компонент, детермінований цими полюсами.

У сфері “суб'єкт-об'єкт” ситуативно-зумовлений дискурс – це елемент пізнавальної діяльності, що покликана врегулювати різницю між знаннями суб'єкта про дійсність і справжньою реальністю, що їй суперечить. Зіткнення суб'єкта з новою реальністю ставить його у скрутне становище і вимагає визначити спосіб розв'язання суперечності, що виникла. Воно викликає дискурсивну діяльність, яка може відбуватися у формах внутрішнього та зовнішнього мовлення – монологу-роздуму, спрямованого на розв'язання суперечності. Мовний компонент, монолог, що результує напругу між уявним образом дійсності у свідомості суб'єкта й образом справжньої ситуації, виступає тут тим доповненням до реальності “розщепленої” у просторі образів свідомості, яке підсумовує лише різницю, лауну між цими образами, але не відтворює їх. Такий детермінований ситуацією дискурс характеризується нестійкістю, мінливістю, висуванням формулювань, гіпотез, котрі тут же відкидаються, – доти, поки суб'єкт не знайде можливе, на його думку, розв'язання суперечності.

У сфері “суб'єкт-цінність” ситуативно-зумовлений дискурс спрямований на загострення суперечності, що стосується суб'єктних цінностей. При цьому загальноприйнятому образу реальності ставиться у відповідність не інший, “еталонний”, “потрібний” образ, а особистісно-переломлений, деформований образ тієї ж реальності, в якій індивідом виділена певна особливість, котра для всіх інших індивідів залишається непомітною, завдяки культурному шаблонному сприйняттю. У результаті реальність виявляється подвоєною, розщепленою на справжню та змінену, яка і знаходить своє мовне вираження, вступаючи у загострену суперечність з реальністю-прототипом.

Ситуативно-зумовлений дискурс, який народжується у суб'єктно-ціннісній сфері, такий же лаконічний, як і попередні види дискурсу, але він відрізняється від них своїм “оригінальним” характером, незвичайним, деформованим використанням мовних шаблонів і створенням нових особливих висловлювань, які тут же стають іменами, прізвиськами чи навіть фразеологізмами. За короткий час вони можуть дуже поширитися у соціумі, і надалі перебуваючи у тісному зв'язку з культурною реальністю, поза якою їх дуже важко, а то й неможливо осмислити.

Незалежним від ситуації дискурс може бути тільки в разі його самодостатності й у змістовому, і в структурному планах. При цьому ті компоненти, щодо котрих ситуативно-зумовлений дискурс є лише доповненням, отримують своє мовне вираження у ситуативно-вільному дискурсі (те, що було конситуацією для суб'єкта, тепер є контекстом для дискурсивних одиниць), стають способами організації його власної структури, – суперечність із зовнішнього чинника перетворюється на внутрішній принцип формування дискурсу.

У суб'єктно-суб'єктній сфері, в якій дискурс спрямований на суперечність у взаємодії індивідів, ситуативно-вільний дискурс розвивається у програму перетворення реальності. У ньому знаходять своє пряме мовне вираження: а) характеристика початкової ситуації, яка включає розподіл “ролей” серед учасників діяльності; б) характеристика цільової ситуації; в) послідовність дій у мовному формулюванні, у тому числі й вірогідних варіантів дій, необхідних для такого перетворення. Дискурс-програма – це розгорнуте представлення майбутньої діяльності на її підготовчому етапі, яка може бути зреалізована, а може так і залишитись тільки планом.

У суб'єктно-об'єктній сфері, в якій дискурс призначений для розв'язання суперечностей між двома образами реальності, головним є мовний компонент, що підсумовує суперечність. Мовне вираження тут отримують також обидва образи реальності, які суперечать один одному. Ситуативно-вільний дискурс, що розвивається у цій сфері, можна назвати когнітивним з огляду на його пізнавальну настанову.

У системі “суб'єкт-цінність” ситуативно-вільний дискурс набуває структурної та змістової самодостатності. Тоді мовне виділення суперечності між традиційним загальностереотипним і нетривіальним особистісним сприйняттям, на котре лише натякається у ситуативно-зумовленій формі, набуває, у разі незалежності від ситуації, розгорнутого характеру. Тому розгорнутим може бути, поряд зі зміненим образом реальності, й утілений у мовну форму образ початкової реальності.

Ситуативно-вільний дискурс може підпорядковувати собі будь-який дискурс, включаючи його у себе в контекстно-зумовленому вигляді; для цього іноді достатньо, щоб структура-контекст була принаймні окресленою у вигляді рамки чи преамбули для свого інтексту. Таким чином, на практиці у мовній діяльності дискурси можуть мати подвійний зв'язок – ситуаційний і контекстуальний.

Дискурс як породження реальної комунікації

Обґрунтовуючи важливість реальної комунікації, у ході якої, власне, і відбувається подолання суперечності та досягнення консенсусу між її учасниками, К. Апель наголошує на важливій ролі критеріїв аргументації. Нагадуючи про наявні в суспільстві обмеження для раціональної аргументації (просторово-часові, соціальні та ін.), учений висуває вимогу “забезпечити якнайповніше необхідні умови для людської аргументації”. Урахування цієї вимоги дозволило йому вивести нову парадигму “трансцендентальної”, або “ідеальної”, комунікації, що об'єднує необмежену комунікативну спільноту. Ідеальна (трансцендентальна) комунікація трактується К. Апелем як абсолютний інструмент, що дозволяє комунікативній спільноті дійти консенсусу.

“Можливість такого взаєморозуміння щодо критеріїв, взірців, стандартів правильного рішення в усіх людських життєвих ситуаціях, – зазначає К. Апель, – передбачає, що мовленнєве взаєморозуміння саме в кожній можливій мовній грі апріорі пов'язане з правилами, які можуть бути

встановлені не шляхом “конвенції”, а, лише, – уможлиблюють “конвенцію”... Ці метаправила всіх конвенційно встановлених правил належать, на мою думку, не певним мовним іграм або життєвим формам, а трансцендентальній мовній грі або необмеженій комунікативній спільноті”. Отже, концепція К. Апеля щодо ідеальної комунікації доповнюється поняттям трансцендентальної комунікативної спільноти.

Визнаючи важливість порозуміння в реальному спілкуванні, К. Апель вказує на його недостатність, оскільки цілком вірогідним може бути й хибний консенсус за умов недосконалої комунікації. Тому вчений уводить до теорії комунікації категорію “ідеальна”, або “трансцендентальна”, комунікація, котра, на його думку, є тією легітимізуючою інстанцією, що як апіорна форма встановлює достовірність змісту істинної комунікації та взаєморозуміння між її учасниками.

Ідея трансцендентальної комунікації К. Апеля дозволяє вибудувати механізми трансформації всезагального людського досвіду у форму комунікативного дискурсу. Учасником комунікативного дискурсу стає, за його концепцією, не окремий індивід, який прагне пізнання, а комунікативна спільнота загалом.

Дискурс потрібно розуміти як соціокультурний процес, що завдяки комунікативній дії вивільняє наперед закладений прогресуючий потенціал раціональності. Це означає, що теоретичне витлумачення світу і практично-нормативні орієнтації діяльності, як і суспільні інституції, поступово позбавляються матеріального, міфологічно-релігійного та традиційного змісту і перетворюються на більш послідовні форми аргументаційного досягнення консенсусу, тобто згоди щодо загального змісту дій, а також щодо норм та цінностей учасників дискурсу, – нормативно приписана суспільними інституціями згода змінюється аргументаційно здійснюваним взаєморозумінням, яке постає у вигляді раціонально-комунікативної дії, або дискурсу.

Таким чином, дискурс є спосіб діалогічно-аргументаційного задоволення суперечливих вимог щодо змістового наповнення аргументаційних та нормативних висловлень і дій з метою досягнення універсального (значущого для здатних до розумної аргументації) консенсусу. Якщо в комунікативній дії зміст мовних висловлювань, а також нормативний зміст оцінних вимог функціонують як задані, то в дискурсі вони стають темою для обговорення, кінцевою метою котрого є досягнення істинного, критично-нормативного консенсусу між учасниками дискурсу.

Дискурсивним стає кожний інтерсуб’єктивний процес аргументаційного взаєморозуміння, коли не визнається іншого інтересу, окрім критики і обґрунтування: інтересу розумного консенсусу. Отже, дискурс не є чимось протилежним життєвому світові, оскільки в ньому діє не принцип “волі до влади”, як у стратегічній дії, а принцип “волі до взаємопорозуміння”, що є основою комунікативної дії на засадах толерантності. Водночас дискурс – це форма раціоналізованого життєвого світу, побудованого в межах матеріальних та духовних ціннісних уподобань з метою обґрунтування та

легітимації суспільних моральних норм.

Аргументаційно обґрунтований дискурс передбачає повагу до аргументації іншого і тому забезпечує симетричні відносини в дискурсивному діалозі, де не визнається іншого примусу, окрім “примусу вагомішого аргументу”.

Які ж контури “ідеального” комунікативного дискурсу? Якщо взяти до уваги різницю між істинним та хибним консенсусом, то ідеальною можна вважати ту мовленнєву ситуацію, в якій комунікативний діалог не спотворюється ні випадковим впливом зовнішніх чинників, ні перешкодами, що виникають у самій структурі комунікації. Спробуємо сформулювати ідеальні умови комунікативного дискурсу:

1. Кожен суб'єкт, здатний до мовленнєвої діяльності, може брати участь у дискурсі.
2. Кожен може проблематизувати будь-яке твердження.
3. Кожен може виступати в дискурсі з будь-яким твердженням.
4. Кожен може висловлювати свої погляди, бажання, потреби.
5. Ніхто з учасників дискурсу не має зазнавати ні внутрішніх, ні зовнішніх перешкод для реалізації своїх прав.

Таким чином, модельована мовленнєва ситуація унеможливорює перекручення дискурсу, зумовлюючи таку структуру комунікації, яка створює однакові (симетричні) умови вибору та здійснення мовленнєво-комунікативних дій для всіх учасників і, тим самим, унеможливорює будь-який диктат у цьому процесі, що його можна виразити поняттям “необмеженого панування комунікативного дискурсу”.

Визначальні чинники дискурсотворення

Комунікативний дискурс як засіб соціальної взаємодії є новою формою політичної, наукової, організаційної й технічної сили суспільства, за допомогою якої індивід чи сукупність індивідів здійснюють обмін інформацією. Виконуючи зв'язну функцію, комунікативний дискурс стає соціальним процесом, служить формуванню сучасного суспільства загалом. Це виявляється, зокрема, у тому, що саме комунікативний дискурс виступає найважливішим механізмом становлення індивіда як суспільної особистості, провідником настанов соціуму, котрі регулюють дії учасників дискурсивного діалогу.

Одним із основних чинників породження комунікативного дискурсу є комунікативний акт, в котрому беруть участь комуніканти, котрі у формі діалогу (безпосереднього чи опосередкованого) творять висловлювання (тексти) та інтерпретують їх. Початковий і завершальний етапи комунікативного діалогу, здійснюючись засобами національної мови (породження та інтерпретація тексту, розуміння), започатковуються у механізмах внутрішнього мовлення, його глибинних структурах на рівні універсально-предметного коду мислення (за М. Жинкіним), де національно-мовна специфіка комунікативного дискурсу нейтралізована загальнолюдськими схемами змістоутворення).

Власне комунікативний дискурс постає як висловлювання (текст), де всі складники утворюють національно-мовний вербалізований продукт, покликаний інформувати про ідеї, інтереси, емоції комунікантів. Комунікативний акт, окрім різновидів мовленнєвої діяльності, охоплює фізичну, емоційну, інтелектуальну, підсвідому, а також немовну семіотичну діяльність.

Досягнення соціальної взаємодії при збереженні індивідуальних особливостей кожного її елемента є основною функцією комунікативного процесу, сутність якого часто зводять лише до обміну інформацією. В актах комунікації реалізуються референційна (полягає в повідомленні конкретної інформації про події, факти, явища), емотивна (відображає ставлення мовця до того, про що йдеться у повідомленні), фактична (пов'язана зі встановленням контактів), конативна (забезпечує орієнтацію висловлювання на конкретного адресата) і металінгвістична (передбачає перевірку того, користуються учасники комунікації однаковою чи різними кодами) функції.

Комунікативний акт виглядає як рух інформації у ланцюгу “відправник – канал – одержувач”, який реалізується в реальному або потенційному зв'язку у формі діалогу, а також як вплив на керований об'єкт, що досягається внаслідок обміну повідомленнями.

У процесі комунікативного діалогу взаємодіють вісім базових елементів:

1. *Відправник* – передавач, що генерує ідеї або збирає і передає інформацію. Ним може бути індивід, група людей, котрі спільно працюють, або навіть ціла інституція (хоча і в цьому разі джерелом повідомлення буде певна особа, на яку покладається обов'язок підготувати і передати інформацію).

Обмінюючись інформацією, відправник і одержувач проходять декілька взаємопов'язаних етапів: 1) зародження ідеї; 2) кодування і вибір каналу; 3) передавання; 4) декодування. Обмін інформацією розпочинається із формулювання ідеї чи відбору інформації. Відправник вирішує, яку значущу ідею чи повідомлення слід зробити предметом обміну.

Відправник повинен знати свою аудиторію. Якщо у відправника помилкові погляди про одержувача, то його комунікативні зусилля виявляться неефективними. Ефективність комунікативного діалогу підвищується, якщо пара “відправник – одержувач” гомофільна, тобто досягається високий ступінь подібності за певними ознаками: у поглядах, освіті, статусі. І, навпаки, гетерофільні комунікації (значний рівень відмінності пар за певними ознаками) менш ефективні, оскільки вони часто супроводжуються перекрученням змісту повідомлення, затримкою передачі, використанням обмежених каналів і когнітивними дисонансами, коли одержувачу передають повідомлення, що не узгоджується з його розумінням і поглядами.

Задля досягнення максимального комунікативного ефекту відправник змушений (усвідомлює він це чи ні), формулюючи конкретне висловлювання, вирішувати водночас низку екстралінгвістичних проблем, найсуттєвішими з яких А. Сотникова вважає такі:

- побудова гіпотези реципієнта в аспекті його соціального та психологічного портрета і релевантних для даного акту комунікації та тексту властивостей;

- моделювання відносин з реципієнтом в аспекті соціальної норми й етики, психологічного стану;

- прогнозування реакцій реципієнта – внутрішніх процесів адекватного розуміння і зовнішніх процесів мовленнєвої активності залежно від типу комунікації (безпосереднє звернення – звернення до реципієнта через текст).

2. *Кодування* – це процес перетворення ідей на символи, образи, малюнки, форми, звуки, мову та ін. Перш ніж передавати ідею, відправник повинен за допомогою символів закодувати її, використовуючи для цього слова, інтонації, жести (мову тіла) тощо. Тобто, “зматеріалізувати, оформити” наявну поки що лише на мисленнєвому рівні інформацію. Таке кодування перетворює ідею на повідомлення. Дуже важливим на цьому етапі є вибір адекватного (з огляду на значущі у цій ситуації характеристики одержувача) способу кодування.

3. *Повідомлення* – це закодована за допомогою символів інформація, яка передається одержувачу. Саме заради цього і здійснюється акт комунікації. Багато повідомлень передається у формі мовних символів. Проте символи можуть бути і невербальними, наприклад, графічні зображення, жести, міміка та інші рухи тіла.

4. *Канали передавання* – засоби, за допомогою яких сигнал спрямовується від передавача до приймача (усне мовлення, письмовий матеріал, електронні засоби зв'язку, включаючи комп'ютерні мережі, електронну пошту, відеострічки, відеоконференції і т. д.) – поділяються на засоби масової інформації та міжособові канали. Передавач (відправник) може не обмежуватись одним каналом: так, скажімо, у передвиборчій діяльності використовуються такі додаткові засоби комунікації, як політична реклама, дебати з опонентами, зв'язок із громадськістю тощо.

5. *Декодування* – процес, за допомогою якого одержувач повідомлення переводить отримані символи в конкретну інформацію та інтерпретує її значення. Тобто одержувач декодує повідомлення шляхом перетворення символів на значення. Якщо не потрібна реакція на ідеї, то процес обміну інформацією на цьому завершується.

6. *Одержувач* – цільова аудиторія або особа, якій адресується інформація та яка її інтерпретує. Комунікативний портрет реципієнта, за О. Каменською, формують: його концептуальна система, тобто недискретна конструйована і модифікована динамічна система даних (уявлень, міркувань, знань), що нею оперує індивід; обсяг його активного тезаурусу; лабільність мисленнєвого апарату, а також сукупність моделей свідомості індивіда, котрі визначають його уявлення про себе і про своє місце у світі.

7. *Відгук* – сукупність реакції одержувача повідомлення після ознайомлення з його змістом. Відомі три основні типи результатів комунікації: а) зміни у знаннях одержувача; б) зміни настанов одержувача; в) зміни поведінки одержувача повідомлення.

8. *Зворотний зв'язок* – частина відгуку одержувача, що надходить до передавача. Вона розглядається як сигнал, спрямований одержувачем інформації відправникові повідомлення, як підтвердження факту отримання повідомлення. Характеризуючи ступінь розуміння або нерозуміння викладеної інформації, зворотний зв'язок також може набувати як вербальних, так і невербальних форм (словесне підтвердження, кивання головою, усмішка, заперечливий жест рукою, певний вираз очей, інтонація голосу, зміна положення тіла тощо).

Основні функції зворотного зв'язку полягають у тому, що він:

- протистоїть виходу системи за встановлені обмеження;
- компенсує деструктивні дії зовнішніх і внутрішніх чинників, підтримуючи стан стійкої рівноваги системи;
- синтезує зовнішні та внутрішні суперечності, які прагнуть вивести систему зі стану стійкої рівноваги;
- виробляє рішення для цілеспрямованого впливу на об'єкт управління.

У разі недооцінки зворотного зв'язку той чи інший засіб масової комунікації тільки інформує про події, не аналізуючи зворотної реакції читачів / слухачів / глядачів (за наявності зворотного зв'язку відправник і одержувач міняються комунікаційними ролями), що може спричинити навіть втрату своєї аудиторії. Ефективний обмін інформацією має, підкреслимо, бути двостороннім: зворотний зв'язок необхідний, щоб мати уявлення, якою мірою повідомлення було сприйняте і зрозуміле, а отже, уникнути спотворення змісту.

Спробуємо окреслити основні **аспекти** комунікативного акту: *екстралінгвістичний* (конситуація, що об'єктивно існує, а саме – *власне екстралінгвістична ситуація спілкування*: умови (у якнайширшому значенні) спілкування, його учасники та їхні цілі – хто, що, де, коли, з якою метою говорить; *семантичний* (контекст, що будується імпліцитно чи експліцитно вираженими й реально існуючими змістами, актуальними для цього комунікативного акту); *когнітивний* (пресупозиція як зона перетину індивідуальних когнітивних просторів (фондів знань) комунікантів); *власне лінгвістичний* (текст як результат мовлення комунікантів).

Отже, комунікативний дискурс породжується низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників (ситуативна конкретність, пресупозиція, національно-культурна традиція). Основними параметрами його змісту є: формально-логічний, ціннісний, семантичний, соціально-психологічний, текстово-логічний, організаційний, технічний. На ефективність комунікативного дискурсу впливає також готовність партнерів здійснювати комунікацію, виявляти та усувати перешкоди, вибирати способи комунікації, правильно поєднувати усну, візуальну та письмову форми комунікації тощо.

За типом відносин між учасниками комунікативного діалогу можна виділити *міжособистісний, публічний, масовий та організаційний* дискурс. У нашому дослідженні ми зосередимося на масовій комунікації (у сфері політики), засобом реалізації якої є, зокрема, преса, радіо та телебачення. До такого різновиду комунікативного дискурсу належать ті його засоби та

форми, в яких повідомлення адресовано більш чи менш широкому колу читачів / слухачів / глядачів.

Загалом комунікативний акт може бути успішним лише тоді, коли комунікант, по-перше, враховує умови спільної “комунікативної історії”, контекст видів діяльності та їхній взаємозв’язок, а також рівень знань, здібності, інтереси, мотивації й очікування адресата і, по-друге, – дотримується принципів координації та кооперації, адже задоволення особистих інтересів залежить не лише від власних дій та способу поведінки, а й від дій та поведінки інших. Тому кожний, хто хоче реалізувати свої наміри, повинен координувати за допомогою комунікації власні дії з діями інших.

Сформульовані Д. Вундерліхом *комунікативні принципи координації та кооперації* збігаються із *розмовними максимами* Г. Грайса, викладеними в його статті “Логіка і розмовна практика”. Сутність головної ідеї Г. Грайса полягає в тому, що будь-який розмовний дискурс регулюється певними принципами, котрі учений називає “розмовними максимами”. Ці максими необхідно використовувати комунікантові та реципієнтові, якщо вони зацікавлені в успіхові комунікативного акту й досягненні певних мовленнєвих цілей.

Лінгвіст виділяє *максими кількості*: “Будьте настільки інформативні, наскільки це необхідно! Не будьте занадто інформативні – більше, ніж потрібно!”; *максими якості*: “Говоріть правду! Не говоріть нічого такого, що ви вважаєте помилковим! Відповідайте за свої слова”; *максими модусу*: “Говоріть зрозуміло!”; *максими відношення*: “Говоріть по суті!”; *спеціальні максими*: “Уникайте незрозумілостей!”; “Уникайте багатозначності!”; “Говоріть стисло!”; “Будьте точні!”.

З кожним комунікативним актом комунікант бере на себе певну відповідальність: доводити та обґрунтовувати висловлені думки, а також бути послідовним упродовж усього діалогу. Реципієнт, зі свого боку, має право очікувати, що комунікант керуватиметься своїми зобов’язаннями (інакше реципієнт може пред’явити мовцеві претензії й навіть зреагувати відповідними санкціями).

Розглянемо докладніше постійні та змінні компоненти комунікативного акту. Передовсім увагу привертає зовнішня стабільність його структури: безперечною умовою здійснення акту комунікації є наявність двох суб’єктів комунікативного діалогу. Третій компонент комунікативного акту постає у вигляді комунікативного дискурсу.

Отже, **мінімальний комунікативний акт** є сумою трьох складників, організованих певним чином: *особистість комуніканта + форма й зміст повідомлення + особистість реципієнта*. При цьому кожен із учасників комунікації оперує власною світоглядною моделлю, куди входить не тільки вже напрацьований досвід особистості, але й невловимий, мінливий світ бажань, уявлень, можливостей тощо, стосовно якого людина, зазвичай, відчуває себе не дуже впевненим господарем. Щоразу, як тільки учасники комунікативного акту взаємодіють, мимоволі взаємодіють і дві світоглядні

моделі: Світ комуніканта і Світ реципієнта. Діалоговий зв'язок цих двох світів (так звана пресупозиція) вважається мінімальною умовою успішності комунікативного акту. Ще однією передумовою ефективності комунікативного діалогу та, водночас, чинником, що його ускладнює, є така властивість людського спілкування, як конструювання світу співучасника (рис. 1.1)

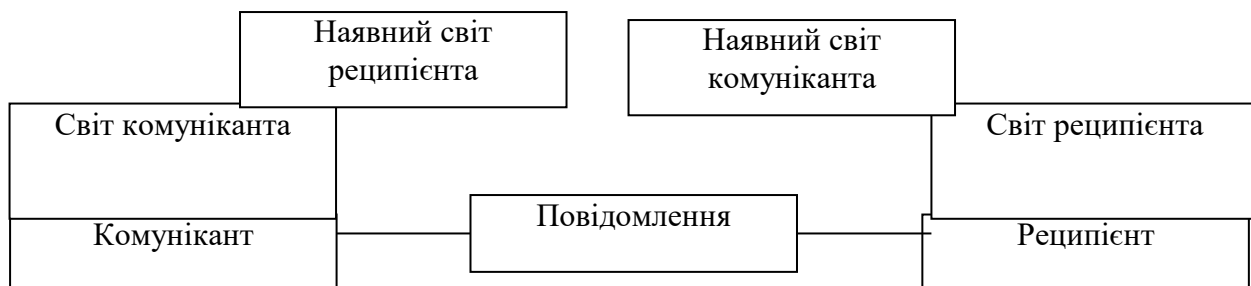

Рис. 1.1. Мінімальний комунікативний акт.

Конструюючи світоглядну модель партнера, учасники комунікації “беруть на себе сміливість” очікувати, прогнозувати, передбачати реакцію партнера. Досить часто ці очікування справджуються, створюючи оманливе враження обов’язковості подібного прогнозування у спілкуванні. Але достатньо лише однієї комунікативної невдачі, щоб зрозуміти: прогнозування реакції іншого учасника комунікативного діалогу не є гарантією реалізації задуму комуніканта.

Саме по собі прогнозування не робить оптимальним спілкування, бо якщо очікування комуніканта не реалізується в адекватній (з погляду комуніканта) реакції реципієнта, то йому потрібно миттєво перебудуватися, тобто: 1) “погасити” очікування; 2) можливо, проаналізувати його; 3) можливо, змінити його формулювання тощо. У такому разі у спілкуванні присутня перешкода. Зазвичай складаються дві тенденції у комунікативному діалозі: або поглиблення перешкоди (тенденція до певної форми комунікативної невдачі), або ж спроба корекції (тенденція до оптимізації комунікативного дискурсу). Якщо звернути увагу на те, як часто комунікативний дискурс аналізують з позицій його учасників, то доведеться визнати: спілкування зазвичай ускладнене уявленнями про світ партнерів комунікативного дискурсу. Дві щойно названі тенденції взагалі властиві спілкуванню людей, котре спрямоване або на *зближення* (солідаризацію), або на *віддалення* (дистанціювання).

Отже, умовою будь-якого успішного спілкування є вільний перебіг комунікативного діалогу, що, на нашу думку, досягається насамперед шляхом детального моделювання процесу комунікації.

Основні дискурс-моделі

Сучасні дослідження комунікації як процесу дають підставу виділити три основні теоретичні моделі **комунікативного** дискурсу: кодову,

інференційну та інтеракційну. Для кодової й інференційної моделі характерним є те, що головна роль у них відведена інтерсуб'єктивності. Проте, на відміну від кодової моделі, де учасники повідомлення і сигнал пов'язані, по суті, симетричним відношенням кодування і декодування, інференційна модель як свою функціональну засаду використовує принцип виведення знання. Якщо в кодовій моделі мовець відправляє слухачеві думку, то в інференційній, вкладаючи свій зміст (тобто те, що він "має на увазі") у висловлювання, тричі демонструє свої інтенції:

- він має намір сказаним викликати певну реакцію аудиторії;
- він хоче, щоб аудиторія розпізнала його намір;
- він вважає, що це розпізнавання наміру аудиторією стало підґрунтям для бажаної реакції.

Наявність цих трьох інтенцій необхідна, щоб індивід став "мовцем", а їхнє виконання забезпечує успіх комунікативного дискурсу.

Ініціює комунікативний діалог не бажання людини передати інформацію, а її прагнення зробити свої інтенції зрозумілими для інших. Мовним засобом для вираження намірів учасника дискурсу є висловлювання. В інференційній моделі на відміну від кодової, зміст висловлювання не обмежується репрезентативними повідомленнями про стан речей; вони можуть виражати емоції тощо. Інтенції не є пропозиційними самі по собі, оскільки, за своєю природою вони є те саме, що й настанови, або мотиви. Однак зміст висловлювань або повідомлень є пропозиційним. Інтенції, зокрема, визначають, як саме має розумітися цей пропозиційний зміст.

Кодова модель комунікативного дискурсу використовується в науковому та повсякденному спілкуванні. Інференційна модель з'явилася досить недавно, але добре сприймається нарівні "здорового глузду". У цій ситуації тяжко утриматися від бажання вважати нову модель розвитком старої, а не принципово альтернативним підходом. Так і трапилося з логікою спілкування Г. Грайса: багато хто з представників прагматичної лінгвістики і філософії мови, часто не розуміючи того, підводили його інференційну модель під звичний кодовий шаблон.

Намагаючись показати взаємозв'язок між суб'єктивним баченням змісту дискурсу і мовним значенням його, Дж. Серль, фактично, обмежив принципи Г. Грайса сферою "буквального значення", яке він визначає через інтенції мовця бути зрозумілим. Але при цьому Дж. Серль додає: мовець повинен прагнути до того, аби слухач упізнав його інтенції, тобто брав до уваги правила визначеного коду. Таке бачення **інференційної** моделі зводить її значення лише до доповнення кодової наміром мовця, аби його висловлювання було певним чином зрозумілим.

Г. Грайс виходить із припущення, що комунікація можлива за наявності будь-якого способу розпізнавання інтенцій. Якщо йти за його логікою, то бувають випадки комунікації винятково інференційної, без (де)кодування. І такі випадки є. Журналіст, наприклад, запитує політика, як він себе почуває після політичної баталії? І той, замість вербальної відповіді, показує йому упаковку валідолу. Така відповідь не містить вербального коду: немає

правила або конвенції, що стабільно співвідносять цю дію зі значенням “погано себе почувати”. Проте журналіст добре розуміє політика. Дж. Серль не заперечує можливості інференційної комунікації, але усе ж наполягає: такі випадки невикористання коду рідкісні, маргінальні. Людське вербальне спілкування фактично завжди опосередковане кодом.

Основним способом комунікативного дискурсу був і залишається вербально-кодовий, але вже саме існування таких “незвичайних” прикладів виявляє недоліки кодової моделі.

Існує також “концентрована” версія інференційної теорії, що зводить усі кодові механізми до інференційних, вивідних. Код у такому разі трактуємо як набір конвенцій, спільний для мовця і слухачів / читачів, котрі виводять повідомлення зі знання конвенцій, сигналу й контексту. Цей підхід продуктивний для аналізу умовних символів, але його обмеженість виявляється одразу ж, як тільки у фокусі з’являється живе мовлення: мовні репрезентації не завжди є концептуальними, а відношення між ними – не завжди інференційними.

Очевидно, йдеться про різні, інколи пересічні та взаємодоповнювані, процеси – кодування / декодування та інференції. Тому ані інформаційно-кодова, ані інференційна модель, окремо взяті, не можуть пояснити феномен мовного спілкування. Ще більшої шкоди завдає абсолютизація будь-якого з названих підходів.

Інтеракційна модель комунікативного дискурсу утворюється за взаємодії його учасників у соціально-культурних умовах. Не мовні структури коду, а комунікативно зумовлена соціальна практика пояснює природу (транс)формування змістів висловлювань у дискурсивному діалозі.

Інтеракційна модель ставить у центр уваги аспекти комунікативної поведінки учасників дискурсу, в тому числі й інтенційної. Спілкування може відбутися незалежно від того, чи має намір мовець це зробити, а також незалежно від того, чи розраховане висловлювання на сприйняття слухачами / читачами (що, звичайно, не властиво журналістиці). Комунікативний дискурс відбувається не як трансляція інформації та маніфестація наміру його учасників, а як демонстрація змістів висловлювань, не обов’язково призначених для розпізнавання й інтерпретації реципієнтом. Практично будь-яка форма поведінки – дія, бездіяльність, мовлення, мовчання – у певній ситуації може виявитися комунікативно значущою. Так, скажімо, раптове почервоніння обличчя (неосмілене і несвідоме) інтерпретується психологічно-інференційно, на підставі минулого досвіду та соціально-культурних конвенцій) і набуває у дискурсі ситуативного змісту.

Отже, поки учасник комунікативного діалогу перебуває в ситуації спілкування (а за ним спостерігає інший учасник діалогу), він демонструє інформаційні змісти незалежно від свого бажання. У зв’язку з цим розрізняємо зміст дискурсу, котрий подається зумисно, та зміст дискурсу, що подається випадково. Якщо своєю появою в комунікативному діалозі перший зміст зобов’язаний насамперед мовцеві, який відбирає його, надає йому вербальних форм і викладає його відповідно до своїх інтенцій, то другий тип

залежить від реципієнта, а саме від його здатності сприймати випадкову інформацію та спроможності її інтерпретувати.

Саме інтерпретація стає в інтеракційній моделі критерієм успішності й головного призначення комунікативного дискурсу, на відміну від поширеної думки щодо його основної функції – “досягнення взаєморозуміння”. Це докорінно змінює статус учасників комунікативного діалогу. Цим зумовлена й асиметрія моделі: породження змістів та їхньої інтерпретації відрізняється як за способом здійснення самих операцій, так і за типами їхніх учасників. Ідея дзеркального відображення процедур кодування й декодування повідомлення не спрацьовує: реципієнт може сприйняти зміст дискурсу інакше, ніж задумав мовець.

Інтеракційна модель дискурсу охоплює ситуативний аспект мовлення, що виражається використанням широкого соціально-культурного контексту. Такий контекст утворюється завдяки “фоновим знанням”, котрі є конвенційними за своєю природою. Як бачимо, з трьох моделей інтеракційна модель комунікативного дискурсу найповніше відповідає дискурсивній онтології.

Комунікативно зумовлені види дискурсу

Розмаїття комунікативних ситуацій, в яких відбувається дискурсивна діяльність, породжує, відповідно, і видове розмаїття дискурсів. Нині існує багато досить неоднорідних класифікацій дискурсів, що були запропоновані свого часу вченими – представниками різних галузей гуманітарних знань: *педагогічний дискурс, батьківський дискурс, етичний дискурс, релігійний дискурс, містичний дискурс, науковий дискурс, критичний дискурс, політичний дискурс, адміністративний дискурс, діловий дискурс, юридичний дискурс, військовий дискурс, спортивний дискурс, медичний дискурс, рекламний дискурс, масовоінформаційний дискурс*. До *прагматичного дискурсу* відносять усі перелічені дискурси на тій підставі, що в кожному з них актуалізуються певні комунікативні стратегії, або, як їх називає Т. ван Дейк, “контекстуальні макростратегії”.

В. Ліберт виділяє також “*інтердискурс*” (або “спільний дискурс”) і “*спеціальний дискурс*”.

Виходячи з таких позицій, як “особливості мовлення у контексті ... дискурсу, особливості знакового (символічного) відображення реальної ситуації цим дискурсом та особливості комунікативної ситуації”, професор Г. Почепцов у монографії “Теорія комунікації”, що вийшла друком у 1999 р., подає низку головних **комунікативних дискурсів**: *теле- і радіодискурс, газетний дискурс, театральний дискурс, кінодискурс, літературний дискурс, рекламний дискурс, політичний дискурс, дискурс у сфері публік релейшинз, тоталітарний, неофіційний, релігійний, неправдивий, ритуальний, лайливий, етикетний, фольклорний та міфологічний дискурси*.

Окремі лінгвісти, вживаючи термін “дискурс” як синонім до слова “мовлення”, виокремлюють *діловий, науковий, поетичний дискурси*.

Досить складним феноменом з погляду дискурсології є розмовна мова,

оскільки її іноді інтерпретують як культурний інтердискурс, який є перетином усіх спеціальних (практичних) дискурсів, що відображають взаємодію людей у певних гуманітарних сферах: педагогіці, науці, політиці, етиці тощо. Подібні дискурси Ю. Габермас називає “практичними (чи прагматичними) дискурсами”.

Практичні дискурси актуалізуються в певних історичних, ідеологічних та комунікативних ситуаціях. Їх звичайно аналізують з позицій загальної теорії комунікації із залученням категорій лінгвопрагматики (характеристика ролей комунікантів, комунікативно-прагматичні наміри адресанта, міжособистісні взаємини учасників комунікації тощо). Залежно від того, у процесі якого спілкування – особистісного чи статусно орієнтованого – формується дискурс, практичні дискурси можуть бути **особистісними та інституційними**.

Учасники особистісного дискурсу свої висловлювання будують, виходячи із власних поглядів, на відміну від учасників інституційного дискурсу, висловлювання яких ґрунтуються на статусній, представницькій функції комуніканта. Норми інституційного дискурсу, отже, відображають етнічні цінності соціуму в цілому.

Дискурси класифікуються також за комунікативною метою: інформативи, директиви, експресиви, комісиви, окультиви. Кожний із цих дискурсів характеризується своєю основною мовною функцією (розглянемо їх згодом, аналізуючи ілокутивний акт як складник структури дискурсу).

Дискурси можна класифікувати також відповідно до методу та змісту різних дисциплін: когнітології, загальної теорії комунікації, соціолінгвістики, психолінгвістики.

Потрібно зазначити, що більшість текстів містять у собі ознаки низки дискурсів. Але, оскільки кожен із них пов’язаний з аргументацією в певній інтерсуб’єктивній комунікації, то основним, на наш погляд, чинником розпізнавання є комунікативні стратегії.

Інколи дискурс розглядають також як сукупність текстів певної тематичної спрямованості. Зокрема, Г. Блас виділяє: *спеціальний (дослідницький) дискурс* (тексти монографій); *науково-популярний дискурс* (тексти науково-популярних журналів); *дидактичний (педагогічний) дискурс* (тексти підручників); *правовий* (в інших класифікаціях – *юридичний*) *дискурс* (тексти судово-правової системи країни).

Кожен дискурс, за Г. Бласом, подається у вигляді різноманітних ситуацій, котрі утворюють типи всередині дискурсу (наприклад, одним із різновидів юридичних дискурсів учений називає тип “дискурс у залі суду”, який характеризується певною заданістю: мовлення прокурора, адвоката, судді, допит звинуваченого та свідків).

Г. Блас за критерій у розмежуванні видів дискурсу бере зорієнтованість на реципієнта. У спеціальних дискурсах існує рівноправність комунікантів. З різним статусом присутні комуніканти у науково-популярних дискурсах (фахівець / нефахівець), у дидактичних дискурсах (автор підручника / учень) і правових дискурсах (законодавець / громадянин).

Пропонуємо виділити ще один різновид дискурсу, а саме: **оцінний** (або евалюативний) дискурс, який, на нашу думку, належить до прагматичних інституційних дискурсів (термін Ю. Габермаса). В оцінному дискурсі актуалізується комунікативна стратегія “оцінка події, явища, властивостей предмета, поведінки людини тощо”. Все розмаїття оцінок може бути охоплене терміном “аксіологічні стратегії”. Етико-екзистенціальні й морально-практичні дискурси, котрі описує Ю. Габермас, можна віднести до глобальнішого оцінного дискурсу. На думку вченого, названі дискурси різняться між собою нормами (у першому випадку – етичними, а у другому – моральними), що, як відомо, і є однією з характеристик феномену оцінки.

Зауважимо, що будь-які практичні дискурси містять оцінну семантику, оскільки вони є не абстрактними суспільними виявами, а вербально зафіксованим вираженням комунікативної функції, зумовленої традиціями суспільства. Останні, в свою чергу, відрізняються ціннісними перевагами (сильними, які визначаються розвитком суспільства і значною мірою зумовлюють долю як окремої людини, так і всієї нації, і слабкими, котрі виявляють смаки індивіда або соціальної групи). Однією з сучасних тенденцій дослідження дискурсу і є вивчення взаємодії дискурсу та суспільства. Очевидно, що сильні й слабкі переваги цих взаємодій пов’язані з певними типами текстів, з письмовою та усною формою їхнього функціонування.

Дискурс актуалізується у текстах, але поняття “дискурс” не може бути зведене до тексту або певного типу текстів, як не можна звести оцінний дискурс до типу тексту “рецензія”. Рецензія може розглядатися як один із типів тексту, що творить оцінний дискурс. До нього також належать усі тексти, в яких подана оцінка певного об’єкта або суб’єкта: різножанрові тексти ЗМК, критика, мемуари, щоденникові записи, відгуки, вірші з присвятою, виступи і навіть, як ми побачимо далі, постанови правлячої партії, розпорядження глави держави тощо. Оцінний дискурс є характерним для особливих внутрішньо конфліктних ситуацій у країні і визначається релігійним або політичним / ідеологічним протистоянням сторін.

Отже, виходячи із загальної теорії комунікативного дискурсу, можна констатувати, що належність тексту до того чи іншого виду дискурсу залежить від комунікативних стратегій, які є в основі появи тексту. Цілком очевидно, що при реалізації аксіологічних макростратегій утворюються такі тексти, що є евалюативними за своєю природою. Серед них, зокрема, – політичний та критичний дискурси.

Таким чином, класифікація дискурсів на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки перебуває ще на стадії розробки. Представники різних галузей гуманітарного знання пропонують широку гаму типологій дискурсів, котрі не тільки відрізняються за критеріями, покладеними в їхню основу, але й залежать від самого функціонально-діяльнісного навантаження цього терміна в інтерпретації вчених.

Напрями дискурсології.

Проблема мови і дискурсія в концепції М.Фуко. Теорія дискурсу Е.Лакло і Ш.Муфф. Дискурс, текст і дійсність у концепції Ю.Прохорова. Дискурс-психологія. Когнітивна карта дискурсу в концепції О.Селіванової

План

1. Поняття *дискурсії* та *дискурсивного аналізу* в концепції М.Фуко.
2. Напрями дискурсивного аналізу за М.Фуко: дослідження полів об'єктів, типів висловлення, понять, стратегій. Висловлення як функція існування знаків.
3. Поняття *архіву* у концепції М.Фуко.
4. Концепція дискурсу Е.Лакло і Ш.Муфф: специфіка, межі, термінологічний апарат. Моменти. Вузлові точки. Область дискурсивності. Змінні знаки.
5. Поняття особистості в теорії Е.Лакло і Ш.Муфф.
6. Модель дискурс-аналізу (соціальний антагонізм і гегемонія). Соціальний антагонізм. Ідентичність, антагонізм і гегемонія як аналітичні інструменти.
7. Застосування теорії дискурсу Е.Лакло і Ш.Муфф.
8. Теорія дискурсу Ю.Прохорова.
9. Дискурс і текст: спільне та відмінне.
10. Дискурс, текст, дійсність: динамічні зв'язки.
11. Реальний дискурс (текст) – латентний дискурс (текст) – квазидискурс (текст) – віртуальний дискурс (текст).
12. Комунікативний простір особистості. Структура комунікативного простору. Типи комунікативного простору.
13. Дискурсивна психологія: етапи становлення, предмет і завдання.
14. Напрями дискурс-психології. Дискурсивна психологія і когнітивна психологія.
15. Основні ідеї та елементи дискурс-психології.
16. Дискурс-психологія і ментальні процеси. Індивідуум і суспільство у дискурс-психології.
17. Методологічна база дискурс-психології.
18. Моделювання когнітивної карти дискурсу.
19. Складники когнітивної карти дискурсу. Жанрова модель. Інтерактивна модель.
20. Когнітивна карта тексту. Концептуальний простір тексту.
21. Ментально-психонетичний комплекс.

Література

7. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с. –
8. Селіванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.

9. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
10. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
11. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
12. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

1. Основні роботи М.Фуко: «Слова і речі», «Археологія знання», «Порядок мовлення».

Для аналізу напрямів дискурсивної практики М.Фуко найбільш значущою постає робота «Археологія знання», що окреслює завдання історичного (точніше, археологічного) дослідження культури. Для історика (археолога), на думку М.Фуко, немає в культурі нічого задалегідь заданого: ні меж між об'єктами наук, ні співвідношення наук з іншими формами суспільної свідомості. Усі факти, всі атоми культури, що представляються неподільними, підлягають розподілу, вони вписуються в контекст мовних чи «дискурсивних» практик.

Автор вводить термін *дискурсія*, що означає поле перетину між загальними законами й індивідуальними явищами, це поле умов можливості мови і пізнання. **Дискурсивні практики**, за М.Фуко, не виключають інших видів соціальної практики, а навпаки, передбачають їх і вимагають встановлення зв'язків з ними. Дослідження дискурсивних практик і дискурсивних ансамблів, що виникають як їхній результат, повинні показати, за якими конкретними історичними правилами утворюються об'єкти тих чи інших наук (оскільки вони не знаходяться ні в «словах», ні в «речах»); як будуються висловлення (оскільки вони підлягають лише безособовому суб'єкту дискурсії, а не трансцендентальному суб'єкту й індивідуальній суб'єктивності); як утворюються поняття (за допомогою зв'язку дискурсивних елементів на допоняттєвому рівні – шляхом перетину, підстановки, заміни, виведення, спільності / розбіжності та ін.); як відбувається вибір тих чи інших розумових ходів.

За частотністю вживання у роботі М.Фуко перше місце посідає поняття «*discours*», яке неможливо перекласти однозначно: якщо воно не має чітко вираженого термінологічного змісту, його доводиться перекладати словом «мова», рідше «міркування»; якщо ж воно вживається як термін – «дискурсія», «дискурс», «дискурсивний». У «Словах і речах» дискурс пов'язаний з мовою класичної епохи, з її здатністю розчленовувати уявлення, виражати їх у послідовності словесних знаків. У своїх більш пізніх працях М.Фуко розширює значення цього слова: воно охоплює сукупність механізмів, що структурують надбудови, на відміну від «недискурсивних» –

економічних, технічних механізмів і закономірностей. Методологія виділення мовних фактів і подальшої роботи з ними – особлива й складна задача. Тут М.Фуко рекомендує використовувати спосіб, який можна було б назвати *негативною характеристикою*: вона дозволяє не стільки визначити їхню позитивну сутність, скільки відмежувати їх від найбільш близьких і можливих асоціацій і понять так, щоб при цьому позитивний «образ» описуваного явища, ніби сам собою накреслився у свідомості читача. Отже, аналіз мовних, дискурсивних фактів відрізняється від аналізу мови: він не шукає абстрактних правил для породження індивідуальних висловлень, як це робить лінгвістичний аналіз, а прагне виявити причини появи певного висловлення саме зараз і саме тут. Разом з тим дискурсивний аналіз відрізняється від аналізу мислення: він не вважає своїм завданням виявити усвідомлені або неусвідомлені наміри суб'єкта-адресанта, а прагне визначити умови та межі існування певного висловлення, його співвідношення з іншими висловленнями.

Основною метою **дискурсивного аналізу** є звільнення висловлення від тих єдностей, що раніше здавалися «природними», «безпосередніми», щоб показати його відношення до інших порядків і систем, у яких створюються нові або ж виявляються раніше непомічені єдності. М.Фуко чітко формулює проблему – описати мовні події як обрій для дослідження єдностей, що формуються у ньому. Дискурсивний аналіз ставить на меті показати, як **висловлення** – ці специфічні події всередині мовної практики – можуть співіснувати з подіями немовної природи: технічними, економічними, соціальними, політичними тощо.

2. М.Фуко виділяє чотири головних напрямки дискурсивного аналізу: це дослідження полів об'єктів, типів висловлення, понять, стратегій. Якщо дослідник зможе зафіксувати всі ці моменти та їхні взаємозв'язки, то отримає, за М.Фуко, «**дискурсивну інформацію**». Існування «дискурсивних інформацій» і «**дискурсивних подій**», що утворюють ці інформації, логічно передують виникненню впорядкованостей більш високих рівнів, наприклад, наук і дисциплін.

1. *Правила утворення об'єктів*: замінити загадковий *світ речей*, що існує на домовному рівні, закономірним утворенням предметів, які тільки у ній (у мові) накреслюються; визначити ці предмети без апеляції до глибини речей, а у відповідності з переліком правил, що дозволяють їм утворювати об'єкти мови і складають у такий спосіб умови їхнього виникнення в історії; побудувати історію дискурсивних об'єктів, яка не заглиблювала б їх у первісний ґрунт, а розгортала б зв'язок закономірностей, що керують їхньою дисперсією.

2. *Правила утворення висловлень*: вони не локалізуються ні в абстрактному гносеологічному суб'єкті, ні в конкретній індивідуальності, свідомості, що пізнає. Тут дослідник має виявити модальності висловлення, позиції безособового деіндивідуалізованого суб'єкта мови.

3. *Правила утворення понять*: вони не знаходяться ні у сфері формування ідеальних предметів, ні в емпіричних ідеях. Аналіз

розгортається на доконцептуальному рівні, виявляючи різні зв'язки між дискурсивними елементами, наприклад, зв'язки передумови і висновку, спільності і неспільності, взаємопересічення, підстановки, виключення, зсуву. Дослідник вичленовує не ті поняття, що фактично використовуються у певному типі дискурсивної практики, а ті, що дозволяють описати закономірності цієї практики: атрибуцію, артикуляцію, десигнацію, деривацію.

4. *Правила, за якими відбувається теоретичний вибір або визначаються стратегії подальшого дослідження:* вони не походять з феноменологічної глибини фундаментального проекту та поверхневої гри суб'єктивних думок. Їхній аналіз припускає перебування в досліджуваному матеріалі – мовній практиці – таких «точок розбіжності», що виступають одночасно «точками тотожності», оскільки зосереджені у цих місцях предмети, висловлення, поняття утворені на одному рівні і за одним правилом, і «точками спільності», оскільки ці предмети, поняття і т. ін. взаємовиключають одне одного.

Вивчення стратегічних виборів припускає розширення меж аналізу, вихід на більш високий рівень – **рівень дискурсивних утворень**, де переплітаються закономірності різних видів мови, крім того, різних дискурсивних практик з різними недискурсивними практиками. Критерії єдності формації М.Фуко вбачає у «вертикальній» структурі, тобто в системі **дискурсивних формацій**, де кожен наступний рівень визначає закономірності попереднього, а попередні, в свою чергу, зумовлюють закономірності наступних. На рівні дискурсивних формацій дослідження отримує доступ до аналізу закономірностей не тільки мовленнєвих практик і мовленнєвих ансамблів, але й їхніх перетворень. Саме у зв'язку з необхідністю аналізу перетворень дискурсивних ансамблів, М.Фуко вперше застосовує *категорію протиріччя*: на археологічному рівні необхідно дослідити протиріччя між дискурсивними і недискурсивними практиками, між дискурсивними практиками різних видів.

Крім формації та системи формацій М.Фуко передбачає виділення **атомарного елемента** дискурсивної формації та дискурсивної практики – **висловлення**. Під висловленням М.Фуко розуміє таку неподільну одиницю аналізу, що дозволяє порівнювати між собою різні дискурсивні практики. М.Фуко прагне фактично показати співвідношення дискурсивної формації і висловлення як цілого і частини, загального й індивідуального.

Висловлення як функція існування знаків міститься на певному дознаковому рівні і визначає можливість знаків і знакових ансамблів. Аналіз ніколи не виявляє атомарне індивідуальне висловлення як таке, він завжди стосується поля дії функції висловлення. Тому описати висловлення – значить описати сукупність умов, у яких певна функція надає серії знаків визначеного специфічного існування. Оскільки висловлення не належить безпосередньому сприйняттю, то для того, щоб його вичленувати, необхідно особливе спрямування погляду – з фокусом на «прикордонне» буття мови, що зосереджується між вербалізованим і невербалізованим.

Висловлення як функція існування знакових ансамблів вимагає для свого здійснення певних умов: наявність «референтності», що визначається як принцип розрізнення у полі об'єктів; наявність суб'єкта, який не дорівнює ні мовцю, ні авторській свідомості, а постає своєрідною безособовою позицією; наявність поля зв'язку з іншими висловленнями; передбачення «матеріальної», речовинної втіленості висловлення, що дозволяє йому бути відтвореним в іншому контексті та в інших умовах. Об'єктам дискурсивної формації відповідає референтність висловлень, що інтерпретується як принцип розмежування у полі об'єктів.

3. Системи висловлень, що виступають у різних своїх аспектах одночасно і як «слова», і як «речі», М.Фуко називає *«архівом»*:

- архів входить у дискурсивну формацію, оскільки він постає сукупністю мовних практик, що включають висловлення;
- архів фіксує правила виникнення висловлень як специфічних подій дискурсивного рівня;
- архів не зв'язує події у чітко детерміновані лінійні послідовності, але й не залишає їх на сваволю випадковості;
- архів не виступає ні мовою, що визначає закони можливих фраз, ні пасивним корпусом тексту, у якому збираються готові фрази, це не загальнодоступна бібліотека;
- архів відповідає рівню дискурсивної практики, це сукупність об'єктивованих передумов буття об'єктів історії та знання про них;
- неможливо повністю описати архів будь-якої епохи і тим більше – сучасної, оскільки цей опис вимагає цілком відстороненої позиції автора.

Теорія дискурсу Е.Лакло і Ш.Муфф

Теорія дискурсу Е.Лакло та Ш.Муфф постала у 2 пол. ХХ ст. разом з їх основною працею «Гегемонія та Соціалістична Стратегія» (1985). Теорія спрямована на розуміння **соціального як дискурсивної конструкції**. За допомогою постулатів цієї теорії та застосування інструментів дискурс-аналізу можуть бути проаналізовані усі соціальні явища. Основна ідея полягає в тому, що соціальне явище ніколи не буває завершеним або повним; значення ніколи не може бути фіксованим, що стимулює постійну соціальну боротьбу (за те, як виявити суспільство й особистість), що має соціальні результати.

Згідно з теорією Е.Лакло та Ш.Муфф соціальна сфера постає ланцюгом процесів, у яких утворюються значення. Ключовий постулат двох дослідників звучить так: *«Ми назвемо **артикуляцією** будь-яку дію, яка встановлює відношення серед елементів так, що ідентичність знаків змінюється у результаті артикуляційної практики. Всю структурну єдність, що з'явилася як наслідок артикуляційної практики, ми назвемо **дискурсом**. Позиції, в яких знак набуває відмінностей, що чітко сформульовані у межах дискурсу, ми назвемо **моментами**. На противагу моменту, ми назвемо **елементом** будь-яку відмінність, що встановлюється*

не дискурсивно».

5. Основні положення концепції дискурсу Е.Лакло та Ш.Муфф:

1. Дискурс трактується як сукупність фіксованих значень у межах специфічної області. Всі знаки в дискурсі – моменти. Це вузли у мережі, значення яких фіксується шляхом відмінностей один від одного («відмінних позицій»). Дискурс сформований частковою фіксацією значень навколо вузлових точок. Це привілейований знак, навколо якого упорядковуються та набувають власного значення інші знаки.

2. Дискурс постає цілим, в якому кожний знак зафіксований як момент за допомогою відношень з іншими знаками. Це досягається за рахунок виключення всіх інших можливих значень знака. В такий спосіб, дискурс – це скорочення можливостей. Усі можливості, які виключає дискурс, Е.Лакло і Ш.Муфф називають **областю дискурсивності**. Її розуміють як щось, що знаходиться не в межах дискурсу. Саме тому, що дискурс завжди утворюється за відношенням до дійсності, існує небезпека його руйнації через інші способи встановлення значень. Актуальним тут постає поняття *елемент* – знак, значення якого не було зафіксовано. Він полісемічний, тобто має численні потенційні значення. Отже, можна зробити висновок, що дискурс перетворює елементи в моменти, скорочуючи їх полісемічне значення. Але він не буває зафіксованим настільки, щоб не змінюватися через різноманітність значень з області дискурсивності. Теорія дискурсу встановлює межі для тих елементів дискурсу, що відкриті для різноманітних значень – **змінних знаків (сигніфікатів)**. Змінні знаки – це знаки, що конкурують у різних дискурсах з метою виявлення значення своїм власним шляхом.

3. Через нескінченний потенціал багатозначності понять, будь-який письмовий чи усний вираз є, певною мірою, артикуляцією чи інновацією. Хоча вираз спирається на значення, які вже були раніше зафіксовані в дискурсі, він ніколи не буває просто повтором вже наявного. Тому кожний вираз – це активна переробка ймовірних значень або потенційної багатозначності, оскільки він задає відношення між знаками, виключаючи альтернативне значення.

4. Е.Лакло і Ш.Муфф тлумачать дискурс як тип структури, що ніколи не може бути завершеною, оскільки завжди існують інші потенційні значення, які, за умови реалізації їх у специфічних артикуляціях, можуть змінювати структуру дискурсу. Отже, дискурс – це тимчасові межі: він фіксує значення у певний спосіб, але не нав'язує назавжди саме це значення. Якщо висловлюватися термінами вчених, то *артикуляції* – це випадкові втручання у незавершену область. Це означає, що завжди є місце для визначення того, якою саме буде структура, які дискурси повинні переважати, яке значення необхідно закріпити за знаком.

5. Е.Лакло та Ш.Муфф не розмежовують дискурсивні та недискурсивні явища. Наприклад, діти в сучасному суспільстві є групою, що відрізняється від інших груп, і ця відмінність зумовлена не тільки лінгвістичними особливостями. Група дітей представлена у фізичному просторі: у них є

власні заклади (дитячі садки та школи, свої відділи у бібліотеках і власні майданчики для гри в парках). Ці заклади та їх фізичні особливості – частина дискурсу про дітей у сучасному суспільстві. Соціальні та фізичні об'єкти існують, але наш доступ до них завжди відбувається через системи значення в структурі дискурсу. Фізичні об'єкти не мають значення самого по собі; значення – це щось, що ми приписуємо за допомогою дискурсів. Щоб продемонструвати це Е.Лакло і Ш.Муфф наводять приклад: камінь існує незалежно від соціальних систем класифікації, але розглядати його як знаряддя чи як витвір мистецтва залежить від дискурсивного контексту, в якому він знаходиться. Фізична діяльність повністю підпорядковується соціальній.

Формування поняття **людина** через дискурс дозволяє встановити, ким людина є та від кого/чого вона відрізняється. Наприклад, дискурс пов'язує чоловіка з силою, а жінку – з пасивністю, пристрастю, кухнею. Дискурс зумовлює інструкції поведінки: кого/що слід ототожнювати з жінкою та чоловіком. Люди повинні діяти згідно з цими інструкціями, щоб їх вважали справжніми чоловіком / жінкою. Людина набуває ідентичності шляхом такого розташування в дискурсах, що складається з організованої сукупності знаків, які мають у центрі вузлову точку. Поняття **особистості** в теорії Е.Лакло та Ш.Муфф можна визначити так:

- суб'єкт завжди розщеплений і ніколи не стає «самим собою» (жінка може бути дружиною, матір'ю, сестрою, дочкою, робітницею одночасно в різних дискурсах);
- суб'єкт набуває ідентичності в дискурсах;
- ідентичність – це ідентифікація людини у суб'єктній позиції в структурі дискурсу;
- ідентичність утворюється дискурсивно за допомогою еквівалентності, в якій знаки групуються та пов'язуються у ланцюжки; ці ланцюжки визначають те, що представляє/не представляє собою суб'єкт;
- ідентичність завжди організована згідно з принципом відносності: суб'єкт є кимось/чимось, оскільки він протиставлений комусь/чому, ким/чим він не є;
- ідентичність змінна.

Дискурс, текст і дійсність у концепції Ю.Прохорова

У роботі «Дійсність. Текст. Дискурс» дослідник ґрунтовно окреслює питання взаємозв'язку дискурсу, тексту і дійсності.

Текст – одне з базових понять лінгвістики, яким оперують майже всі її галузі, зокрема психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвістика тексту й, безперечно, дискурсологія. Отже, узагальнивши кілька поглядів відомих дослідників на термін *текст*, Юрій Прохоров зупиняється на найбільш повній, на його думку, дефініції тексту В.Красних: «Текст – це 1) вербальний й знаково зафіксований (в усній чи писемній формі) продукт мовленнєво-

мисленнєвої діяльності; 2) вербальна й знаково зафіксована «реакція» (не з позицій біхевіоризму) на ситуацію; 3) опосередковане й вербалізоване відображення ситуації; 4) продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що має змістову завершеність й інформаційну самодостатність; 5) продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що має тематичну, структурну й комунікативну єдність; 6) дещо, що існує об'єктивно; матеріальне, оскільки піддається фіксації за допомогою екстралінгвістичних засобів (паперу, аудіо чи відео тощо); 7) певна особлива предикативна одиниця, якщо під предикацією розуміти вербальний акт, за допомогою якого автор інтерферує (вписує) у навколишню реальність відображену у його свідомості картину світу й цим змінює реальний світ; 8) дещо, що змінює навколишній світ, екстралінгвістичну реальність фактом свого існування; 9) з погляду формально-змістової структури й виокремлення у дискурсі, текст постає мовленнєвим твором, який починається реплікою, що не має вербально вираженого стимулу, й закінчується останньою вербально вираженою реакцією на стимул (вербальний чи невербальний)».

Ю.Прохоров оперує такими дефініціями для окреслення дискурсу: *дискурс* – явище проміжного порядку між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, й текстом, що фіксується та постає у «сухому залишку» спілкування, з іншого боку; з позицій мовлення дискурс – це процес живого спілкування, що вербалізується та характеризується безліччю відхилень від канонічного письмового мовлення, тому увагу дослідників привертає спонтанність, завершеність, тематична зв'язність, зрозумілість розмови для інших людей (за В.Карасиком); *дискурс* – це окремий світ зі своїми правилами, граматикою, лексиконом й етикетом, він вміщує у собі «дух мови» (за Ю.Степановим). Отже, *дискурс* – це динамічний, а не статичний, як текст, аспект комунікації, що виступає процесом мовленнєвої діяльності та її результатом (=текст).

Аналіз меж перетину й розбіжності тексту й дискурсу, за Ю.Прохоровим, можна представити у вигляді таблиці:

Таблиця

Текст і дискурс: межі перетину й розбіжності
(за Ю.Прохоровим)

Спільне	Відмінне
Реальні явища; вони не зливаються, а виступають нерозривними. У тексті є елементи дискурсу, у дискурсі – елементи тексту, вони взаємопроникають одне в одне.	Дискурс – це динамічний, а не статичний, як текст, аспект комунікації. Дискурс постає і процесом мовленнєвої діяльності, і її результатом.
Це продукти, що існують у структурі й змісті комунікації.	Дискурс – явище не загальне, а часткове, порівняно із таким загальним явищем, як текст.

Вони об'ємні за організацією (простір) та лінійні (час) за появою у мовленні (за Чан Кім Бао).	До сфери дискурсу, крім суто лінгвістичних компонентів, входить екстралінгвістична інформація, яку складають ситуація, прагматичний, соціокультурний, психологічний та інші чинники.
Над текстом і дискурсом стоїть лише найвища одиниця – дійсність і реальна комунікація у ній, що вбирає їх у себе та породжує їх.	

Реальна комунікація має три складники, що не зливаються, а постають нерозривними: 1) сама **фігура дійсності**, у сфері якої вона реалізується; 2) **текст**, що забезпечує її змістово-мовну основу (оскільки він нерозривний з мовою); 3) **дискурс**, що забезпечує змістово-мовленнєву основу (власне вербальну + невербальний компонент) взаємодії учасників комунікації. Усі складники реальної комунікації перебувають у динамічній взаємодії: зміна дійсності призводить до зміни тексту й дискурсу; поява нових текстів – до ймовірності варіативності дискурсу; реалізація іншого дискурсу в комунікації змушує її учасників апелювати до інших текстів й іншої фігури дійсності. Отже, у дискурсивній практиці Ю.Прохорова:

- **текст** – це інтровертивна фігура комунікації: сукупність вербальних форм практики організації й оформлення змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти;

- **дискурс** – екстравертивна фігура комунікації: сукупність правил лінгвістичної й екстралінгвістичної організації змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти;

- **матеріальна фігура комунікації** – сукупність матеріальних умов здійснення комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти, тобто дійсність.

Модель такої комунікації Ю.Прохоров презентує у вигляді голограми. Залежно від аспекту розгляду її складники будуть то з'являтися, то зникати, хоча об'єктивно при експлікації одного зі складників два інших все одно імпліцитно містяться у комунікації. Для прикладу дослідник наводить реальну голограму візи закордонного паспорту: по-перше, сама віза є фактом дійсності, за яким стоїть і текст, і дискурс: текст (*віза – документ, що дозволяє прибути на територію однієї країни, перебувати у ній термін, який зазначений у візі; візу необхідно отримувати у представництвах країн, у країні проживання тощо*); дискурс (*завжди проблема з цією бельгійською візою, ніколи не можу отримати її заздалегідь; а мені туди не треба візу, у нас безвізовий режим тощо*). Повернувши візу в один з боків, на голограмі чітко виявляється літера «F», що раніше була невидимою, а зараз постає і дійсністю, і текстом (*це віза для в'їзду на територію Франції. Вона призначена для короткотривалого перебування у країні*). З цим текстом співвідноситься дискурс: *«А, це французька! А де ж в мене бельгійська, у*

який термін я маю там бути?»). Повернувши візу в інший бік, ми бачимо зображення кола з зірочками, що постає і дійсністю, і текстом: «*Це Шенгенська віза, що дозволяє відвідувати країни Європи, які входять до Шенгенської зони. Але в'їзд і виїзд з неї можливий лише через країну, що зазначена у візі, тобто через Францію і т. ін.*». Зміна дійсності й тексту призводить до зміни дискурсу: «*Так я і у Бельгію заїду, що в мене там із числами... Хоча через Італію потягом не можна, оскільки треба перетинати Швейцарію, а вона – не шенген, не пустять... і под.*». Ці явища дійсності, дискурси й тексти знаходяться у нерозривних зв'язках між собою, хоч кожен і складає окремий компонент комунікації. Можливим є й зворотний процес появи та зміни, заданий комунікацією: «*У мене десь є у паспорті Шенгенська віза...*» (дискурс) – «*А, ось це коло із зірочками, це вона...*» (знайдено відповідний текст) – «*Але ні, це інша віза, мені потрібна із виїздом через Німеччину ...*» (відбувається пошук необхідного явища дійсності).

Ю.Прохоров зазначає, що представлена ним модель комунікації – явище *просторове* за своєю природою. Він наполягає на тому, що комунікацію не можна розглядати відірвано від особистості, яка її продукує. **Мовна особистість**, за Ю.Прохоровим, – багатовимірна, у її структурі, крім традиційних для сучасної лінгвістики рівнів (вербально-семантичного (нормальне володіння мовою носієм), когнітивного (одиниці, поняття, концепти, ідеї, що систематизовано складаються у картину світу) та прагматичного (включає цілі, мотиви, настанови, наміри, веде до реального осмислення діяльності у світі)), існує ще й поняття так званої «**мовленнєвої особистості**». Мовленнєва особистість – це мовна особистість у парадигмі реальної комунікації, у діяльності. Отже, *мовленнєва особистість* – набір елементів мовної особистості, реалізація яких пов'язана з усіма екстралінгвістичними й лінгвістичними характеристиками ситуації спілкування: її комунікативними цілями й завданнями, її темою, нормою й застосуванням, її етнокультурними, соціальними й психологічними параметрами. Знання цих параметрів і принципів їх реалізації у конкретній ситуації спілкування закладено на когнітивному й прагматичному рівнях мовної особистості, а вибір конкретних з їх числа для даного мовленнєвого спілкування визначається власне змістом спілкування.

Під **комунікативним простором особистості** Ю.Прохоров розуміє сукупність сфер мовленнєвого спілкування, де певна мовна особистість може реалізувати у відповідності до прийнятих у певному соціумі мовних, когнітивних і прагматичних правил необхідні потреби свого буття.

Важливим аспектом когнітивного простору є уявлення автора повідомлення про реального та потенційного партнера, до якого він звертається, про його інтереси й наміри, про характер своїх особистих і мовних стосунків з ним. Свій внесок у комунікативний простір робить і самосвідомість і самооцінка мовця, уявлення про те, яке враження він сам і його повідомлення мають справляти на оточення.

Будь-який носій мови, не перестаючи бути мовною особистістю, не володіє вмінням вступати у мовленнєве спілкування в усіх комунікативних

просторах – за аналогією до того, як жоден носій мови не володіє усією сукупністю мовних одиниць, що формують лексикон певної лінгвокультурної спільноти. Це невміння зумовлене такими чинниками: незнання необхідних для досягнення когнітивно-прагматичних цілей спілкування мовних одиниць (термінології, професійного жаргону, сленгу тощо); незнання когнітивних аспектів мовленнєвого спілкування у певному комунікативному просторі (на рівні концептів, символів); незнання прагматичних правил досягнення результатів спілкування у певному комунікативному просторі.

Отже, у структурі комунікації можна виділити два її складники: взаємодія, як мінімум, двох просторових організацій – на рівні комунікативного простору (вербально-семантичний + когнітивний + прагматичний аспекти) та на рівні власне комунікації як передачі й сприйняття певного розумового змісту (інтровертивна фігура/текст + екстравертивна фігура/дискурс + фігура дійсності). У процесі комунікації кожен з комунікантів реалізує свій когнітивний простір одночасно. В такий спосіб вони взаємодіють теж за зразком голограми: переміщуються, виявляються і приховуються, але існують постійно.

Ю.Прохоров виділяє такі **типи комунікативного простору**: планетарний, соціумний, національно-культурний, корпоративний, особистісний.

Планетарний комунікативний простір (далі КП) – це «інформаційний світ», який формує вся світова інформація, подібно до єдиного світу природи. Сьогодні кожна людина, що вміє говорити, може вступати у комунікацію на цьому рівні через Інтернет, ЗМІ тощо, оскільки має певне уявлення про всі три фігури планетарної комунікації. *Соціумний КП* характеризується трьома фігурами комунікації, але вони чіткіше окреслені. На цей тип КП впливає певна одноманітність параметрів організації життя соціуму (навіть за присутності у ньому носіїв різних національних культур), що дозволяє спиратися у комунікації на фігури дійсності й тексти. *Національно-культурний КП* визначається національними особливостями, що притаманні фігурам дійсності, текстам і дискурсам, які наявні у комунікативному просторі певної національної спільноти. У *корпоративному КП* комунікація набуває певної закритості, відбувається серед певної вікової, професійної, соціальної групи за своїми законами та специфічними мовними засобами, що забезпечує успішність спілкування. В процесі спілкування комуніканти мають постійно варіювати всі три складники для досягнення комунікативного успіху. *Особистісний КП* складають індивідуальні властивості мовця – стать, вік, освіта, національність, що вирізняють його з-поміж інших.

Дискурс-психологія

Тривалий час у соціальній психології переважала когнітивна парадигма знань, в якій соціальні психологічні феномени пояснюються у термінах *когнітивних процесів* таких, як: мислення, сприйняття та судження, і

здебільшого використовуються експериментальні методи дослідження. Але дослідники актуалізують соціально конструктивістські форми дискурс-аналізу, які були опрацьовані в соціальній психології на противагу когнітивній парадигмі. Ці форми мають узагальнену назву **дискурсивна психологія**.

З позиції когнітивного підходу писемне й усне мовлення розглядаються як відображення зовнішнього світу або як продукт ментального уявлення про світ. Дискурсивна психологія позиціонує мовлення як конструкції, що належать до зовнішнього світу й зорієнтовані на соціальну дію. На відміну від соціально-конструктивістських підходів, представники когнітивної психології та психоаналізу вважають, що ментальні процеси та категорії людина утворює самотійно, вони існують як «внутрішні», оскільки формуються завдяки внутрішнім процесам людини. У такому розумінні дискурсивна психологія частково ґрунтується на пізній філософії Людвіга Вітгенштейна, в якій підкреслюється, що ідею психологічних станів необхідно трактувати як *соціальні дії* замість того, щоб розглядати їх як вияви глибинних внутрішніх «сутностей», що перебувають за межами слів. Висловлення зорієнтовані на дію в окремому соціальному контексті. Отже, використання мови є контекстуально зв'язаним або *залежним від обставин*. Саме таке функціонування мови дискурсивні психологи вважають **дискурсом**. Вони застосовують емпіричний аналіз дискурсу, в якому дискурс розглядається як ситуативне використання мови, тоді як когнітивна психологія зосереджує увагу на абстрактних структурах мови.

Когнітивна психологія визначає *індивідуум* як автономний, незалежний, з набором вроджених характеристик. Індивідуум і суспільство розглядаються як різні сутності, що передбачає існування *дуалізму* між ними; *соціальний світ* постає як інформація, яку необхідно опрацювати; *люди* представлені ізольованими інтерпретаторами інформації, які за допомогою когнітивних процесів спостерігають за світом, накопичуючи досвід і знання. У когнітивні лінгвістиці ментальні уявлення називаються *схемами* (або *сценаріями*). Сценарії мають описи звичайних ситуацій, а також доречної для цієї ситуації поведінки людини. Наприклад, студенти мають сценарій семінару, згідно з яким треба увійти, сісти, слухати, можливо, запитати або зробити вигляд, що не спиш. Цей сценарій забезпечує студента основними принципами поведінки. Дискурсивні психологи стверджують, що наші способи розуміння та категоризації світу не універсальні, а умовні, тобто залежать від історії та соціальних умов.

Дослідники дискурс-психології вважають, що соціальні явища, відношення та структури мають умови існування, які перебувають за межами дискурсу. Наприклад, вони стверджують, що націоналізм формується не лише за допомогою дискурсів, а й через державне примушення та силу, що мають матеріальну природу і яким у дискурсах надається соціальне значення. Дискурсивна психологія в такий спосіб виносить певні соціальні практики за межі дискурсу, хоча при цьому не виділяє чітких меж між дискурсивною та недискурсивною практиками. Дискурсивна психологія ґрунтується на

розуміння «Я» як суб'єкта дискурсу, тобто люди активно використовують дискурси як ресурси, тому люди – не лише будують дискурси, але й самі постають продуктами дискурсів.

Методи дослідження, спільні для всіх напрямків дискурсивної психології, можуть бути описані за допомогою десяти послідовних етапів, виділених М. Уетреллом і Дж. Поттером.

1. Проблема дослідження. Дискурсивна психологія відрізняється від інших якісних підходів тим, що основний інтерес у ній пов'язаний із структуруванням значення в дискурсах, які люди використовують як ресурси для спілкування у світі. Сформульовані проблеми призводять до вивчення того, як у дискурсивній практиці люди утворюють уявлення про світ, групи й ідентичності. Якщо основним питанням дослідження є питання про те, чи дозволяють електронні пристрої будувати нові форми соціальних відносин, то дослідження буде зосереджене на структурах дискурсу про нові засоби інформації, а також на використанні цих засобів людьми.

2. Підрахунок вибірки текстів для дискурс-аналізу. Дискурс-аналіз забирає багато часу, адже час витрачається не лише на сам аналіз, але й на читання та перечитування текстів. Що ж стосується розміру вибірки, то достатньо використовувати вибірку, що складається лише з кількох текстів. Причини цього в тому, що інтерес досліджень пов'язаний з використанням мови, а не безпосередньо з людиною самою по собі.

3. Створення матеріалу, що зустрічається в природній практиці. Приклади природного матеріалу включають транскрипцію повсякденного спілкування, наукових текстів і текстів ЗМІ. Переваги цього виду матеріалу в тому, що дослідник не впливає на нього. Зібраний матеріал відкриває можливості для аналізу змін, що відбуваються в різних соціальних контекстах. Наприклад, людина може розповісти про одну версію свого уявлення про світ під час інтерв'ю й іншу під час спілкування з друзями або зовсім іншу – письмово.

4. Створення матеріалу для дослідження за допомогою інтерв'ю.
4.1. Дискурсивна психологія та метод опитування. У дискурсивній психології частково структуровані та неструктуровані інтерв'ю є основним способом створення матеріалу на відміну від методів анкетного опитування чи структурованого інтерв'ю. У структурованих інтерв'ю анкетовані контролюють напрям інтерв'ю, а у напівструктурованих дослідник стежить за тим, щоб усі теми в списку були охоплені. *4.2. Дискурсивна психологія та метод якісного дослідження.* Дискурсивна психологія використовує багато методів з інших методик якісних досліджень. У них інтерв'ю розглядається як форма соціальної взаємодії, у структурування якої і дослідник, і респондент роблять свій внесок. У даному випадку мова є і інструментом для аналізу, і об'єктом аналізу. Але відмінність між дискурсивною психологією й іншими якісними дослідженнями полягає в тому, що дискурсивна психологія має інше уявлення про відношення між мовою, значенням і психологічним станом людей.

5. Транскрипція. У дослідженнях з дискурсивної психології

використовується таке ж розуміння транскрипції, як і у критичному дискурс-аналізі. Систем транскрипцій багато, тому спеціаліст повинен вибирати, оскільки жодна система не покаже одразу все, що необхідно для реалізації поставленої мети. Один із прикладів не дуже детального аналізу – це система, в якій достатньо виявити паузи, періоди мовчання та накладку реплік. Гарна транскрипція, за словами Дж.Поттера та М.Уетрелла, може показати, що відповідь респондента частково є результатом її оцінки інтерв'юером.

6. *Кодування.* Для дискурсивної психології кодування звичайно є першим кроком дослідження. Спочатку необхідно прочитати та перечитати транскрипції, щоб виділити *теми*. Тема – це форма кодування, в якій фрагменти тексту розташовуються за категоріями. Елементи інтерв'ю можуть бути розбиті на різноманітні суб'єктні підрозділи (файли). Так можна шукати додаткові теми. У процесі одні теми відхиляються та створюються нові. Прийом, що може використовуватися для продовження аналізу, – це *пошук критичних точок*: ознак, які вказують, що щось відбувається не за планом. Ці ознаки можуть відображати конфлікти між різними дискурсами. Ознакою може бути і те, що один з учасників намагається зупинити небажаний розвиток подій, повторюючи твердження («заминка», коли учасник сумнівається чи повторює вже сказане, або певна неочікувана зміна стилю). Інший прийом – звертати увагу на займенники. Зміни в них (наприклад, від «я» до «ми») можуть вказувати на зміни від суб'єктної позиції в межах одного дискурсу до суб'єктної позиції в межах іншого.

7. *Аналіз.* Різні напрямки в дискурсивній психології мають різні підходи до дискурс-аналізу. Вибір інструментів залежить від теоретичної структури та методу.

8. *Виявлення валідності дослідження.* Один із засобів, за допомогою якого може бути виявлена валідність дискурс-аналізу – *цілісність дослідження*. Присутність аспектів аналізу, які не відповідають уявленню про дискурс-аналіз, зменшують можливість того, що читачі приймуть аналіз. Інший спосіб виявлення валідності – *плідність аналізу*: береться до уваги пояснювальний потенціал аналітичної структури, включаючи її здатність забезпечити нові пояснення.

9. *Звіт про дослідження.* Звіт – це не лише репрезентація результатів дослідження, а й частина визнання дослідження. Спеціаліст повинен показати аналіз і висновки у формі, що дозволяє читачу судити про інтерпретації дослідження. Найважливішими ознаками постають ясність і зрозумілість: необхідно дати читачам змогу оцінити кожний крок процесу та сформулювати своє власне враження. Більша частина складається з транскрипції та детальних інтерпретацій, що ідентифікують структури в матеріалі.

10. *Використання результатів дослідження.* Оголошення результатів дискурс-аналізу людям, які перебувають за межами дослідження. Дослідник повинен обрати цільову аудиторію для оголошення результатів.

Когнітивна карта дискурсу в концепції О.Селіванової

Людина у процесі своєї діяльності має справу не безпосередньо зі світом, а з певними репрезентаціями світу, його когнітивними моделями. Внаслідок зміни лінгвістичної парадигми і розвитку когнітивного напрямку в мовознавстві, орієнтованого на виявлення пізнавальних потенцій людської мови і дослідження механізмів представлення різних типів знання в мовних структурах, на думку багатьох вчених, відбулася серйозна філософсько-гносеологічна переоцінка ролі мови як у процесі пізнання навколишнього світу, так і в мисленні людини. Тому мова, за Г.Харманом, виступає головним топіком когнітивної науки, що частково пов'язується з відображенням мовою пізнання як головного засобу вираження думки і розглядом мови як опосередкованого шляху вивчення пізнання. У когнітивних дослідженнях мова інтерпретується як засіб матеріального втілення думки і як онтологічний принцип осмислення буття. Увага заакцентовується на дослідженні внутрішніх механізмів мови і культури – на аналізі культурних концептів, що тісно пов'язані з базовими поняттями когнітивної лінгвістики.

У когнітології найбільш значущою виявляється та частина, яка спрямована на дослідження семантики та значення мовних форм, оскільки значення розглядається як когнітивний феномен, відомості про який допомагають виявити структури пізнання. Найбільш важливими серед останніх виступають ті, що сформували значення мовних знаків і репрезентуються за допомогою них. Зміст, семантика, значення мовних одиниць, за С.Тер-Мінасовою, – це співвіднесеність певного звукового (графічного) комплексу з предметом чи явищем реального світу. Мовна семантика відкриває шлях зі світу власної мови до світу реальності. Саме тому всі спроби різних лінгвістичних шкіл відірвати мову від реальності зазнали невдачі.

В останні роки когнітологія переплітається з культурологією на семантичному рівні, оскільки одним із завдань когнітивної лінгвістики постає виявлення глибинних семантичних першоджерел мовних позначень культурних концептів, що передають давні когнітивні процеси, покладені в основу сучасних мовних картин світу. Аналіз семантичних першоджерел, які характеризуються двома аспектами – генетичним (походження культурного концепту як наслідку деміургічних процесів має спільні риси з архетипами К.Юнга) та функціональним (характеризує реальні риси денотата і поєднує сучасне з минулим), виявляє суттєвий вплив мовних фактів на формування культурних концептів.

О.Селіванова вводить поняття *когнітивної карти дискурсу*, інформаційної моделі, що зумовлює його реалізацію у плані діалогічної взаємодії модулів комунікативної ситуації, і його складника – когнітивної карти тексту, який інтегрується з його концептом-ідеєю, що є сукупністю макропропозицій, які відображають основну сутність смислового масиву тексту. Концептуальний простір тексту (культурні *(добро, зло, істина, любов)*), ідеологічні *(патріотизм, перемога)*, антропоцентричні концепти,

концепти-натурфакти (природні явища), концепти-артефакти (штучно створені об'єкти, що фіксуються як художня деталь), концепти-архетипи (*світ, темрява, регенерація*)) може репрезентуватися в будь-якому типі дискурсу. Концепти моделюються залежно від вербального коду тексту і глобальної контекстуалізації: знань про адресанта, його діяльність, метод, стиль, добу тощо. Авторка прирівнює концепт до ментально-психонетичного комплексу – одиниці свідомості, що організована у певний спосіб, містить вербальні і невербальні знання про об'єкт, його оцінку, корелює з образами, почуттями, відчуттями, інтуїцією, трансценденцією та колективним несвідомим. Ядром такого комплексу виступають вербальні пропозиційні моделі справжніх знань, що формують стійкі коннекції з асоціативними компонентами. Моделювання концептуального простору тексту ґрунтується на виявленні ієрархічних зв'язків з концептом-ідеєю, жанровою (наукова стаття, анотація, службова записка; для художнього тексту жанрова модель дискурсу уточнюється методом, літературним жанром, стилем, функціональною специфікою) й інтерактивною (задум, інтенції комунікантів, інтерактивні стратегії, а також психологічна характеристика комунікантів, їх фоніві й енциклопедичні знання) моделями дискурсу, з фреймами текстового змісту. Останні забезпечують локальний зв'язок розгортання текстового континууму у межах його топіків. Тематично інтегровані фрейми постають ядром топікальних ментально-психонетичних комплексів, що ієрархічно підкорені концепту-ідеї та концептуальному простору тексту. У межах таких комплексів фрейми можуть перебувати у причиново-наслідкових відношеннях, відношеннях генералізації, конкретизації тощо. Здебільшого фрейми виявляються лише в когнітивній карті тексту, оскільки у текстовому знаковому континуумі вони імпліковані. Виявити їх можна під час породження і під час сприйняття лише тоді, коли вони наявні у базі даних, тезаурусі учасників комунікації. Між собою топікальні ментально-психонетичні комплекси пов'язуються макроконнекторами (наприклад, у романі М.Булгакова «Майстер і Маргарита» макроконнекторами постає уподібнення текстових світів – світу Майстра й світу Ієшуа, світу Понтія Пілата й світу Воладта), які формують «смыслові поля», що постає передумовою сприйняття, осмислення й творчої інтерпретацією осмисленого.

Отже, когнітивна карта дискурсу складається з трьох частин: 1) жанрової моделі дискурсу, що співвідноситься з модулем семіотичного універсуму; 2) інтерактивної моделі дискурсу, що корелює з модулями інтеріоризованого буття, адресата й адресанта; 3) когнітивної карти тексту, що постає результатом взаємодії всіх модулів дискурсу та представлена у модулі тексту. Складниками третьої частини постають концепт-ідея, концептуальний простір тексту, топікальні ментально-психонетичні комплекси та їх макроконнектори; фреймові моделі пропозиційно-асоціативного типу та їхні оператори.

«ТЕОРІЇ ДИСКУРСУ В ІСТОРИЧНІЙ ТА СУЧАСНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ»

План

1. Напрями сучасного аналізу дискурсу.
2. Історичний ракурс дослідження дискурсу.
3. Сучасні підходи до розгляду дискурсу.
4. Джерела дискурсного аналізу.
 - 4.1. Структуралізм, семіотика, аналіз наративів та етнографія.
 - 4.2. Аналіз мовленнєвого спілкування.
 - 4.3. Прагматика. Аналіз мовленнєвих актів.
 - 4.4. Соціолінгвістика.
 - 4.5. Опрацювання тексту з погляду психології та штучного інтелекту.
 - 4.6. Лінгвістика тексту.
5. Проблема тлумачення поняття «дискурс» у сучасних дослідженнях.
6. Способи існування дискурсів.
7. Семантико-синтаксичні параметри дискурсу.
8. Типологія дискурсів: класифікаційні і диференційні параметри.
9. Дискурсні стратегії і тактики.
10. Субдискурс як складник дискурсу.
11. Поняття діалогічного дискурсу.
12. Процедура дискурсного аналізу.

Література (див. загальний список до курсу)

Свого часу Т.А. Ван-Дейк текст кваліфікував як зв'язний дискурс, що, певною мірою, корелює із його первинним значенням у французькій мові: *discours* – мовлення. Поява цього терміна в науці актуалізувала необхідність його чіткого демінування і відмежування від *тексту*. Здебільшого в лінгвістичних словниках дискурс розглядають як «зв'язний текст сукупно з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, який взято у подвійному аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, «занурене в життя». Тому термін *дискурс*, на відміну від терміна *текст*, не застосовується до давніх та ін. текстів, зв'язок яких з життям не відновлюється безпосередньо». Таке визначення є досить ємним і просторим, оскільки в ньому наголошено, що дискурс – це зв'язний текст, тобто «зв'язана зв'язність» на відміну від незв'язної.

До того ж це мовлення постає як спрямована соціальна дія. Розвиваючи такий підхід, можна покликатися на думку Ю.С. Степанова, який наголошує, що дискурс – «це «мова у мові»», але подана як особлива соціальна даність. Дискурс реально існує у вигляді своєї «граматики» та свого «лексикону». Дискурс існує насамперед і головно в текстах, але таких, за якими постає особлива граматика, особливий лексикон, особливі правила слововжитку і синтаксису, особлива семантика, врешті-решт – особливий світ. У вимірі кожного дискурсу діють власні правила синонімічних замінів, свої правила істинності, свій етикет. Це – «можливий (альтернативний) світ» у повному

сенсі логіко-філософського терміна. Кожний дискурс – це один «з можливих світів». Явище дискурсу, його можливість, постає доказом тези «Мова – дім духу» і, певною мірою, тези «Мова – дім буття». За Ю.А. Левицьким, перша половина цього визначення постає наближеною до інтерпретації так званого функційного стилю, а друга – до тлумачення сутності мови.

Досить ґрунтовно різноманітні кваліфікації поняття дискурсу охарактеризував В.І. Карасик, наголошуючи, що вивченню дискурсу присвячено значну кількість праць, автори яких тлумачать це явище в настільки різних наукових системах, що само поняття *дискурс* постало ширшим від поняття *мова*. Це стає підставою для досить розлого висновку про те, що аналіз дискурсу є міждисциплінарною сферою знань, що міститься на перетині лінгвістики, соціології, психології, етнографії, семіотичного напрямку літературознавства, стилістики і філософії. Попри те, що розгляд дискурсу реалізується з різних позицій, він має основні спільні передумови: 1) статична модель тексту є надто простою і не відповідає його природі; 2) динамічна модель мови повинна ґрунтуватися на комунікації, тобто спільній діяльності людей, які намагаються виразити свої почуття, обмінятися ідеями, досвідом або вплинути одне на одного; 3) спілкування відбувається в комунікативній ситуації, що повинна розглядатися в культурному контексті; 4) центральна роль у комунікативній ситуації належить людям, а не засобам спілкування; 5) комунікативна ситуація охоплює докомунікативну і посткомунікативну стадії; 6) текст як продукт комунікації має кілька вимірів, головними з-поміж яких постають породження й інтерпретація тексту. Дискурс виступає проміжним між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, і фіксованим текстом, що залишається в сухому залишку спілкування, з іншого.

1. Напрями сучасного аналізу дискурсу.

Дискурс тлумачиться по-різному. За Е. Бенвеністом, з реченням ми залишаємо сферу мови як системи знаків і переходимо до світу мови як засобу спілкування, вираженням якого є *дискурс* (*le discours*). Водночас дискурс можна розглядати як вивчення усіх аспектів використання мови. Загалом дискурс – це використання мови на вищому, ніж будь-яке речення рівні. Аналіз дискурсу здебільшого має опертям розгляд особливостей використання мови. Його не можна обмежити описом лінгвістичних форм без урахування завдань і функцій, що повинні реалізовуватися під час людської діяльності. До цього часто додають, що дискурс – це таке використання мови, коли мовлення (усне або писемне) розглядається як тип соціальної практики.

Дискурс конституює соціальне. Можна вирізнити три виміри соціального: знання, соціальне відношення і соціальну ідентичність, що корелюють з трьома найважливішими мовними функціями. «Дискурс формується владними відношеннями й існує, видозмінюючись, залежно від ідеологій». Дискурс дає уявлення про предмети/людей, їхні властивості, про події/дії та інше, про певний фрагмент світу, що називається ситуацією.

Досить вартісним є твердження про дискурс як соціально зумовлений

процес використання мови. У цьому разі можна обговорювати конструктивну і динамічну роль усного або писемного дискурсу в структуруванні сфер знань, а також соціальних та інституційних практик, що з нею асоціюються. У цьому сенсі дискурс є засобом, за допомогою якого можна говорити або писати про світи, впливати на них; засобом, який конструює соціальні практики, наявні в рамках цих світів. Тому дискурс відтворює і конструює по-новому конкретні соціально-дискурсивні практики, що постають як породження суттєвих макрорухів, що відбуваються в загальній соціальній конструкції. Не менш поширеним постає розгляд *discourse* – дискурсу як довільного фрагменту тексту, що складається більше ніж з одного речення або незалежної частини речення. Здебільшого, хоча не завжди, концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, що описує діючих осіб, об'єкти, обставини, час, вчинки тощо, визначаючись не стільки послідовністю речень, скільки тим спільним для творця дискурсу та його інтерпретатора світом, що будується під час розгортання дискурсу, – це погляд, «етнографія мовлення». Базова структура для дискурсу виглядає як послідовність елементарних пропозицій, пов'язаних між собою логічними відношеннями кон'юнкції, диз'юнкції та ін. Елементи дискурсу: описувані події, їхні учасники, перформативна інформація і не-події, тобто: а) обставини, що супроводжують події; б) тло, що пояснює події; в) оцінка учасників подій; г) інформація, що співвідносить дискурс з подіями.

Більшість використань терміна *дискурс* можна згрупувати у два варіанти. Прихильники першого пропонують розрізняти два значення (і два написання) терміна: *дискурс* (з малої літери) треба використовувати в тому разі, коли говориться лише про аспекти використання мови; *дискурс* (з великої літери) – коли разом з аспектами використання мови розглядається уся сукупність позалінгвістичних чинників. Зазвичай у дослідженнях такого розмежування не дотримано, тому варто щоразу по-новому вирішувати, що має на оці під поняттям *дискурс* той чи інший автор.

Поняття дискурсу привертає значну увагу дослідників у галузі мовознавства і суміжних наук, проте дотепер залишається досить суперечливим. На цей час у руслі аналізу дискурсу здійснено спроби виявити сутність поняття «дискурс» (Арутюнова, Гончарова, Дем'янков, Серио, Степанов, Brown, Cook), визначити типи дискурсів (Карасик, Селіванова) та складові інтегрального поняття «дискурс» (Шевченко, van Dijk) встановити побудову дискурсу (Миронова).

Водночас, проводяться розвідки різновидів мовленнєвих творів, які характеризуються специфічними мовними рисами, вмотивованими особистістю мовця, його комунікативними інтенціями, ставленнями, установками, стереотипами, соціокультурним статусом і фактором адресата. Так, соціокультурний вимір дискурсу досліджувався, зокрема, у роботах (Corsaro, Duranti).

Прагматична спрямованість мовлення комунікантів та особливості вербалізації світосприйняття у тексті визначили й такий об'єкт аналізу, як

прагматичний тип дискурсу. На цей час найбільшу увагу мовознавців зосереджено на аналізі спонукального дискурсу, аргументативного дискурсу, дискурсу конкретної мовної особистості, дискурсу збереження іміджу, комічного дискурсу, журналістського та юридичного дискурсів, ділового дискурсу, політичного дискурсу, рекламного дискурсу та ін. У лінгвістичній літературі наявні також праці, присвячені оцінному дискурсові на матеріалі текстів рецензій та реклами в німецькій мові (Миронова) й емотивно-оцінному дискурсові в російській мові. Незважаючи на численність розвідок, у яких розглядалися різні аспекти оцінного значення, аксіологічна оцінка як невід'ємний компонент мовлення індивіда, актуалізована в дискурсі, не зазнала всебічного висвітлення. Поза увагою науковців також залишається аналіз особливостей побудови діалогічного дискурсу з огляду на аксіологічну тактико-стратегічну діяльність комунікантів, зумовлену оцінним сприйняттям дійсності.

2. Історичний ракурс дослідження дискурсу.

Позамовні чинники набувають першочергового значення при вивченні дискурсу, дослідження якого останнім часом набуває все більшої актуальності. Проте багато питань, пов'язаних зі статусом такого складного та багатоаспектного лінгвістичного об'єкта, як дискурс, залишаються невирішеними. Розуміння дискурсу сучасними дослідниками як тексту в аспекті події, що триває в часі й просторі, тексту, зануреного в життя, виникло завдяки інтеграції результатів розвідок вітчизняних та зарубіжних мовознавчих студій внаслідок звернення вектора пошуку в напрямку від користувача мовою. Вивчення індивіда, який говорить, покладене в основу теоретичних напрацювань дискурсивно-прагматичних студій і започатковане філософією мови, дозволяє встановити механізми «повернення суб'єктивності в мову», дослідити втілення в мовленні особливостей індивідуального світосприйняття людини та її соціального буття. Найдавніше походження термін «discours» має у французькій мові та означає діалогічне мовлення. Етимологію слова простежують від латинського *discursus* – «розмова, бесіда». Уже в минулому столітті цей термін був полісемічним: у словнику німецької мови Якоба й Вільгельма Грімм 1860 року подані такі семантичні параметри терміна «дискурс»: 1) діалог, бесіда; 2) мовлення, лекція. Витоки теорії дискурсу та методів його аналізу можна простежити в різних напрямках дослідження розмовного мовлення (аналіз комунікації Е. Щеглова, Г. Сакса, Г. Джефферсона в американських студіях), теоріях про функціональні стилі, текстолінгвістиці, риториці. Сам термін «дискурс» був використаний у 1952 р. З. Харісом, який спробував поширити дистрибутивний метод з речення на зв'язний текст та залучити до його опису соціокультурну ситуацію.

Перші дослідження внутрішньої організації дискурсу відбувалися наприкінці 50-х років ХХ ст., коли з'явилися лінгвістичні праці, присвячені синтаксичним конструкціям, що складаються більше ніж з одного речення.

Відповідний термін «складне синтаксичне ціле» вживався вже в 20-ті роки. Пізніше такі конструкції називалися також надфразовими єдностями.

Представниками граматичного напрямку в українській та російській лінгвістиці було проведено дослідження логічних зв'язків в організації надфразових єдностей. У зарубіжній лінгвістиці синтаксичні регулярності в дискурсі були проаналізовані З. Харісом, який встановив факт повторюваності морфем та синтаксичних конструкцій у сумісних висловленнях, а також смислово еквівалентність різних висловлювань, які потрапляють до ідентичного оточення.

На початку 70-х років у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці значно зросла кількість праць, присвячених вивченню надфразових єдностей і тих процесів, що наявні у взаємодії мовних одиниць за межами монопредикатного висловлення. На цей час сформувався науковий напрямок під назвою «лінгвістика тексту», що поєднав суто лінгвістичні дослідження та окремі аспекти літературознавчих, функційно-стилістичних студій, почасти і прикладні напрями (інформатика, теорія комунікації, автоматизований переклад, викладання мов, статистична обробка текстів).

Оскільки текст опинився у фокусі аналізу в різних дисциплінах, у науці, об'єктом якої традиційно вважалася мова, виникла потреба більш чіткого осмислення нового предмета. Було констатовано розширення рамок лінгвістичних досліджень за межі речення – на рівень дискурсу. Навіть існувала ідея про створення нового розділу мовознавства – граматики дискурсу. Лінгвістичний статус дискурсу певний час викликав сумніви. Обґрунтовувалася думка, що дискурс є досить небезпечним словом для використання у лінгвістичних визначеннях, оскільки воно означає і мислення, і мову (*la parole*). Водночас уже Е. Бенвеніст широко оперував поняттям дискурсу, протиставляючи його як процес системі. Розвиваючи думку про процесуальний характер дискурсу, він вважав висловлення індивідуальним перетворенням мови на дискурс. Тим самим було окреслено різницю між процесом застосування мовної системи – дискурсом, та результатом цього процесу – текстом. У 80-ті роки поняття дискурсу в західноєвропейській лінгвістиці стало цілком традиційним. Теоретичні надбання класичної структурної лінгвістики були доповнені новими емпіричними даними, які свідчили про неможливість отримання адекватних результатів структурно-семантичних досліджень без звернення до дискурсу. Перед наукою відкрилася можливість узагальнити багато розрізнених даних про мову, досліджуючи її дискурсивну реалізацію. Мова «набула» динамічності і водночас виявилася новим, надзвичайно складним об'єктом.

Багатоаспектність дискурсу зумовила численність його визначень та порівняно швидку еволюцію в концепціях навіть в межах того самого наукового напрямку.

Так, паризька школа семіотики визначила поле свого дослідження досить широко, включаючи до нього і суто мовні, і позамовні явища, які описуються метамовами різних рівнів. Тенденція до розширеного розуміння дискурсу спостерігалася у французькій семіотиці вже з кінця 60-х років. Згідно з цим поглядом, термін «дискурс» означав будь-який процес говоріння, що залучає до своєї структури адресанта й адресата разом із

бажанням першого вплинути на другого. Ще більш розмитим було трактування дискурсу як об'єкта «транслінгвістики» – розділу семіотики, що вивчає все нескінченне розмаїття фольклорних та літературних текстів, а також вербальних (письмових та усних) текстів, що належать до галузі масової комунікації. Іншим здобутком французького семіотичного напрямку було заперечення полісемічності терміна «дискурс». Вважалося, що дискурс завжди означає певним чином організовану мовленнєву діяльність, пов'язану з якоюсь нелінгвістичною галуззю (соціологічний, ідеологічний, культурний контекст) або з чимось невисловленим (несвідомим, передбачуваним).

Узагальненням полярних поглядів на дискурс серед представників французьких семіотичних студій можна вважати концепцію, що започаткована Е. Бенвеністом, згідно з якою дискурс не є простою сумою фраз, а постає складним емпіричним об'єктом для лінгвіста, коли той відкриває сліди суб'єкта акту висловлення, формальні елементи, що вказують на «привласнення» мови мовцем. Розуміння дискурсу, яке було ініційоване Е. Бенвеністом і вписувалося в рамки «лінгвістики як вивчення мови», протиставлялося іншому розумінню дискурсу в межах лінгвістики, що вивчає «функціонування мови в живому спілкуванні».

Попри увагу вітчизняних та європейських мовознавців до встановлення статусу дискурсу та вивчення його особливостей, поняття тексту не залишалося поза їхньою увагою. Одним з актуальних вважалося також питання про співвідношення тексту й дискурсу. Іноді термін «дискурс» застосовувався у значенні, синонімічному значенню «текст». Обидва ці терміни вживали, коли йшлося про синтаксичну одиницю, більшу за речення. Водночас більшість лінгвістів сходились у трактуванні тексту як абстрактної, формальної конструкції, а дискурсу – як різних типів її організації з погляду ментальних процесів та у зв'язку з позамовними чинниками. Вивченню тексту присвячено багато уваги вітчизняними мовознавцями і сьогодні. Так, у лінгвістичному енциклопедичному словникові текст визначається як абстрактна формалізована одиниця, а дискурс – як актуалізація тексту.

Термін «текст» постає ширшим за сферою свого застосування. Текстом є і цілий роман, і збірка сентенцій, проте, наприклад, роман являє собою один дискурс із підрозділами на численні єдності, а збірка сентенцій містить стільки ж дискурсів, скільки сентенцій. Поняття тексту можна застосовувати не тільки до зв'язного мовленнєвого твору, а й до будь-якого письмового документа, в тому числі й з елементами графіки, який, на відміну від дискурсу, будується як за законами мови, так і за іншими схемами, відповідно до практичних потреб людини (анкета, список, реклама, перелік інструкцій тощо).

Для лінгвіста текст є не більш, ніж мовним матеріалом, з використанням якого можливо встановити закономірності в розгортанні дискурсивного процесу або в побудові мовної системи. У семіотиці прийнято використовувати термін «текст» щодо різних виявів суспільної культури, розуміючи текст як факт культурно-феноменологічного порядку, що може й не мати прямого відношення до природної мови.

У вітчизняній лінгвістиці тексту 50 – 80-х років ХХ століття здебільшого основна увага концентрувалася не тільки на ситуаційно-денотативному аспектові змісту, а й на багатьох моментах, пов'язаних з мовленнєвою діяльністю. З-поміж останніх виділяються інтелектуально-логічні, емоційно-оцінні, індивідуально-особистісні, соціально-психологічні моменти тощо. Водночас наголошується на комунікативності тексту. Одне з найбільш вичерпних визначень тексту з позицій текстолінгвістики належить І.Р. Гальперіну, який розуміє текст як продукт процесу мовленнєвого творення, що характеризується завершеністю, об'єктивованим у вигляді письмового документа, літературно обробленим відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і які мають певну цільову спрямованість і прагматичну настанову.

Текст як продукт мовленнєвої діяльності створює єдиний комунікативно орієнтований блок, всередині якого можуть бути виявлені відносно завершені за змістом частини, що стилістично можуть оформлятися як абзаци. Постаючи складником стилістики мовлення, стилістика тексту розглядає, за визначенням В.В. Одинцова, складні (такі, що поєднують декілька абзацив) словесно-стилістичні структури, які використовуються в процесі комунікації для вираження певного змісту.

Існує досвід спроби створення чіткої теоретичної основи для подолання однобічності як денотатно-референтного, так і комунікативно-прагматичного підходів, коли пропонується використовувати конструкт, що називається «макроструктурою» дискурсу.

Макроструктура може бути семантичною, узагальнювати в собі основну тему тексту, заявлену у вигляді ієрархії семантичних пропозицій, та прагматичною, яка надає прагматичного спрямування мовленню (макроствердження, макропрохання, макрозасудження тощо) і тим самим поєднує дискурс як послідовність мовленнєвих актів в єдине ціле.

Інше вирішення проблеми співвідношення тексту й дискурсу полягало в уявленні тексту як поєднаних або структурованих форм дискурсу, зафіксованих письмово. Виходячи з цього визначення, де закріплено пріоритет тексту, дискурс можна розглядати як предмет лінгвістики тексту, а дискурсивний аналіз – як один з її методів. Такий підхід був характерний у період становлення лінгвістики тексту і заявлений як багатозначний термін лінгвістики тексту, вживаний рядом мовознавців у майже омонімічних значеннях.

Найважливішими з них є: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлень, що пов'язані між собою за змістом; 4) мовленнєвий твір як даність – письмова або усна.

Пізніше визначення дискурсу як терміна лінгвістики тексту вийшло за межі тексту, або відрізка тексту, і стало охоплювати перелік умов, за яких цей текст актуалізується. Уявлення дискурсу як складного комунікативного явища, що залучає, окрім тексту, ще й позамовні чинники (знання про світ,

думки, настанови, мету комунікантів), необхідні для розуміння тексту, видається найбільш адекватним. Таке лаконічне визначення було використано як відправний момент у багатьох лінгвістичних дослідженнях сучасного періоду (Белова, Демьянков, Никульшина). В англомовних дискурсивних студіях поняття дискурсу розглядається аналогічним чином як актуалізація мови (Brown, Yule), як те, що вимовлено, а поняття тексту – як те, що написано.

Отже, сукупність уявлень про дискурс у різних лінгвістичних парадигмах зводиться до таких груп: дискурс як висловлення, тобто мовлення в сосюривському розумінні, або як мовлення у протиставленні до мови; дискурс як послідовність висловлень, одиниця, більша за фразу; дискурс як певний тип висловлення, бесіда, або тип висловлення, притаманний певній соціальній групі чи вживаний у конкретних ситуаціях (наприклад, адміністративний, феміністський дискурс); дискурс як вплив висловлення на його реципієнта і його внесення до ситуації, що передбачає наявність суб'єкта висловлення, його адресата, моменту та місця висловлювання. Навіть і за такої розбіжності у поглядах узагальнене розуміння дискурсу як сукупності мовних, текстових параметрів і позамовних чинників їхньої актуалізації залишається актуальним.

3. Сучасні підходи до розгляду дискурсу.

У гуманітарних науках, таких як соціологія, політологія, соціальна семіотика, термін «дискурс» вживається на позначення дискурсивної практики (розуміння дискурсу, започатковане М. Фуко та Ю. Хабермасом). Сучасна ж вітчизняна лінгвістична теорія спирається на розуміння дискурсу як довільного фрагмента тексту, що складається з більш, ніж одного речення або незалежної частини речення; часто, але не завжди, концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, який описує дійові особи, об'єкти, обставини, часи, вчинки тощо, визначаючись не стільки послідовністю речень, скільки тим загальним для того, хто дискурс створює, та того, хто його інтерпретує, світом, який «будується» у процесі розгортання дискурсу. Вихідна структура для дискурсу має вигляд послідовності елементарних пропозицій, пов'язаних між собою логічними відношеннями кон'юнкції, диз'юнкції і т.п. Елементами дискурсу є висвітлювані події, їхні учасники, перформативна інформація та «неподії», тобто а) обставини, які супроводжують події; б) тло, що пояснює події; в) оцінка учасників події; г) інформація, яка співвідносить дискурс із подіями. Сутність цієї дефініції полягає в тому, що дискурс визнається не величиною, рівною текстові, або навіть, як зрозуміло з наведених вище визначень, синонімічною йому, а значно ширше, як зв'язний текст, занурений в екстралінгвістичний контекст.

Дискурс є об'єктом дослідження різних наук та їхніх окремих галузей (прагмалінгвістика, прагмастилістика, лінгвістична семантика, теорія комунікації, граматична стилістика, лінгвістика тексту, граматики тексту), міжгалузевих наук (психолінгвістика, соціолінгвістика). Для аналізу дискурсу застосовується метод дискурс-аналізу, який полягає у виявленні як

вербальних компонентів, так і прагматичних чинників.

4. Джерела дискурсного аналізу.

Історію дискурсного аналізу легко простежити аж до античних трактатів з риторики і поетики. Щодо сучасного його розвитку, то постання його можна віднести до середини 1960-х років ХХ ст. З одного боку, дискурсний аналіз перебуває під впливом структурної лінгвістики (особливо його методологія), з іншого, він має опертям дослідження в царині етнології та її зв'язках з поетикою та семіотикою. Можна вирізнити кілька найважливіших джерел сучасного дискурсного аналізу.

4.1. Структуралізм, семіотика, аналіз наративів та етнографія.

Особливу роль у формуванні нового напрямку зіграв французький структуралізм (особливо досягнення структурної лінгвістики та структурної антропології К. Леві-Строса. Суттєва особливість цього структурного напрямку – *аналіз художніх творів, «буденних» наративів, соціальних міфів*, запропонований у працях Р. Барта, А. Греймаса, Ю. Кристевой, Ц. Тодорова, У. Еко та ін. Елементом, що поєднав ці різні підходи, стала *семіотика*. Семіотика як загальна теорія знакової діяльності уможливила дослідження для лінгвістів, антропологів, літературознавців, соціологів у термінах, що дозволяють встановити міждисциплінарні відповідності та зв'язки.

Водночас дослідження у сфері соціолінгвістики, опрацьовувані в США, стали основою для широкого вивчення дискурсу. Завдяки Д. Хаймсу та Дж. Гамперцу у середині 1960-х років ХХ ст. постала етнографія усного мовлення й етнографія комунікації. Поряд зі структурним аналізом текстів у цьому напрямі досліджувався їхній етнографічний контекст, способи їхньої комунікативної реалізації, а також соціальні та культурні умови їхнього вживання.

4.2. Аналіз мовленнєвого спілкування.

У цьому разі слід говорити про так звану *мікросоціологію* і *мікросоціолінгвістику*. Методи мікросоціолінгвістики, аналіз діалогічної взаємодії постають однією з основних парадигм у сфері дискурсного аналізу.

4.3. Прагматика. Аналіз мовленнєвих актів.

Дослідження з філософії, зокрема праці 1960-х років з аналізу мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Сьорль, Г.П. Грайс). Особливо важливим постає розгляд прагматичних зв'язків між лінгвістичними структурами і соціальними діями під час аналізу тексту як послідовності мовленнєвих актів і при розгляді відношень між текстом і контекстом.

4.4. Соціолінгвістика. Т.А. Ван-Дейк відокремлює її від аналізу мовленнєвого спілкування – такий підхід відображає американську традицію розмежування цих дисциплін. У межах соціолінгвістики запропоновано замінити досить абстрактне, позаконтекстне вивчення мови як системи знаків емпіричними дослідженням мови в конкретному соціальному контексті.

4.5. Опрацювання тексту з погляду психології та штучного інтелекту.

Наприкінці 1960 – на початку 1970-х років перед психологією постала

нова перспектива – сфера опрацювання тексту з можливими виходами у сферу педагогічної психології (праці У. Кінча, Т.А. Ван-Дейка та ін.). Сприйняття, запам'ятовування, репрезентація у пам'яті, відтворення текстової інформації – ці процеси досліджувались у рамках цього напрямку.

4.6. Лінгвістика тексту. Водночас і лінгвістика під впливом структуралістських праць почала виходити за межі окремого речення. З'являються перші спроби опрацювання граматики тексту і теорії тексту (праці В. Дресслера, Т.А. Ван-Дейка, Р. де Богранда та ін.). Метою досліджень було виявлення закономірностей поєднання речень, тобто обґрунтувати поняття зв'язності тексту, а також подати семантичну інтерпретацію тексту в одиницях вищого рівня – *макроструктурах* (пор. також дослідження одного з американських дослідників Т. Гівона).

До кінця 1970-х років для усіх цих сфер прагнення до інтеграції не було стрижневим. Очевидно, уже з кінця 1970-х років активізувалася тенденція до інтеграції прагматики, лінгвістики тексту та інше і перетворення такої інтеграції в *дискурсний аналіз* (або аналіз дискурсу). До дисциплін, що сформували нову сферу, незабаром додалися історія та правознавство (це мотивоване особливою увагою, що надається різного типу текстам). Ключовими словами, що характеризують дискурсний аналіз, виступають *комплексність* та *міждисциплінарність*. Погляди різних дослідників на дискурсний аналіз суттєво визначувані відповідними національно-лінгвістичними традиціями (пор. праці англомовних авторів (США, Австралія, Англія) та романомовних (Франція та ін.)). Т.А. Ван-Дейк пропонує розрізнити дослідників, що працюють у рамках безпосереднього мовленнєвого спілкування, від дослідників інших типів дискурсу.

Перші традиційно дотримуються базових мікросоціологічних методів; інші (вивчаючи, по суті, ті самі явища) вільніше користуються різними методами для аналізу мовленнєвої взаємодії, беручи їх із лінгвістики, психології та інших соціальних наук. Результати перших дослідників (інтераціоналістів) усі інші дослідники вважають суттєвим вкладом в аналіз конкретних дискурсів і використовують їх у своїх працях з дискурсного аналізу.

5. Проблема тлумачення поняття «дискурс» у сучасних дослідженнях.

В Україні не всі дослідники вважають доцільним використання поняття «дискурс». Окремі вчені вважають, що воно є надлишковим і за специфікою своїх методів не може претендувати на роль самостійної наукової дисципліни. На їхню думку, поняття «дискурс» виступає еkleктичним, а вислів «дискурсний аналіз» – невдала спроба поєднати під однією назвою кілька різних методів аналізу, що застосовуються в інших дисциплінах.

Якщо детально характеризувати поняття «дискурс», то слід виходити з того, що люди постійно конструюють свої світи (світи, де вони перебувають), свою соціальну активність і створюють соціальні інститути, у діяльність яких вони включені. Важливу роль у цьому конструюванні відіграє мова. Але цей процес реалізується не тільки через мову, а шляхом поєднання з різними

діями, взаємодії з іншими індивідами, з нелінгвістичними системами символів, з об'єктами, інструментами, технікою, у поєднанні з певними способами мислення про речі, зі способами оцінювання речей, з різними почуттями, емоціями та ін. Інколи те, що конструюється, повторює (відтворює) те, що уже було побудоване раніше, інколи ні, тобто в процесі конструювання можуть поставати інновації.

Мовець завжди демонструє, будує певну проекцію себе щодо того, в яку діяльність він вступає. Якщо щодо певної людини мовець не розуміє, хто вона і чим займається, то вона не розуміє, який сенс здійсненої нею дії, тобто мовець не спроможний зрозуміти, що сказала, що написала інша людина. Мовець намагається створити різну уяву про себе, по-різному проектувати себе залежно від того, чи знаходиться він на урочистому обіді в гостях, чи обідає вдома в колі сім'ї. І хоча в обох випадках наявний обід, але умови його вияву є різними. Людина постійно включена в найрізноманітніші види діяльності. У зв'язку з цим слід пам'ятати, що в конструюванні соціальної діяльності, в «представленні себе іншим» на мовця накладаються певні обмеження: люди мають різний доступ до різних ідентичностей і до різних видів діяльності, а це пов'язано з різними соціальними статусами і різними соціальними цінностями.

Зі всіх засобів конструювання дискурсів мова є найважливішим. Коли говорять або пишуть, то використовують усі ресурси мови для того, щоб проектувати себе на реальність, позиціонувати себе як індивіда цілком певного типу, а якого типу – залежить від соціальних обставин.

Усне або писемне висловлення є значущим тільки тоді, коли воно вказує на два моменти: 1) соціально зумовлену ситуативну ідентичність (тобто «ким» у конкретній ситуації мовець прагне постати); 2) соціально зумовлену ситуативну діяльність («що відбувається»). Будь-який вислів повинен містити відповідь на питання: ким виступає конкретна людина і що вона робить.

Соціальні ідентичності інколи можуть не досить просто корелювати. Так, наприклад, прес-секретар оголошує що-небудь від імені президента. У цьому разі діють кілька ідентичностей: президент схвалив чиясь пропозицію (наявна ще одна ідентичність) або сам її ініціював; «спіч-райтер» виклав її в письмовій формі; прес-секретар озвучив її своїм голосом, використавши відповідні інтонації, і розставив акценти так, щоб імітувати (не в прямому сенсі) президента. Отже, кілька ідентичностей переплелись, постали «умонтованими» одна в одну. Це стосується і соціальних інститутів. Так, в упаковку ліків завжди вкладається листок щодо вказівки їх використання. У ньому перераховані усі випадки, коли ліки не слід застосовувати: певні хвороби, вагітність, дітям до певного віку тощо. Це врешті-решт «голоси» інших ідентичностей: голоси тих хворих, у яких після застосування цих ліків погіршився стан здоров'я, голоси «закону», що відображають судові прецеденти, пов'язані з тим, що ці ліки помилково були виписані лікарем, та ін. Тут також взаємодіють кілька ідентичностей, але наче анонімно, певною мірою, узагальнених.

Для позиціонування себе певним чином мовцеві необхідно використовувати вербальні і невербальні засоби. У цьому разі використання мови разом з іншими засобами передбачає правильність *такого використання*: координувати це використання з іншими людьми, воно повинно відбуватися у відповідному місці та у відповідний час.

У дослідженнях Д. Відера та С. Пратта простежено, яким чином різні групи північноамериканських індіців США використовують поняття «справжній індієць». Насамперед, цей термін – *інсайдерський*, тобто передбачає, що його можуть використовувати різні групи. Саме за допомогою такої номінації члени групи позначають свою ідентичність. Проблема ідентичності (тобто проблема впізнавання) актуальна для індіців. Для того щоб бути «справжнім індіцем», недостатньо мати тільки зв'язки по крові. Ті, що мають такі зв'язки, можуть не бути «справжніми індіцями», і навпаки, той, хто не має таких зв'язків, може бути названий «справжнім індіцем», тобто ідентичність не дається від народження, її необхідно «заробити», докласти певні зусилля. У процесі перетворення у «справжнього індіця» активними повинні бути дві сторони: недостатньо бажання тільки окремого індивіда бути «справжнім індіцем», необхідно, щоб інші визнавали його «справжнім індіцем»; водночас цей індивід повинен також визнавати інших «справжніх індіців». Поза усяким сумнівом, усі практики, що працюють на встановлення «індійськості», повинні відбуватися у «правильних» місцях та у «правильний» час.

Ці практики надзвичайно складні й різноманітні. «Справжні індіці» у міру можливого не повинні розмовляти з незнайомцями. Вони не можуть, як білі, бути просто знайомими. Сам факт знайомства (і розмова) двох «справжніх індіців» встановлює між ними певні особливі відношення і передбачає відповідні обов'язки одного перед іншим. Інколи між «справжніми індіцями» (а також «кандидатами у справжні») влаштовується щось на кшталт спарингів (словесних дуелей): відбувається діалог, спілкування, під час якого важливим є те, як «кандидат» поводить себе (тобто правильне використання невербальних засобів) і говорить правильні слова у відповідь на слова співрозмовника (тобто правильне використання вербальних засобів) – таким чином підтвердити свою культурну компетенцію і тим самим утвердити свою «індійськість». До того ж, «справжній індієць» має бути скромним, не повинен хвалитися, бути вискочкою, він врівноважений і спокійний, не словесно-патоковий і навіть певною мірою скритний – особливо неприйнятними постають розповіді про себе, будь-які одкровення або навіть повідомлення про свої плани, свої подвиги, свої таланти. «Справжній індієць» не повинен показувати свою перевагу над іншими індіцями, обов'язки перед ними повинні бути вищими, ніж власні інтереси. «Справжній індієць» повинен брати «правильну» участь у розмові: певним чином вимовляти вітання, а також будувати діалог за особливими правилами (наприклад, не вести його безперервно, діалог обов'язково повинен містити великі паузи). «Справжній індієць» повинен знати, що розмовляти взагалі не обов'язково, мовчання припустиме завжди (особливо

це постає контрастним на тлі білих американців, що вважають за можливе говорити навіть тоді, коли говорити немає про що). Залежно від ситуації «справжній індієць» повинен уміти виконувати ролі вчителя та учня, особливо коли мова йде про передачу культурних знань. У ролі вчителя він повинен сучасно, лаконічно, але вагомими словами ділитися знаннями; у ролі учня – уважно і з пошаною слухати вчителя. У цьому разі ні в тій, ні в іншій ролі не повинно бути зайвих слів: учитель швидше демонструє, ніж розповідає; учень уважно і з пошаною спостерігає і переймає.

Приклад зі «справжнім індієм» – це тільки один із можливих для ілюстрації того, як конструюється ідентичність, можна взяти будь-яку роль у суспільстві, де кількість таких ролей постає невичерпною. Бути офтальмологом, стоматологом, викладачем вишу, феміністкою, водієм-дальнобійником, членом злочинної групи, депутатом Верховної Ради, програмістом, молодим батьком, молодою мамою – означає перебувати в певному дискурсі. У всіх випадках практики (в тому числі і вербальні), спрямовані на упізнавання інших та забезпечення власного розпізнавання, постають не менш складними і різноманітними.

Приклад зі «справжніми індіями» підтверджує, що для формування ідентичності, крім мови, суттєву роль відіграють дії індивіда, його взаємодія з іншими, усталені способи осмислення дійсності, способи давати оцінки – і все це повинно відбуватися у необхідному місці та необхідному часі в координації з іншими людьми. Усі ці чинники (мова плюс всі інші невербальні складники – дії, взаємодія, способи мислити, давати оцінки, використовувати символічні системи, застосовувати різні об'єкти тощо) у всій їхній складності називаються *дискурсом*. Якщо мовець уміє використовувати усі названі засоби так, що інші упізнають у ньому певний персонаж, зайнятий відповідно тут і тепер, то це означає його «попадання» в дискурс і уміння його конструювати.

Дискурси взаємодіють з різними соціальними інститутами (завод, фірма з продажу меблів, університет, армія, товариства книголюбів та ін.) і соціальними настановами, вони пов'язані з різними об'єктами і предметами (приміщення різного призначення, стадіони, концертні зали, парки і сквери, шпаківні, запальнички, стільникові телефони тощо). Дж. Джі порівнює дискурс з танцем, адже танець, як і дискурс, містить повторювану структуру, але повністю він ніколи не повторюється.

6. Способи існування дискурсів.

Існує цілий ряд підходів до кваліфікації способів існування дискурсів. Можливим постає визначення таких концепцій:

1) дискурси з часом можуть поділятися на два і більше дискурсів. Так, те, що в середньовіччя називали натурфілософією, поступово розчленувалось на власне філософію, фізику, хімію та інші науки;

2) два і більше дискурси з часом можуть поєднатися в один. Раніше в США усі вуличні банди поділялися за етнічною ознакою. Після виходу на екрани фільму «Colors» («Кольорові»), наслідуючи героїв фільму, з'явилися банди змішаного типу;

3) протягом часу дискурс може зберегти назву, але змінитися змістово: сучасна медицина багато в чому уже не той дискурс, що середньовічна медицина;

4) нові дискурси виникають, а старі зникають безперервно: поява комп'ютерів породила програмістський дискурс, дискурс інтернету та ін. Дискурс «стиляг» з'явився в кінці 1950-х років і зник до середини 1060-х років. Зі зникненням радянської влади в Україні зникли дискурси фарбувальників, комсомольських працівників, працівників політичної роботи в армії та ін.;

5) усі наявні дискурси певною мірою пов'язані: зникнення старих та поява нових дискурсів відображається на всіх наявних дискурсах;

6) усі дискурси досить складні: дискурси не обов'язково являють собою щось величне і масштабне (бабусі, що сидять біля під'їздів, такою ж мірою утворюють дискурс, як і депутати Верховної Ради);

7) дискурси можуть бути гібридами інших дискурсів. Так, майже біля кожної школи є свій спортивний майданчик. На них досить часто у позаурочний час збираються підлітки. З одного боку, вони школярі, тобто репрезентують шкільний дискурс. З іншого, сюди приходять школярі різної статі, різного віку і відповідно з різних класів, причому не тільки з однієї школи, а й такі, що живуть поряд. Вони збираються на подвір'ї школи, як на нейтральній території (не йдуть до будинків, де живуть їхні ровесники), утворюючи таким чином ще один дискурс, але водночас репрезентують й інші дискурси;

8) кількість дискурсів безмежна;

9) дискурси ніколи не мають чітких меж: межі дискурсів постійно змінюються у процесі взаємодії з іншими дискурсами, вони ніколи не бувають застиглими. У силу зміни меж дискурсів відбувається і зміна змісту самих дискурсів. У різних лінгвістичних студіях спостерігається певна розбіжність у трактуванні самого поняття «аналіз дискурсу» та визначення його завдань, що зумовлено, звичайно, багатогранністю його об'єкта. Так, наприклад, у німецькому мовознавстві дискурс-аналіз як основний метод дослідження дискурсу є синонімічним лінгвістиці тексту. Незважаючи на розмаїтість методів та підходів, основною метою дискурсивного аналізу є не тільки охарактеризувати структуру одиниць, більших за речення, але й також встановити взаємозв'язок цієї структури з контекстом, у якому вона реалізується. Для адекватного аналізу організації певного типу дискурсу необхідно залучати чинник контексту, тому що контекст різною мірою та різними способами впливає на текст або його фрагменти. Будь-який тип дискурсу характеризується тим, що він протікає в певних історичних, ідеологічних, етнографічних, культурологічних умовах і водночас у відповідних комунікативних ситуаціях, і може досліджуватись у рамках лінгвістики з позицій загальної теорії комунікації. Методи лінгвопрагматики дозволяють дослідити характеристики ролей комунікантів, комунікативно-прагматичні інтенції адресанта, статус та стосунки учасників комунікативного акту, обставини, за яких відбувається комунікація. Для

аналізу різних видів дискурсу залучають методика актомовленнєвого аналізу, яка дозволяє виявити мовленнєві факти, властиві конкретному типу дискурсу. Діалогічне мовлення вивчається із застосуванням конwersаційного аналізу, за допомогою якого описуються такі категорії спілкування партнерів: макрорівнєві (фази розмови), проміжні (діалогові кроки) та мікрорівнєві (засоби різних мовних рівнів). Крім них, важливе місце в аналізі посідають також показники типу діалогу, просторові та часові відношення умов спілкування, ступені відкритості, соціальних стосунків між партнерами, фіксованість теми.

Аналіз дискурсу в англomовних студіях набув активного поширення у сімдесяті роки. Зокрема, М.А.К. Хеллідей зосереджувався на дослідженні соціальних функцій мови, тематичної й інформаційної побудови усної та писемної форм мовлення. Наукові розвідки Дж.МкГ. Синклера та М. Коултхарда дозволили створити модель, що описувала розмову вчителя з учнем, яка базувалася на ієрархії одиниць дискурсу. Інші лінгвісти, які проводили аналогічні дослідження, вивчали взаємодію співрозмовників під час інтерв'ю, дебатів, ділових переговорів. Паралельно з цим проводився аналіз особливостей монологічного мовлення.

У Сполучених Штатах Америки аналіз дискурсу здійснювався, переважно, відповідно до етнометодологічних традицій, згідно з якими дискурс вивчали шляхом уважного спостереження за групами людей, які спілкувалися у природних умовах. Дослідники дискурсу у США Дж. Гумперц, Д. Гаймз розглядали різні типи мовленнєвих актів (storytelling, greeting rituals, verbal duels, etc.) у різних культурних та соціальних середовищах.

Загалом напрямки аналізу дискурсу в англomовних лінгвістичних студіях можна умовно окреслити такими групами: 1) розгляд лінгво-когнітивної структури дискурсу (праці Е. Гофмана, У. Лабова і С. Валетскі, М. Хеллідея та Р. Хейзена);

2) аналіз структури дискурсу з огляду на когнітивні особливості комунікантів (інтенції, наміри мовців) – аналіз скриптів Р. Шенка та Р. Абельсона; дослідження риторичних структур Р. Манна та С. Томсон; прагматика мовленнєвих актів С. Левінсона, Д. Гордона і Дж. Лакоффа;

3) розгляд структури дискурсу з огляду на інтерактивну діяльність комунікантів (конwersаційний аналіз): праці Г. Сакса, Е. Щеглова і Г. Джефферсона.

Очевидно, що метою аналізу дискурсу на цьому етапі є характеристика того, як у контексті взаємодії людей, спрямованої на досягнення конкретних цілей, комуніканти вербалізують власне світосприйняття та зумовлені ним комунікативні інтенції, інтерпретують мовлення та поведінку один одного, що є інтерактивним процесом. Ця інтерпретація спирається на загальні та спеціальні знання, окремі логічні висновки. Важливе значення має знання того, як структурується інформація, а також розуміння контекстозумовлених прогнозів певної комунікативної ситуації.

7. Семантико-синтаксичні параметри дискурсу.

Якщо трактувати текст як матеріальну (письмову) репрезентацію дискурсу, можна вважати й деякі ознаки, властиві текстіві, ознаками дискурсу. Складність у визначенні повної упорядкованої номенклатури текстових категорій уможливує лише зазначення найсуттєвіших з них. До найсуттєвіших текстових (дискурсивних) характеристик належать: цільність та зв'язність, нерозривність тексту, смислова повнота, інтеграція та завершеність, ціліснооформленість. Усі ці поняття певним чином пов'язані одне з одним, узагальнюючись у категоріях безперервності/дискретності та повноти/неповноти тексту (дискурсу), які розглядаються з урахуванням взаємодоповнюваності планів вираження та змісту. Серед інших текстових категорій значущими постають: інформативність з підкатегоріями фактуальності, підтексту, аксіологічності, емотивності; континуум; референційність; антропоцентричність з підкатегоріями адресатності та адресантності; інтерактивність; інтерсеміотичність.

Текстова зв'язність (когезія), яку вважають однією з центральних категорій, ґрунтовно вивчалася вітчизняними мовознавцями в середині ХХ століття (Гаспаров, Гиндин, Зарубина, Ильенко, Леонтьев).

У центрі дослідження текстової когезії перебували зв'язки між реченнями, які входять до мікроконтексту. У лінгвістиці тексту виділяють два основних механізми побудови міжфразових зв'язків: *зчеплення* та *повтор*. *Зчеплення* – найбільш елементарний спосіб реалізації когезії. Він ґрунтується на використанні певних граничних елементів – прийменників, сполучних слів, сполучників, часток тощо. *Повтор* більшість вчених вважають основним засобом реалізації надфразних зв'язків. У наголошено, що повторення смислу є необхідною мовою виникнення та існування тексту. Розрізняють граматичний та лексико-семантичний повтори. Граматичний повтор є морфологічною співвіднесеністю слівформ, які вживаються в межах надфразної єдності. До нього належать, насамперед, міжфразове узгодження імен та співвіднесеність дієслівно-присудкових часо-видових форм.

Основним засобом сполучення речень у тексті є лексико-семантичний повтор, ядерним механізмом реалізації якого постає заміщення (субституція). У процесі її вияву наявне перетворення заміщувача на заміщуване під впливом граматичних властивостей останнього. Семантичний повтор зазвичай супутній логічній зв'язності тексту, але може спостерігатися й у фразах, які логічно не пов'язані між собою. Ступінь і характер зв'язності тематичного блоку відбиваються у його комунікативній структурі. Дослідження комунікативної будови дискурсу має опертям теорію актуального членування (або, за іншою термінологією, комунікативне членування, перспектива висловлювання, функціональна перспектива речення тощо). Більшість лінгвістів наголошують, що актуальне членування є особливістю побудови всього тексту, а не окремого речення (Арутюнова, Николаева, Янко). Структура надфразної єдності, що розглядається з погляду актуального членування, найчастіше називається частковою перспективою висловлення. Типологія видів актуального членування

виступає тематичною прогресією. Такий підхід спирається на комунікативну спадкоємність між реченнями, що складають текст. Сутність цього підходу полягає в тому, що кожне наступне речення у надфразній єдності спирається на попереднє, рухаючи висловлення від відомого, «даного» до нового, внаслідок чого утворюється тема-рема-тичний ланцюг, що має кінцевий характер і визначає межі надфразної.

Із категорією зв'язності тексту зіставляється категорія цілісності (когерентності). Цілісність є ознакою тексту, що відрізняє його від не-тексту і становить відносну закритість тексту, яка забезпечується інтеграцією всіх його структурно-змістових та смислових рівнів, і сприймається читачем як єдність. Дискурсивна вбудованість тексту дозволяє розглядати цілісність як текстово-дискурсивну категорію, яка забезпечується його полісистемною макрознаковістю в замкнутій суперсистемі дискурсу.

8. Типологія дискурсів: класифікаційні і диференційні параметри.

Навіть неповний перелік компонентів дискурсу зумовлює складність проблеми його типологізації та стратифікації. У зв'язку з проблемою типології дискурсу, на відміну від комунікації взагалі, у лінгвістиці є його умовний поділ на *усний та письмовий* (текст). Письмовий дискурс характеризується високим ступенем формальності та плановості, а усний – меншою мірою цих ознак.

Письмовий дискурс (текст) як функційна підсистема може диференціюватися залежно від взаємозв'язку прагматем – інтенції та інтерпретанти – на *безадресатні й адресатні*, хоча безадресатні тексти насправді є загальноадресатними, без конкретної, відомої авторіві особи, залученої до комунікації.

Безадресатні дискурси (художні, наукові, публіцистичні та інші тексти) інтенційно орієнтовані на інтерпретанту квазіадресата. Ця інтенційність може бути загальною, індивідуальною (узуальною, груповою тощо). Адресатні тексти (листи, повідомлення, записки) мають тісний конкретизований зв'язок інтенції та інтерпретанти (більше або менше обізнаний). Подібні типи можуть розрізнятися і в усному дискурсі.

Залежно від кількості учасників усний дискурс традиційно поділяється на комунікацію *внутрішню* (1 особа), *міжлюдську* (2 особи), *малих груп* (3-5 осіб), *публічну* (20-30 і більше), *організаційну* (100 і більше), *масову* (1000 і більше), а також на *діалог* (внутрішній, адресатний, квазіадресатний) та *полілог* (адресатний, квазіадресатний). Пропонуються також класифікації типів діалогової комунікації (наприклад, класифікацію залежно від інтерактивності Х. Гайснера):

- 1) *фактичний* – з метою підтримки соціального контакту;
- 2) *риторичний* – спрямований на зміни соціуму;
- 3) *естетичний* – як інтерпретація дійсності;
- 4) *терапевтичний* – усуває перешкоди між суб'єктами комунікації;
- 5) *метакомунікативний* – дає змогу здійснити рефлексію комунікативної поведінки.

Залежно від інтенції мовця діалогові системи можуть поділятися на:

1) *комплементарні*, доповнювальні; 2) *компетитивні* – за конкуренції думок, дискусії; 3) *координативні* – у вирівнюванні суб'єктивних інтересів.

Принцип істинності-неістинності передавання інформації в акті комунікації зумовлює іншу диференціацію дискурсу на кілька типів: *адекватно-істинний*; *контрадикторний* (мовець говорить неправду, адресат сприймає її як істину); *замовчування* (інформація не є істинною, оскільки вона не цілком подана адресатові); *дешифрування* (розкриття брехні адресатом); *бажання неправди* (адресат знає істину, але йому вигідно чути брехню); *конвенційно-неістинний* (за домовленістю адресат і мовець оперують неправдою як істиною); *шифровано-істинний* (адресат і мовець сприймають неістинну інформацію, але їм відомий код перетворення її на істину).

Залежно від *паравербальних засобів* дискурс поділяють на *одно-* та *двобічно вербалізований* (відповідь або запитання словом чи жестом, мімікою, кінетикою тощо).

За принципом *іллокуції* встановлюють такі типи дискурсу, як *експресивний*, *репрезентативний*, *комісивний*, *директивний* тощо. У сучасній лінгвістичній літературі наявні типології дискурсу, виділені на підставі перлокуції, мети, особливостей сприймання, типу актуалізованих у мові знань, мисленневих операцій.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень класифікації типів дискурсів, запропоновані вченими, які є представниками різних галузей знань та їх напрямків, постають неоднорідними. У мовознавчій літературі найчастіше спостерігаються такі типи дискурсів, як: *педагогічний дискурс*, де визначаються суспільні норми поведінки дітей та юнацтва; *політичний дискурс*, де актуалізується суспільна свідомість; *науковий дискурс*, у котрому відбувається самоусунення вченого як адресанта заради об'єктивності викладу; *критичний дискурс*, де викладається найчастіше суб'єктивна критика діяльності людини та інтелектуальних (духовних) продуктів цієї діяльності в різних царинах: науці, політиці, мистецтві; *етичний дискурс*, в якому висвітлюються проблеми «добра» і «зла», «доброго» та «поганого»; *юридичний дискурс*, де аргументуються положення про правничі норми індивіда у суспільстві; *військовий дискурс*, в якому наводиться тлумачення конфліктів та війн.

Згідно з іншим підходом до типологізації дискурсів, у якому подається загальний категорійний апарат для соціально-культурного виміру спілкування, застосовується термін «інституційний дискурс», що охоплює політичний, науковий, діловий, рекламний, педагогічний, релігійний, масово-інформаційний типи спілкування (дискурси).

Вирізняють також «інтердискурс» та «спеціальні дискурси». У цьому випадку можна зазначити співвідношення загального і окремого дискурсів, або співвідношення дискурсу та субдискурсу. Таке співвідношення можна прослідкувати, аналізуючи, наприклад, оцінний дискурс як елемент аргументативного дискурсу або аргументативний дискурс як складник політичного дискурсу. Деякі вчені виокремлюють «прагматичні дискурси»,

до яких належать всі названі дискурси на тій підставі, що в кожному з них актуалізуються певні комунікативні стратегії.

9. Дискурсні стратегії і тактики.

Лінгвістика останніх десятиліть демонструє неухильне поширення свого впливу: те, що вважалося «нелінгвістикою» в 60-ті роки ХХ століття, залучалося до неї на наступних етапах наприкінці століття.

Процес лінгвістичної «експансії» поширюється на такі феномени, які раніше вважались недостатньо формальними або були предметом аналізу суміжних дисциплін. До такого типу феноменів можна віднести мовленнєві (комунікативні) стратегії й тактики, які останнім часом набули статусу невід'ємних компонентів дискурсу.

Поняття комунікативної стратегії і комунікативної тактики стали здобутками низки лінгвістичних розвідок (див., наприклад Арутюнова, Демьянков, Сухих), однак були запозичені лінгвістикою з галузі військового мистецтва. Проте активне вживання цих термінів як лінгвістичних є наслідком не тільки експансії лінгвістичної науки до суміжних галузей, але й закономірностей, які диктуються самим процесом комунікації й особливостями когнітивної діяльності індивіда. Так, очевидно, що в природній комунікації практично неможливо досягти поставленої мети шляхом одноразового звертання до партнера по інтеракції. Навіть у найбільш спрощеному уявленні процес взаємодії матиме вигляд певної послідовності дій (мовленнєвих та немовленнєвих), спрямованих на встановлення, підтримку та розімкнення контакту, при цьому підтримка контакту є найбільш складно структурованим компонентом через різноманітні мовні та позамовні (когнітивні, соціальні, психологічні) причини. Прагнення мовців до досягнення комунікативної мети може передбачати коригування, а іноді й зміну поставлених раніше цілей внаслідок частого недотримання партнерами комунікації правил спілкування, принципу кооперації (Г.П. Грайс). Це зумовлює виникнення комунікативних тактик і стратегій. До того ж, у будь-якому акті спілкування комуніканти переслідують немовленнєві цілі, які в кінцевому рахунку впливають на сприйняття світу реципієнтом. Існує думка, що висловитись нейтрально неможливо, оскільки навіть висловлення, що, на перший погляд, видаються тотожними («*Пляшка наполовину порожня*» та «*Пляшка наполовину повна*»), можуть впливати на реципієнта зовсім по-різному, змінюючи його когнітивну картину світу.

Необхідність приховувати деякі комунікативні наміри через тиск соціальних або етичних норм є причиною виникнення одного з прагматичних явищ – опосередкованості, та багатьох видів мовленнєвих актів. Вибір варіантів лінгвістичного втілення передаваного смислу (лексичного, граматичного, синтаксичного, стилістичного) також визначуваний тактико-стратегічними завданнями комунікантів.

Стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли метою постає досягнення певних довготермінових результатів. У найузагальненішому вигляді мовленнєва стратегія містить у собі планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних

умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія є комплексом мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети коректним постає розуміння *комунікативної стратегії* як інтенційно спрямованого комплексу мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу в сукупності з еалізацією цього плану.

Усі види стратегій об'єднуються тим, що вони складають певного типу гіпотези щодо майбутньої ситуації. Оскільки стратегії орієнтовані на майбутні мовленнєві дії і пов'язані з прогнозуванням ситуації, їх витoki слід шукати в мотивах, що керують людською діяльністю. У більшості досліджень мовленнєвого спілкування як онтологічна передумова існує думка про несамостійність мовлення, підпорядкованість його цілям певної діяльності. Цю передумову було розроблено в загальнопсихологічній теорії діяльності О.М. Леонтєва.

Відповідно до неї, у процесі мовленнєвого спілкування комуніканти, регулюючи поведінку один одного, здійснюють спільну діяльність. Отже, мовленнєве спілкування – це така цілеспрямована активність людей, яка дозволяє їм організувати співробітництво. Мовленнєва діяльність як один з видів діяльності людини характеризується цілеспрямованістю і складається з кількох послідовних фаз: орієнтування, планування (у вигляді внутрішнього програмування), реалізації та контролю. Відповідно до цих фаз і здійснюється кожна окрема мовленнєва дія. Цілеспрямованість мовленнєвих дій передбачає прагнення до досягнення певної комунікативної мети, яка розуміється як стратегічний результат, на який спрямований комунікативний акт.

Будь-яка діяльність, у тому числі й мовленнєва, являє собою процес, що керований і спонукуваний мотивом – тим, у чому «опредмечена» та або інша потреба. Особливе місце в теорії мотивів діяльності посідають гедоністичні концепції: будь-яка діяльність підпорядковується максимізації позитивних і мінімізації негативних для конкретної особистості результатів. У міжособистісному спілкуванні наявні два провідних мотиви (поза залежністю від етнічної культури): по-перше, це прагнення індивіда «зберегти обличчя» (створити власний позитивний імідж), по-друге, намагання «зберегти свою територію», уберегтися від вимог, прохань, зазіхань, які обмежують його інтереси. Ці мотиви найчастіше реалізуються в стратегіях самопрезентації й антиетикетних тактиках.

Перетворення мотиву на мотив-мету, вибір однієї з декількох цілей, виокремлення проміжної мети та визначення способів їхнього досягнення становлять основу механізму мовленнєвих стратегій. На ґрунті семантичного та прагматичного аналізу мовленнєвих інтеракцій можливе виявлення цілей різних типів. На структуру мовленнєвих стратегій впливають також система цінностей, переконань, соціальних норм і конвенцій, що складають, у сукупності, диспозицію особистості.

Мотивація мовленнєвої стратегії, вибір одного зі шляхів досягнення

мети залежить також від настанов особистості. Це знаходить вираження в оцінці ситуації.

Під час діалогу мовець оцінює мінливу ситуацію і коригує свої мовленнєві дії. Вибір стратегії не завжди є усвідомленим самим, тобто відбувається на підсвідомому рівні.

Отже, основу комунікативних (мовленнєвих) стратегій складають мотиви, потреби й установки комунікантів. Ступінь їхньої усвідомленості може бути різним й у кінцевому підсумку залежить від рівня розвитку і психологічної культури індивіда.

Вихідною точкою в аналізі мовленнєвих стратегій можна вважати комунікативні цілі мовця. Цілі можуть бути довгостроковими й «епізодичними», можлива й ієрархія цілей.

Поняття стратегії може бути розглянуто як з когнітивної, так і з лінгвістичної точки зору. Когнітивний аспект докладно аналізується Т.А. Ван- Дейком, де розглядаються засоби обробки складної інформації в пам'яті, когнітивні ходи в мисленні. Нас цікавлять мовленнєві (діалогові, за класифікацією Т.А. Ван-Дейка) стратегії – тобто специфічні засоби мовленнєвої поведінки, здійснювані під контролем глобального наміру. Очевидно, що мовленнєві стратегії також мають когнітивні виміри (наприклад, планування і контроль), але механізми, за допомогою яких здійснюються ці ментальні процедури, здебільшого не мають індикаторів «на поверхні мовлення» і, отже, недоступні для лінгвістичного аналізу.

Мовленнєва стратегія визначає семантичний, стилістичний та прагматичний вибір мовця. Залежно від ступеня «глобальності» намірів мовленнєві стратегії можуть характеризувати конкретну розмову з конкретними цілями (звернутися з проханням, розрадити тощо) і можуть бути більш загальними, спрямованими на досягнення загальних соціальних завдань (встановлення і підтримка статусу, прояв влади, підтвердження солідарності з групою тощо). У зв'язку з цим доречно розмежовувати загальні й окремі стратегії.

Вичерпна класифікація окремих стратегій видається досить складною через розмаїття самих комунікативних ситуацій.

Стратегія – це певна послідовність дій (у цьому випадку – мовленнєвих), організованих залежно від цілі взаємодії. Оскільки в процесі комунікації зазвичай існує декілька засобів досягнення цілі, стратегії пов'язані з вибором. У реальному спілкуванні мовець часто має не одну ціль: навіть один мотив припускає декілька цілей, а зазвичай поведінка особистості обумовлена декількома мотивами. Тому ефективність мовленнєвої стратегії оцінюється після досягнення максимальної кількості цілей або залежно від їхньої ієрархії: найбільш бажані цілі повинні бути досягнуті в першу чергу. Так, наприклад, стратегія прохання має на меті, по-перше, домогтися її виконання (уникнути відмови), по-друге, «зберегти імідж» прохача (стратегія самопрезентації), по-третє, встановити або підтримати добрі стосунки з адресатом (стратегія кооперації). Крім цих, цілком очевидних, можуть бути й інші цілі. З цього випливає, що найбільш

регулярні цілі, які характеризують певні ситуації спілкування, повинні бути позначені та ієрархічно упорядковані. Не завжди цілі формують єдиний «вектор» спілкування: вони можуть конкурувати, навіть перебувати у відношеннях опозиції. Найчастіше трапляється конфлікт між стратегією щирості («хочу бути чесним») і стратегією самопрезентації («хочу справляти хороше враження»). Поєднати такі цілі важко – отже, стратегії повинні бути гнучкими. Мовець на різних етапах визначає пріоритет тієї або іншої мети і відповідно корегує мовленнєві дії. Отже, стратегія контролює оптимальне вирішення системи завдання «гнучким і локально керованим способом».

Гнучкість мовленнєвих стратегій визначається можливостями їхньої реалізації через різноманітні мовленнєві тактики і комунікативні ходи, а також комплексним використанням мовних ресурсів і прийомів мовленнєвого впливу.

Творча реалізація мовленнєвої стратегії припускає різноманітні засоби її досягнення. Вони можуть комбінуватися залежно від ситуації або один із них використовується як головний (найбільш ефективний), а інші залучаються в разі потреби або взагалі не залучаються. Отже, якщо мовленнєву стратегію розуміти як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця («глобального наміру», за Т.А. Ван-Дейком), то *мовленнєвою тактикою* слід вважати одну або декілька дій, що сприяють реалізації стратегії. Стратегічний задум визначає вибір засобів і прийомів його реалізації, отже, мовленнєва стратегія і тактика пов'язані як рід і вид.

Необхідно звернути увагу на динамічний характер мовленнєвої тактики, що забезпечує гнучкість стратегії, оперативне реагування на ситуацію. Звичайно, завдання, яке мовець вбачає як мету комунікативного акту, не вирішується за допомогою одного звернення до партнера (це швидше виняток, ніж правило).

Досягнення мети здійснюється під час діалогу, об'єднаного з погляду єдиного надзавдання. При цьому учасники діалогу, домагаючись своєї мети, протягом усього комунікативного акту здебільшого не користуються готовими схемами – послідовностями мовленнєвих актів, а конструюють свої звертання під час діалогу залежно від ситуації. Комунікативна стратегія пояснює цю внутрішню зв'язність діалогів, що тривають.

Досягнення можливе, якщо мовець протягом усього циклу спілкування контролює інтелектуальні й емоційні процеси слухача таким чином, щоб ті привели його врешті-решт до потрібного вирішення (дії). Методи, якими користується мовець в «налаштуванні» партнера, являють собою або безпосередні стимули дій, або виступають як умови. Ці методи і прийоми, що окремо або в комплексі ведуть до вирішення певного завдання, є конститuentами мовленнєвих тактик і визначаються як комунікативні (мовленнєві) ходи.

Поняття *комунікативного ходу* досить активно використовується в прагматиці, проте дослідники вкладають у цей термін різний зміст. Так, у (Карасика) комунікативний хід розуміється як синтагматично визначений

елемент мовленнєвого акту. Наприклад, мовленнєвий акт прохання інтерпретується як комплекс із п'ятьох компонентів, послідовність яких чітко закріплена: 1) початок розмови; 2) звертання; 3) прохання про прохання; 4) мотивація; 5) власне-прохання. Компоненти мовленнєвого акту є нерівноцінними: ядро складає «власне-прохання», початок розмови і звертання – фатична комунікація, прохання про прохання і мотивування є додатковими компонентами. Потреба в додаткових компонентах виникає в умовах «ускладненого спілкування» – різниця в статусі, недостатнє знайомство, напружені стосунки. Загалом виявляється залежність: чим більша дистанція, тим вірогідніше розгорнута схема.

Комунікативний (мовленнєвий) хід тлумачиться як функційна одиниця послідовності дій, що сприяє вирішенню локального або глобального завдання під контролем стратегії. Оптимальна стратегія потребує, щоб кожний хід робив максимальний внесок у реалізацію стратегічного надзавдання. Хоча учасник мовленнєвої взаємодії не може прогнозувати всі етапи діалогу (переважно у зв'язку з відсутністю повної інформації), загальна стратегія визначає, якого типу хід він може зробити в критичних пунктах. Крім того, вибір комунікативного ходу відбувається з урахуванням текстових і контекстних наслідків попередніх ходів.

Оскільки попередня інформація про комунікативний акт може бути неповною або хибною, якісь ходи можуть виявитися менш вдалимими, і тоді необхідно буде вжити інші ходи, щоб скорегувати небажані наслідки або висновки.

Отже, функційна роль кожного мовленнєвого ходу в рамках загальної стратегії визначається щодо попереднього ходу та очікуваного. І ця роль «локально контролює деталі прагматичної, семантичної, синтаксичної і стилістичної репрезентації». Акцент робиться на реляційному характері ходів (або «кроків»). Так, у стратегії позитивної самопрезентації можуть знадобитися ходи, що нейтралізують негативні умовисновки. Реляційний характер ходів (у термінах Т.А. Ван-Дейка) сприяє локальній когерентності дискурсу. Деякі ходи не мають реляційної функції, тобто можуть бути класифіковані самі по собі (хоча можуть мати відношення до очікувань, норми або властивостей комунікативного контексту).

Загалом функція комунікативного ходу полягає у різного роду корекціях, здійснюваних мовцем для вирішення стратегічного завдання. Тому охоплює, за корекцію моделі світу; корекцію моделі ситуації; корекцію інтеракціональних характеристик; корекцію діалогових характеристик.

В окремих ситуаціях сама послідовність комунікативних ходів сигналізує про мовленнєву тактику (тобто одні ходи є попередніми умовами для наступних).

Наприклад, комунікативний хід поступання, що демонструє реальну або уявну толерантність і співчуття, зазвичай використовується до або після негативної оцінки – для позитивної самопрезентації.

Усе це дозволяє виділити основні параметри, що визначають вибір мовленнєвої тактики і комунікативних ходів на етапі планування. До них слід

зарахувати загальні знання про комунікативну ситуацію (доречність/недоречність певного мовленнєвого акту), знання про відповідний мовленнєвий акт, знання про співрозмовника (як особистості, як партнера по комунікації). У діалогічному дискурсі оцінного типу досить легко спостерегти використання цих дискурсивних одиниць – мовленнєвих стратегій, тактик і ходів у ролі аксіологічних компонентів, пор. фрагмент оцінного дискурсу, у якому наявна комбінація аксіологічних стратегій, тактик та ходів.

10. Субдискурс як складник дискурсу.

Слід розглянути так званий оцінний комплекс, який можна вважати загальною назвою оцінного дискурсу та оцінного субдискурсу. Критерієм для виділення оцінного дискурсу або оцінного субдискурсу як окремого дискурсивного типу та підтипу, відповідно, є аксіологічна структура діалогічного дискурсу. Якщо когнітивний процес оцінювання є невід'ємною частиною психічної діяльності будь-якого індивіда і частиною практично будь-якого комунікативного процесу, оцінний дискурс може зустрічатися в багатьох типах діалогічних і монологічних дискурсів. У цьому випадку правомірним, на наш погляд, буде виділення оцінного субдискурсу як частини дискурсу іншого типу. Оцінний субдискурс («дискурс у дискурсі») характеризується тими ж параметрами, що й оцінний дискурс. Статус оцінного дискурсу або субдискурсу буде визначатися загальною макростратегією мовця: за наявності глобальної аксіологічної макростратегії слід говорити про оцінний дискурс. За наявності іншої (інших) стратегій мовця (спонукальної, інформаційної, аргументативної тощо) має місце оцінний субдискурс. Під *глобальною аксіологічною макростратегією* слід розуміти загальне спрямування комунікативних дій мовця на висловлення власного судження про партнера у взаємодії прямо чи непрямо за допомогою однієї або кількох мовленнєвих стратегій, тактик, ходів або їхніх комбінацій.

11. Поняття діалогічного дискурсу.

Мовленнєва діяльність може здійснюватись або у формі монологу, якщо мовець один, або у формі діалогу – за наявності двох або більше мовців. Л.В. Щерба вважав, що монолог є значною мірою штучною мовною формою і що істинне своє буття мова знаходить в діалозі; тобто діалог є первинним відносно монологу.

Діалог, який у сучасному мовознавстві набув статусу основної, хоч і не єдиної форми розмовного мовлення, останнім часом став об'єктом інтенсивного дослідження як у формально-структурному, так і в комунікативно-прагматичному плані.

У багатьох працях з діалогом пов'язане уявлення насамперед про комунікацію, взаємодію, контакт. Зокрема, вважається, що комунікативність виявляє себе у всіх формах мовлення, тому по суті будь-яке мовлення є діалогічним.

Діалог – це перемежована форма взаємодії індивідів, а монолог – тривала форма впливу у спілкуванні, тобто в обох випадках наявна комунікативна діяльність, де діалог є взаємоспрямованим, а монолог –

односпрямованим. Проте й монолог може бути діалогічно розщепленим.

Концепція внутрішньої діалогічності текстів, висунута М.М. Бахтіним, передбачає виділення в діяльності спілкування моменту мовленнєвої взаємодії індивідів як основного, протиставляючи його односпрямованому, а отже, однобічному повідомленню про ситуацію. Відношення до смислу та власне розуміння, як зазначає М.М. Бахтін, вже є само по собі діалогічним.

Очевидно, внутрішня діалогічність монологічного літературного мовлення є явищем складнішим, ніж звичайне діалогізування, обмін репліками в діалозі. Дискурсивний процес є безперервним, спадкоємним. Текст живе, лише коли стикається з іншими текстами (контекстом); цей контекст є діалогічним контактом між текстами (висловлюваннями), а не механічним контактом «опозицій», можливим лише в межах одного тексту.

На відміну від монологу, який може «зіштовхувати» висловлення між собою, діалог є обміном висловленнями, як усними, так і письмовими (текстами).

Монолог може лише відображувати цей обмін, але сам не є таким; монолог постає однобічною «передачею» висловлення у вигляді або ініціувальної, або реактивної репліки.

Вторинність та більша складність монологу порівняно з діалогом віднайшла своє підтвердження і в психологічних розвідках; водночас наголошувалось, що в історичному смислі монолог – це інтеріоризований і «згорнутий» діалог, який потім у процесі об'єктивації – екстеріоризації – із діалогу «для себе» перетворюється на монолог «для інших», на «дискурсивне мовлення».

Діалогові властиві швидкість зміни інтонацій, чергування різних форм мелодійного руху мовлення, розгорнута послідовність засобів мимічної й жестикуляційно-пластичної сигналізації, безпосереднє переведення до звучання соціально-звичних мовленнєвих формул. Вказуючи на ситуативну обумовленість діалогу й на властиву йому синкретичність виразів,

В.В. Виноградов привертав увагу й до того, що не лише діалог є «кузнею» мовленнєвих змін, що саме монолог тяжіє до виходу за межі соціально-нівельованих форм семантики й синтагматики.

Отже, діалог, з одного боку, є більш давньою, ніж монолог, формою мовленнєвої діяльності, але з іншого – формою, безпосередніше пов'язаною із ситуацією спілкування, тому що діалог можливий і за умов значної редукованості власне-мовного компонента, коли стають чинними паралінгвістичні засоби комунікації. Ситуативно-зв'язана діалогічна форма характеризується стереотипністю. Взагалі розчленованість діалогічного мовлення – це значною мірою його розподіленість між партнерами спілкування, ніж розчленованість самих реплік-висловлень. Тому було б помилкою вважати монолог лише певною імітацією «істинного» мовленнєвотворчого процесу в діалозі. Монолог як монособ'єктний дискурс не тільки увібрав у себе властивості діалогу, а й збагатив, у свою чергу, можливості діалогічного спілкування, скасовуючи первинно властиву йому ситуативну зв'язність та синкретичність виразів.

Розвідки, спрямовані на визначення статусу діалогу, продовжилися дослідженням діалогічного мовлення в багатьох аспектах, найбільша дослідницька увага з яких приділялася структурно-композиційному та комунікативно-прагматичному аспектам. Вивчалася структура діалогу, виявлялись його мінімальні одиниці та ступінь максимальної розгорнутості, з одного боку, а також чинники, що зумовлюють змістовний бік діалогу – когнітивні, прагматичні, психологічні, комунікативні – з іншого. Дослідження першого спрямування були викликані необхідністю виділити «одиницю спілкування», яка відбиває сутність діалогічної взаємодії на певному мінімальному відрізку спілкування. Таким чином було виявлено мінімальну діалогічну одиницю. Водночас постулювалося, що для діалогу домінуючим є поняття іллокутивного спонукання: «зчеплення» реплік у єдине ціле відбувається за рахунок того, що одна репліка іллокутивно спонукає іншу. Основу цього підходу складають не тільки особливості висловлень, а й етикет, а також психологічні закономірності мовленнєвого подразнення. Іллокутивне спонукання не збігається із відношенням «стимул – реакція» (оскільки реакція може бути віддаленою, а стимул представлений нулем, тобто виражений невербально).

Мінімальним діалогом є послідовність реплік адресата й адресанта з такими особливостями: 1) усі репліки пов'язані єдиною темою; 2) діалог починається абсолютно незалежним і закінчується абсолютно залежним мовленнєвим актом; 3) усі відношення іллокутивного спонукання й самоспонукання виконано; 4) в межах цієї послідовності не існує іншої, відмінної від неї, яка задовольняла б умовам 1-3 (ознака мінімальності).

Мінімальна діалогічна одиниця відбиває комунікативну діяльність всіх учасників діалогу на певному етапі спілкування, причому діяльність в межах комунікативних норм. Їхню основу становить узгодження інтенцій: іллокутивне спонукання потребує відповіді на нього. Порухення цих норм веде до комунікативної невдачі. Реалізація мети розв'язання діалогу може відбуватися в одноразовому обміні репліками комунікантів, тобто в діалогічній єдності. Якщо ж ця мета не реалізується повністю, то взаємодія комунікантів не переривається, а виноситься за межі діалогічної єдності і потребує додаткових зусиль з боку комунікантів. Взаємодія інтенцій продовжується доти, доки мету спілкування не вичерпано, або принаймні не отриманий певний результат. Внаслідок цього утворюється одиниця діалогу (дискурсу), яка має складну комунікативну структуру і складається з декількох діалогічних єдностей – макродіалог, діалогічна одиниця цілеспрямованого спілкування. Тільки на рівні макродіалогу можна прослідкувати важливі аспекти мовленнєвої взаємодії – зміну мовленнєвих стратегій і тактик співрозмовників, їхні комунікативні зусилля в реалізації глобальної мети спілкування, що характеризують макродіалог, на відміну від діалогічної єдності. Виділення макродіалогу як граничної одиниці дискурсу, здійснене Т.А. Ван-Дейком, Дж. Брауном, І.П. Сусовим та іншими мовознавцями, потребує визначення його основних характеристик. Однією з таких характеристик визнається наявність загальної комунікативної інтенції,

тобто глобальної мети, цілісної задачі спілкування або спільної комунікативної задачі. Реалізація глобальної мети відбувається завдяки зусиллям двох рівноправних співрозмовників, кожен з яких здійснює свій внесок до вирішення загальної задачі спілкування, хоча при цьому індивідуальні цілі комунікантів, згідно з якими вони будують своє мовлення, можуть бути як односпрямованими, так і неодноспрямованими, навіть протилежними.

Окрім загальної мети, організації реплік у макродіалозі сприяє наявність спільної теми, яка відбиває предмет діяльності (global topic – за Т.А. Ван-Дейком; discourse topic за Дж. Брауном та Дж. Юлем; «тематичне ядро» за В.І. Югановим). Більша частина типів макродіалогу має обмеження на діапазон можливих тем, який Т.А. Ван-Дейк називає тематичним репертуаром. Межі цього репертуару чітко не визначені, вони залежать від інтересів, цінностей, соціокультурних норм, а також «можуть бути пов'язані з комунікативним контекстом або ситуацією, з ролями, функціями або статусом членів суспільства і, нарешті, з віковими, статевими та особистісними особливостями співрозмовників».

Дослідження комунікативно-прагматичного напрямку виявляють певні правила й закономірності протікання діалогічного дискурсу. Так, розроблено принципи системного аналізу діалогу з точки зору послідовності учасників. Розглянуто розмовний діалог (conversation) у порівнянні з іншими мовленнєвими системами, які ґрунтуються на послідовності ролей (дебатами, церемоніями, інтерв'ю тощо). Неважко помітити, що різні типи дискурсу характеризуються різною мірою довільності в організації розмови, при цьому розмовний діалог можна вважати базовою моделлю системи, де послідовність є фундаментальною властивістю. Решта є різноманітними трансформаціями параметрів, що визначають модель діалогу.

Основні риси, що характеризують діалог, є такими: 1) мовець та слухач міняються ролями – принаймні один раз; 2) здебільшого тільки один учасник говорить; 3) одночасна участь кількох осіб трапляється досить часто, але ці моменти нетривалі; 4) передача ініціативи зазвичай здійснюється без пауз і нашаровування висловлювань партнерів; 5) послідовність у діалозі не фіксується заздалегідь; 6) тривалість однієї «партії» варіюється; 7) заздалегідь не встановлено, хто говоритиме, скільки разів, як довго та в якій послідовності; 8) перерозподіл ініціативи здійснюється за допомогою спеціальних технік; 9) існують спеціальні одиниці для організації послідовності; 10) існує механізм виправлення помилок – наприклад, за одночасного вступу в діалог.

Техніки перерозподілу ініціативи в діалозі складаються з самоназивання та вибору наступного мовця тим, хто говорить зараз. Слід зауважити, що ці правила побудовані винятково на засадах принципу кооперації: боротьба інтересів, випадки конфронтації не враховано. Так, наприклад, обов'язковою умовою зміни ролей вважається «належне» місце передачі ініціативи (transition-relevance place).

Спільне комунікативне завдання і загальна тема визначають глобальну

організацію макродіалогу, його зв'язність, яка полягає в тому, що всі діалогічні єдності, наявні в макродіалозі, мають певне значення в його структурі з погляду реалізації спільного завдання спілкування. У діалогічній єдності репліки не є повтором певних мовленнєвих дій комунікантів, оскільки в них відбувається зміна мовленнєвих тактик мовців залежно від комунікативної ситуації.

Первинність діалогічної форми взаємодії відбиває потребу індивідів у спілкуванні. Актуалізація діалогічного дискурсу зумовлена комплексом чинників, які впливають як на діалогічну композицію, так і на зміст діалогу, серед яких виділяються мінімальні діалогічні одиниці, максимальна розгорнутість діалогу, розподіл інформації, логічна, семантична й комунікативна зв'язність, тематичний репертуар, інтенційна залежність. У виявленні змісту діалогічного дискурсу необхідний лінгвістичний аналіз висловлень, аналіз всіх компонентів комунікативної ситуації, а також всіх позамовних чинників (паралінгвістичних, психологічних, соціокультурних, історичних), – тобто всіх чинників-складників поняття «дискурс».

Змістовий бік дискурсу не можна звести до суми лексичних значень слів, які його складають. Певне лексичне значення може міститись у словах і навіть в одиницях нижчого рівня – морфемах. Актуалізація значень на рівні висловлення й дискурсу призводить до утворення додаткових та/або цілком нових смислів. Оцінне значення реалізується й на нижчих рівнях мовної системи, а оцінні смисли – тільки на рівні дискурсу, в ситуації мовленнєвої взаємодії. Для вияву цих смислів і необхідний аналіз діалогічного дискурсу.

Дослідження діалогічного дискурсу як тексту, що актуалізується за певних умов, проводиться у рамках дискурс-аналізу з погляду його лінгво-когнітивної, прагматико-когнітивної структури та інтерактивної діяльності комунікантів.

Умовами для актуалізації формальної, текстової основи дискурсу є, зокрема, позамовні чинники – психологічні, соціальні, етнокультурні, історичні, ситуативні. Саме ці чинники сприяють відображенню в комунікації мисленнєвих процесів мовця, одним з яких є оцінювання. Формою фіксації дискурсу є текст з певними структурно-композиційними параметрами, першочергове значення з яких відводиться цільності (когерентності), а також семантичній, логічній та комунікативній зв'язності (когезії), а одним із домінуючих типів дискурсу є діалогічний дискурс. Діалогічне мовлення первинне порівняно з монологічним через комунікативну, діяльну природу мови. Монолог у зв'язку з цим розуміється в лінгвістичних парадигмах як моносуб'єктний дискурс.

Основними компонентами дискурсу є тактики та стратегії, а також одиниці нижчого порядку – комунікативні ходи. Стратегія мовленнєвої поведінки є інтенційно спрямованим комплексом мовленнєвих дій комуніканта, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу в сукупності з реалізацією цього плану. Тактика є засобом здійснення стратегічного задуму, тобто охоплює одну або декілька комунікативних дій, що сприяють реалізації

стратегії. Аксіологічні тактики сприяють реалізації глобальної аксіологічної макростратегії в оцінному дискурсі або є компонентами інших стратегій в оцінному субдискурсі.

Глобальна аксіологічна макростратегія в діалогічному дискурсі розуміється як загальне спрямування комунікативних дій мовця на висловлення власного судження про партнера по взаємодії прямо чи непрямо за допомогою однієї або кількох мовленнєвих стратегій, тактик, ходів або їх комбінації.

Численні класифікації типів дискурсу, наявні у межах дискурсивно-когнітивної парадигми, базуються на різних критеріях, одним з яких є прагматичний. На основі цього критерію виділяється такий тип дискурсу як оцінний. Оцінний дискурс умовно позначено як самостійно існуючий тип діалогічного дискурсу на ґрунті властивої йому аксіологічної структури. У реальній комунікації оцінний дискурс представлений оцінним субдискурсом – компонентом дискурсу іншого типу. Отже, оцінний субдискурс як варіант оцінного дискурсу визначається як підпорядкована частина діалогічного дискурсу іншого типу, яка характеризується наявністю аксіологічної структури. Критерієм для розмежування оцінного дискурсу і субдискурсу є присутність у першому глобальної аксіологічної макростратегії та відсутність такої у другому. Таким чином, наявність аксіологічної структури, тактик і стратегій свідчить про існування оцінного субдискурсу в межах дискурсу іншого типу, а наявність тих самих компонентів разом з глобальною аксіологічною макростратегією дає підставу виділити оцінний дискурс.

12. Процедура дискурсного аналізу.

У сучасній науці не існує викінченої методики дискурсного аналізу. Учені різних наук (соціології, політології, психології, культурної антропології, літературознавства, соціолінгвістики та ін.) прагнуть насамперед дати відповідь на питання їхнього фахового зацікавлення, а інші питання залишаються не з'ясованими. Незважаючи на те, що такі питання не постають актуалізованими, вони певною мірою заторкуються, їхній загальний обрахунок і складає загальне тло дискурсного аналізу. Процес породження дискурсу має своїм джерелом *ситуативні моделі*, що постають формою вияву власного життєвого досвіду.

Так, модель «ходіння на роботу» охоплює рух до певного університетського приміщення, інформацію про форму і розташування приміщень, колегах по роботі, типом занять та ін. Мовці, описуючи ситуацію за допомогою мовних засобів, відображають власні моделі, власну інтерпретацію світу. Водночас способи вираження не постають довільними, виражені в текстах ситуативні моделі постають як структури фіксованих категорій. Призначенням дискурсного аналізу є вияв тих ситуативних моделей, що використані в кожному конкретному випадку мовцем. Цей аналіз здійснюється на ґрунті мовних засобів і через встановлення способів осмислення реальності мовцем.

Процедура дискурсного аналізу передбачає виділення *сміслових блоків*

– sequences (інколи їх називають стансами (stanzas) та аналіз їхнього змісту, зокрема виділення категорій, які вони виражають. Дослідники визначають ту центральну проблему, навколо якої, на їхню думку, конструється аналізований текст, або, інакше кажучи, дискурсна подія тексту.

Суттєвим підходом в аналізі дискурсу є метод «аналізу категоризації взаємодії», запропонований Г. Саксом. Такий розгляд передбачає, що соціальні категорії постають певного типу контейнерами, в яких може накопичуватися і в разі необхідності актуалізуватися загальнопоширене, концептуальне знання про соціальні відношення, типові ситуації, поведінку тощо (пор. ситуаційні моделі Т.А. Ван-Дейка). Будуючи текст, той чи інший автор використовує ці категорії, реалізуючи їх у певній інтерпретативній *рамі* сприйняття поточного (у термінах Гофмана – *фрейм* (термін «фрейм» уперше зустрічається в книзі Г. Бейтсона; його стаття, де вперше використано цей термін, написана значно раніше; слід розрізняти використання цього терміна в різних науках: у соціології, соціолінгвістиці він вживається в іншому значенні, ніж у працях зі штучного інтелекту і когнітивної психології, де вперше застосував *фрейм* М. Мінський; простіше кажучи, мовець вибирає, в якому «обрамленні» буде подано його особистий досвід, його знання – у формі ділового спілкування, жарту, зізнання в коханні тощо). Дослідник дискурсу виділяє основні категорії, які, на його думку, наявні в аналізованому тексті. Далі розглядає, яким чином здійснюється репрезентація цих категорій: встановлюються й аналізуються лексичні номінації категорій, інтерпретуються використані в тексті метафори, риторичні прийоми та ін. В аналізі мовних засобів під час дискурсного аналізу може використовуватися увесь арсенал засобів зі сфери семіотики, теорії мовленнєвих актів, інтеракціонізму (етнометодологічний підхід до дискурсного аналізу), варіаціоністської соціолінгвістики (variationist sociolinguistics) та ін. На практиці жорсткі межі між сферами знань не реалізуються, підхід до дискурсу називається *еклектичним* й охоплює різні (зручні для автора) методи, почерпнуті з різних галузей знань.

Не перебільшуючи, можна сказати: скільки дослідників дискурсного аналізу, стільки існує методик дискурсного аналізу. Поряд з цим недоліком (довільний відбір методів) наявні й інші «слабкі місця» дискурсного аналізу, що мотивовані насамперед довільністю матеріалу для дослідження та довільністю інтерпретації. Останні є похідними інтуїтивних начал такого аналізу. Дискурсний аналіз виник як реакція на засилля кількісних методів (коли не враховувався функційний аспект досліджуваних явищ, не враховувався контекст) у гуманітарних науках. Постає необхідність висвітлення найбільш поширених методик дискурсного аналізу ємну хрестоматію з проблем дискурсного аналізу.

Дж. Холмс у праці «Вибачення в новозеландській мові» (1990) заперечує поширений досі погляд на мову як на засіб передачі інформації. Вона стверджує, що поряд з комунікативною не менш важливими є й інші функції, зокрема вираження афективних значень. Дослідниця пропонує модель, що дозволяє враховувати обидва аспекти використання мови.

Аналізуються форми і функції одного мовленнєвого акту – вибачень, використання яких передбачає тільки реалізацію афективних значень. Під час розмови для вибачень типове тільки рутинне їхнє значення, в силу чого вони легко впізнавані і мають обмежений набір форм. Тому з формального погляду вибачення досить легко описати. Але з функційного погляду це реалізувати досить складно. У цьому разі лінгвісти часто звертаються до певної усталеної моделі мовленнєвої взаємодії. Як теоретичну основу Дж. Холмс обирає модель ввічливості, опрацьовану П. Браун та С. Левінсоном. Аналізуючи наявний матеріал, авторка констатує, що не всі приклади можна інтерпретувати в рамках цієї теорії; окремі можуть бути логічно поясненими в рамках інших соціальних ролей. У праці С. Ромейн і Д. Ланж «Використання *like* як маркера непрямого мовлення і думки: процес драматизації» (1991) також наголошена важливість комунікативного афективного значення, але уже в контексті мовних вибачень.

Говориться про поширену драматизацію, коли слово, що раніше мало тільки лексичне значення, набуває граматичного значення. До таких випадків зараховані й ті, коли слово, що мало певне граматичне значення однієї граматичної категорії, починає використовуватися для вираження значень іншої якої-небудь граматичної категорії.

Зміни такого типу відбуваються, на думку авторів, з англійським словом *like*. Якщо раніше воно використовувалося як прийменник, сполучник, а також як суфікс прикметників, то в сучасній мові воно все частіше використовується для передачі непрямого мовлення. Такий вжиток відображає зрушення в бік реалізації афективного значення. У праці показано важливість референційного й афективного значень. Наявні у праці елементи дискурсного аналізу підтверджують їхню важливість для дослідження таких невластивих для цього типу розгляду, як мовні зміни. Непряме мовлення являє собою цікавий об'єкт для лінгвістів, соціолінгвістів: включаючи чужі слова у тканину власної розповіді, мовець наче вводить у діалог ще одного учасника (здебільшого фізично відсутнього). Зазвичай ніколи не передає мовець слова цього учасника в абсолютно нейтральній формі, але підпорядковує їх творчій інтерпретації, залежно від намірів мовця у конкретній ситуації спілкування. Усе це вказує на те, що передача непрямого мовлення являє собою соціальний акт. Цій проблемі присвячена праця Дж. Мейбін («Дитячі голоси: розмова, знання та ідентичність» (1994)). Основну увагу зосереджено на інтелектуальних особливостях непрямого мовлення. Об'єктом дослідження є розмова між дітьми. Їхній аналіз дозволяє Дж. Мейбін наголосити тезу про те, що мова є поліфункційною і що в будь-якому висловленні реалізується значний набір когнітивних і соціальних ролей.

У повсякденному спілкуванні часто використовуються наративи, в яких розповідається про особистий досвід (передаються події, учасником яких раніше був мовець). З одного боку, ці наративи мають універсальні риси, визначувані лінійністю мовлення: так, у будь-якій культурі оповідач повинен планувати розповідь. Окремі інші риси постають неуніверсальними і можуть варіюватися залежно від культурних норм і соціальної належності оповідача.

Дж. Джі («Два стилі конструювання наратива та їхні лінгвістичні та освітні імплікації» (1989)) аналізує різниці між нормою оповіді, усталеною в чорній общині (яка містить риси, властиві усним культурам), і тими нормами, які намагається прищепити дітям школа. Діти з чорної общини у різних соціальних контекстах змушені перемикатися з однієї манери викладу на іншу, що, певною мірою, пов'язано зі зміною соціальної і культурної ідентичності, зі зміною знань та інтерпретації світу.

У класичній праці М. Клайна «Культурні різниці в організації академічних текстів: англійська і німецька мови» (1987) у центрі уваги перебувають культурні відмінності в способах організації дискурсу та проблеми міжкультурної комунікації. Зіставляючи наукові тексти, написані англійськими дослідниками, і тексти вчених, які здобули освіту в німецькомовних університетах, М. Клайн стверджує, що між цими текстами наявні суттєві відмінності: автори, які пишуть по-англійськи, прагнуть зробити текст максимально доступним для читача, тобто прагнуть полегшити його завдання; німецька традиція передбачає, що в читача є стимул отримати нові знання і що він сам повинен докласти значні зусилля на шляху до розуміння тексту (подібна традиція, очевидно, властива і російськомовній науковій традиції). Звичка обирати певну стратегію організації дискурсу настільки потужна, що німецькомовні дослідники, навіть якщо вони пишуть по-англійськи (й усвідомлюють різницю стилів), мимовільно здійснюють перенесення (*sociolinguistic transfer*), наслідком чого є перешкода для афективної міжкультурної комунікації. М. Клайн демонструє, що дискурсний аналіз уможливорює виявлення і дослідження проблем, які виникають у ситуації, коли письмова комунікація (і не тільки у сфері науки) стає все ширшою і поширенішою. Мовленнєва взаємодія постійно відбувається у межах різних соціальних інститутів: школа, університет, різні фірми і компанії, урядові заклади, поліклініки, лікарні та ін. У праці М. Стаббса «Оцінка фактів: аналіз одного тексту в його інституційному контексті» (1996) аналізується мовленнєва взаємодія в суді. У цій ситуації мова набуває особливої соціальної ролі, тому що від результатів її використання багато в чому залежить доля людей. Автор застосовує методи *корпусної лінгвістики* (*corpus linguistics*), демонструючи, як використання комп'ютерних програм може допомогти виділенню тих мовленнєвих моделей, що постають особливо значущими в соціальному вимірі. У праці показано, наприклад, як суддя у своєму заключному слові навмисно підводить присяжних до переконання, що він вважає підсудного винним і що це і виступає єдиним логічним шляхом міркувань.

Праця «Принципи критичного аналізу дискурсу» (1993) Т.А. Ван-Дейка уміщує виклад історії формування дискурсного аналізу, розгляд основних його принципів, запропоновано аналіз дебатів у британському парламенті. Використавши методи критичного аналізу дискурсу, автор показує на прикладі мовлення одного з парламентарів, наскільки прихованою в його мовленні є підтримка расизму.

Мовлення цього парламентаря є досить відшліфованим, нормативним і

літературно викінченим.

Методологічна база дискурсології. Метод контент-аналізу у дискурсології

ПЛАН

1. Контент-аналіз: загальна характеристика
2. Одиниці та категорії контент-аналізу
3. Етапи контент-аналізу
4. Типи контент-аналізу
5. Складники контент-аналізу
6. Способи репрезентації контент-аналізу

Література

15. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с. –
16. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
17. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
18. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
19. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
20. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

1. Контент-аналіз: загальна характеристика

Контент-аналіз активно використовується для вирішення завдань аналізу масової комунікації. Його суть полягає у трансформації вербальної інформації у більш об'єктивну невербальну форму. Тому всі визначення контент-аналізу підкреслюють його об'єктивний характер, пор.:

- статистична (квантитативна) семантика;
- техніка для об'єктивного кількісного аналізу змісту комунікації;
- техніка для отримання висновків за допомогою об'єктивного та систематичного встановлення характеристик повідомлень.

У такий спосіб контент-аналіз постає методикою дискурс-аналізу, що може застосовуватись на комунікативно-прагматичному рівні дискурс-аналізу.

Під час контент-аналізу всі дані статистики вербального матеріалу використовуються для формулювання висновків про невербальні аспекти, наприклад, про певні характеристики адресата й адресанта. Відповідно текстовий матеріал розглядається як вияв проміжного об'єкта.

Контент-аналіз – це завжди зіставлення двох потоків, а не просто підрахунки частотності одиниць (напр., зіставлення двох газет як двох вербальних потоків; зіставлення невербального і вербального потоків; інтерес становить і дослідження вербального потоку та норми: частота

вжитку певного слова у творах письменника та стандартна частота вжитку цього ж слова в мові того часу тощо).

Контент-аналіз використовує суто лінгвістичну інформацію про характеристики тексту і намагається виявити його семантичні особливості. За А. Барановим, сутність контент-аналізу полягає в тому, щоб за зовнішніми – кількісними – характеристиками тексту на рівні слів і словосполучень зробити об'єктивні припущення про його план змісту і, як наслідок, зробити висновки про особливості мислення і свідомості автора тексту (його наміри, установки, бажання, ціннісні орієнтації тощо). Якщо кількість текстів і авторів значна, то зроблені висновки можуть бути поширені на велику соціально значущу групу людей і навіть на суспільну свідомість загалом.

На сьогодні визначено три істотні умови розвитку комунікативних процесів, за яких використання контент-аналізу є найбільш ефективним:

1. Коли ми маємо непрямий вихід на того, хто говорить, автора. Звичайного співрозмовника ми можемо запитати, що саме означають його слова, навіщо він це сказав. Але є значне коло ситуацій, коли пряме питання неможливе.

2. Коли мовний чинник є вирішальним для дослідження. Є специфічні завдання, під час вирішення яких мова постає дуже важливою, або тільки мовний підтекст доступний для дослідника (напр., встановлення шизофренії, пошук автора анонімного тексту).

3. Коли обсяг матеріалу занадто великий: масова комунікація, література, кіно. Саме орієнтація на абсолютно інші обсяги дає нові результати. Наше індивідуальне прочитання однієї-двох газет не дає можливості побачити те, що показує аналіз цілого масиву.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики контент-аналіз використовується у таких галузях, як вивчення соціальних оцінок тих або інших подій, аналіз пропаганди, методів журналістики, вивчення арсеналу засобів масової комунікації, психологічні, психоаналітичні дослідження. Цей діапазон охоплює, за підрахунками дослідників, 60% усіх робіт з контент-аналізу.

Р. Тернер визначає такі переваги контент-аналізу:

- це ненав'язливий метод (немає взаємодії з фоном дослідження, який міг би спотворити результати);

- дає уявлення про об'єкти, які дослідник безпосередньо не спостерігає (наприклад, тенденції ворожої пропаганди або розуміння культур і соціальних структур минулого);

- це непрямий метод (висновки виходять з того, що безпосередньо не спостерігається).

2. Одиниці та категорії контент-аналізу

Існують досить чіткі вимоги до можливої одиниці контент-аналізу:

- а) вона має бути досить великою, щоб виражати значення;
- б) вона має бути досить малою, щоб не виражати багато значень;
- в) вона повинна легко ідентифікуватися;

г) кількість одиниць має бути настільки великою, щоб з них можна було робити вибірку.

Отже, одиницями контент-аналізу можуть виступати: 1) *слово* або *символ* – це найменша одиниця; 2) *тема* – це інша одиниця, що є окремим висловлюванням про окремий предмет; 3) *характер* (під час дослідження літератури і кіно, де необхідно встановити особливості героя) тощо.

Після визначення одиниці слід вирішити, що ми будемо підраховувати. Це можуть бути частота, місце (для газети – розмір заголовка, сторінка, на якій розміщено повідомлення), час ефіру для телебачення, радіо та кіно. Слід додати, що без комп'ютерної обробки матеріалу контент-аналіз неможливий, оскільки обсяги текстового матеріалу дуже великі.

Розглянемо можливі завдання контент-аналізу:

- одне джерело досліджується у різні періоди (напр., газета «Правда» з 1975 р. по 1995 р.);
- одне джерело при виході на різні аудиторії (одна реклама в різних виданнях);
- декілька джерел, щоб визначити, чим відрізняються комунікатори (порівняти виступи різних кандидатів в депутати або різних президентів);
- різні джерела, не лише вербальні (напр., біографічні дані письменника і його романи);
- результати якої-небудь події (поведінка до і після отримання повідомлення: напр., екранізація на телебаченні і подальше збільшення попиту на книгу у бібліотеках або книжкових магазинах);
- кількість різних слів, які вживає у своїй промові людина в масивах у 100, 200, 500 і 1000 слів (напр., у людей, хворих на шизофренію, ця кількість набагато менша. Вони говорять про усе в негативному тоні, зорієнтовані на минуле, дуже багато розповідають про себе. Якщо узяти таку характеристику, як кількість прикметників на 100 дієслів, то у нормальної людини їх буде більше, ніж у людини, хворої на шизофренію).

Якщо одиницею контент-аналізу є тема, то загальна модель ситуації, від якої відштовхується кодування, виглядає так (Рис. 1):

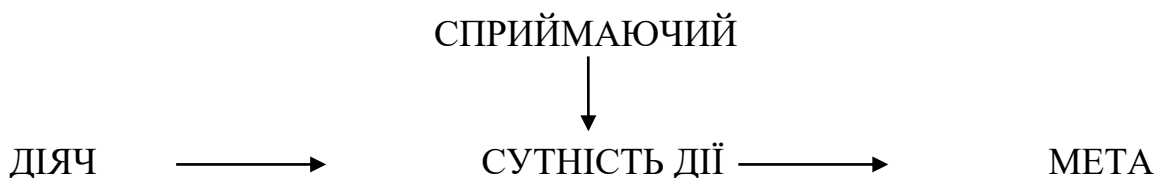

Рис. 1. Вихідна модель ситуації для кодування

З огляду на це сформульовано деякі правила виділення теми:

- 1) тема не може виходити за межі абзацу;

2) нова тема виникає, якщо відбувається зміна: а) сприймаючого, б) діючого, в) мети, г) категорії.

Внаслідок цього тема не повинна мати більше одного сприймаючого, більше одного діючого, більше однієї мети, більше однієї категорії.

Найважливішою категорією контент-аналізу, за А. Барановим, постає *концептуальна змінна* (рос. *концептуальная переменная*) – поняття, що перебуває в центрі дослідження (напр., концептуальною змінною можуть бути поняття «свій-чужий», «демократія», «права людини», «жіноче питання», «матеріальний добробут»). У конкретному тексті концептуальна змінна представлена своїми значеннями – *мовними представниками* (пор., «свій-чужий» у текстах може мати значення: *мій, наш, ми, я, звичний, знайомий, близький vs. їх, його, її, він, вона, воно, вони, незвичний, далекий, незнайомий* тощо; «демократія» – *демократія, демократичний, демократично, демократичний вибір, влада народу, народовладдя, виборність, можливість вибору, розділення влади* тощо).

Абсолютна частота концептуальної змінної визначається як сукупність абсолютних частот її значень (мовних репрезентантів). Відповідно, для правильності контент-аналізу дуже важливо визначити весь перелік значень.

3. Етапи контент-аналізу

Етапи контент-аналізу опрацьовані А. Барановим.

Перший етап. Вибір матеріалу – корпусу мовних даних.

Класичний для контент-аналізу приклад корпусу даних – газетні публікації за певний період часу або програми політичних партій у різні періоди існування партій. Здебільшого структура корпусу даних і відбір матеріалу тісно пов'язані з самим формулюванням завдання дослідження. Напр., якщо предметом дослідження є мовні та стилістичні особливості української літератури XIX ст., то і створюваний корпус повинен охоплювати відповідні літературні тексти того часу. Для формування корпусу можна використати принципи, опрацьовані у межах корпусної лінгвістики.

Другий етап. Вибір концептуальної змінної та визначення її значень – мовних репрезентантів вибраного поняття в тексті. Якщо значення концептуальної змінної можна виявити в попередньому експерименті на незначній кількості матеріалу (для часто досліджуваних проблемних галузей у соціальних науках і політології опрацьовані спеціальні словники-тезауруси значень найбільш очевидних концептуальних змінних), то вибір самої концептуальної змінної залишається нетривіальною проблемою. Однією з найбільш передбачуваних проблем при виборі концептуальної змінної є кореляція між частотою і значущістю, а також постулат про рівнозначність входження значень концептуальної змінної. Якщо ця кореляція відсутня або одне входження (група входжень) переважає за значущістю інші входження, то контент-аналіз у класичному варіанті неможливий.

Третій етап. Вибір одиниці кодування. Значення концептуальної змінної можуть приписуватися текстам, їх фрагментам, абзацам, пропозиціям,

окремим словам і словосполученням. Вибір одиниці кодування залежить від обсягу та характеру корпусу даних, а також від типу контент-аналізу. Якщо корпус даних – це заголовки статей, то вибір одиниці кодування зроблено. З іншого боку, чим більше корпус даних, тим більшими можуть бути одиниці кодування. Для ручного контент-аналізу залежність одиниці кодування від обсягу корпусу очевидна. Якщо корпус налічує тисячі статей, а кодувальників – дві-три особи, то вибір одиницею кодування статті цілком виправданий. Ураховується також і обсяг одиниць зберігання корпусу. Якщо корпус складається з відносно невеликих заміток, то знову-таки вони і можуть стати одиницями кодування.

Четвертий етап. Відбір кодувальників і формулювання інструкцій з кодування. Ручний контент-аналіз вимагає точного формулювання інструкцій. Кодувальників може бути декілька і вони мають керуватися єдиними принципами кодування. Часто для забезпечення одноманітності кодування між кодувальниками і керівниками експерименту проводяться семінари, що дозволяють усім учасникам уточнити й уніфікувати принципи обробки матеріалу. Під час комп'ютерного контент-аналізу підготовка інструкцій практично замінюється перерахуванням мовних форм обраних значень концептуальної змінної. Загальні принципи кодування зумовлюють два види контент-аналізу – жорсткий і м'який.

П'ятий етап. Кодування даних.

Шостий етап. Підрахунок даних та інтерпретація результатів.

Для обробки результатів часто використовуються складні статистичні методи аналізу, у тому числі факторний і кластерний аналіз.

4. Типи контент-аналізу

За принципами кодування розрізняють *жорсткий* і *м'який* контент-аналіз.

При *жорсткому варіанті* інструкції формулюються так, що кодуються тільки явні входження концептуальної змінної в текст, тобто тільки тоді, коли в тексті експліцитно наявне одне зі значень концептуальної змінної.

При *м'якому варіанті* контент-аналізу інструкції дозволяють кодувальникові кодувати не лише явні, але і неявні, імпліцитні входження концептуальної змінної у текст. Це можливо тоді, коли важко обчислити всі значення концептуальної змінної (напр., концептуальна змінна «права людини» може реалізуватися і в тексті про правила техніки безпеки на виробництві. Передбачити такі значення концептуальної змінної досить важко). Зрозуміло, що комп'ютерний контент-аналіз використовується тільки як засіб жорсткого контент-аналізу.

Виділяють також *змістовний* і *структурний* контент-аналіз.

Змістовний контент-аналіз – контент-аналіз, заснований на виділенні концептуальної змінної та дослідженні її значень (репрезентантів) у тексті.

Можливий і інший варіант контент-аналізу, при якому також передбачається виділення концептуальної змінної, проте її репрезентанти вивчаються з погляду форми. Наприклад, концептуальна змінна «вибори

президента Росії» може аналізуватися з погляду того, скільки місця присвячувалося тому або іншому кандидату в засобах масової інформації – сторінок, колонок у статтях, статей, кількість появ на телебаченні; наявності / відсутності фотографії кандидата в пресі, на яких смугах газет, журналів з'являлися повідомлення про кандидата тощо. Такий контент-аналіз називається *структурним*. За одиницю аналізу в цьому випадку взято «матеріал про кандидата» або «повідомлення про кандидата», що може визначатися як будь-яке газетне повідомлення про кандидата або будь-яку згадку про нього у новинах, інформаційних і загальнополітичних передачах на телебаченні. Структурний контент-аналіз порівняно зі змістовним простіший у проведенні, проте він дає не остаточний результат, а напівфабрикат, який вимагає подальшого вивчення і змістової інтерпретації.

5. Складники контент-аналізу

У теорії контент-аналізу значна увага приділяється забезпеченню *адекватності* і *точності* проведення експерименту. Для підготовки експериментів і оцінки їхніх результатів враховуються чинники *надійності* і *достовірності* / *обґрунтованості*.

Чинник надійності репрезентується в трьох основних формах: 1) *стабільність* – найбільш слабка форма надійності. Вона визначається тим, наскільки один і той самий кодувальник через деякий час після першого кодування так само зможе обробити дані. Зрозуміло, що для комп'ютерної версії контент-аналізу ця характеристика надійності виконується апріорно, оскільки програма кодування не змінюється; 2) *повторюваність* є досить сильною формою надійності. Вона характеризує можливість отримання тих самих результатів різними кодувальниками в різний час і в різних ситуаціях за тими самими інструкціями. Якщо різні кодувальники в різний час однаково кодують одні і ті самі дані, використовуючи однакові інструкції, то повторюваність експерименту досить велика; 3) *ретельність* – найбільш сильна форма надійності, під якою розуміється відповідність деякій нормі кодування, виробленій експертами. Ретельність виявляється у дотриманні інструкцій.

Чинник достовірності / обґрунтованості виявляється у різноманітних формах: 1) *семантична достовірність* визначається тим, наскільки в інструкціях для кодувальника враховано багатозначність мовних виразів, що є значеннями концептуальної змінної. Для досягнення семантичної достовірності в комп'ютерному контент-аналізі широко використовується *метод Key-Word-In-Context*, який зводиться до побудови конкордансів на кожне зі значень концептуальної змінної. Експерт (іноді в інтерактивному режимі) допомагає комп'ютерній програмі і відкидає ті контексти, в яких мовний репрезентант концептуальної змінної вживається не в тому значенні, яке потрібне; 2) *достовірність відбору даних* належить до формування корпусу даних. Вибірка даних для кодування має бути репрезентативною для проблемної галузі. У контент-аналізі для відбору даних часто використовується *метод випадкової вибірки*, а також *метод*

стратифікаційної вибірки (проблемна галузь розбивається за релевантними параметрами і на кожне значення параметра добирається приклад тощо). Іншим аспектом достовірності відбору даних є відбір одиниці кодування, яка може визначатися самим кодувальником або диктуватися структурою даних; 3) *прагматична достовірність* або *достовірність передбачення* – сильна форма чинника достовірності, що характеризує можливість поширення вибраного методу і/або результатів на інші дані.

6. Способи репрезентації контент-аналізу

Результати контент-аналізу оформляються у *звіт про виконаний контент-аналіз*, що складається здебільшого з таблиць, діаграм, графіків. Розглянемо найбільш популярні способи репрезентації кількісних даних.

Стовпчасті діаграми. Дані, розташовані на аркуші у вигляді рядків і стовпців, можна зобразити на стовпчастій діаграмі. Стовпчасті діаграми доречні під час репрезентації змін у даних із плином часу або для наочного порівняння елементів. На стовпчастих діаграмах категорії відкладаються по горизонтальній осі, а значення – по вертикальній.

Графіки. На основі даних, упорядкованих на аркуші в стовпці або рядки, можна побудувати лінійну діаграму, або графік. Графіки можуть відображати зміни даних у часі, поданих в однаковому масштабі, тому вони ідеальні для демонстрації змін даних в однакові проміжки часу. У графіку дані категорій розподіляються рівномірно вздовж горизонтальної осі, а дані значень – рівномірно вздовж вертикальної осі.

Графік слід створювати тоді, коли підписи категорій є текстом і представляють значення за однаковими проміжками. Це особливо стосується випадків, коли є кілька послідовностей – для однієї серії краще використати категорійну діаграму. Створювати графік необхідно тоді, коли є кілька числових підписів із рівними проміжками. Якщо числових підписів більше десяти, краще використати точкову діаграму.

Секторні діаграми. На основі даних, упорядкованих лише в один рядок або стовпчик на аркуші, можна побудувати секторну діаграму. Секторні діаграми відображають розміри елементів в одному ряді даних, пропорційно до суми елементів. Значення в секторній діаграмі відображаються як відсоткові долі від цілого кола.

До секторних діаграм слід звертатися, коли:

- є лише один ряд даних, який потрібно відобразити;
- жодне із значень, які потрібно відобразити, не є від'ємним;
- практично всі дані, які потрібно відобразити, не мають нульового значення;
- ряд даних складається не більше, ніж із семи категорій;
- категорії відповідають частинам цілого.

Гістограми. На основі даних, упорядкованих у рядки або стовпчики на аркуші, можна побудувати гістограму. Гістограми ілюструють порівняння між окремими елементами.

До гістограм слід звертатися, коли:

- підписи осей доволі довгі;
- відображувані значення – проміжки часу.

Точкові діаграми. На основі даних, упорядкованих у рядки або стовпчики на аркуші, можна побудувати точкову діаграму. Точкові діаграми відображають відношення між числовими значеннями у кількох рядах даних, або візуалізують дві групи чисел у вигляді одного ряду координат XY.

Точкова діаграма має дві осі даних і відображає один набір числових даних уздовж горизонтальної осі (осі X), а інший – уздовж вертикальної осі (осі Y). Ці значення поєднує одна точка, вони відображаються у нерівних інтервалах або групах. Точкові діаграми зазвичай застосовуються для відображення та порівняння числових значень. Щоб упорядкувати дані з аркуша в точкову діаграму, потрібно розмістити значення X в одному рядку або стовпці, а потім ввести відповідні значення Y в суміжному рядку або стовпці.

До точкової діаграми слід звертатися, коли:

- потрібно змінити масштаб горизонтальної осі;
- потрібно показати цю вісь у логарифмічному масштабі;
- значення для горизонтальної осі мають нерівні проміжки;
- на горизонтальній осі є багато точок даних;
- потрібно ефективно зобразити дані з аркуша, які містять пари або згруповані набори значень, і дібрати незалежні масштаби точкової діаграми, щоб розкрити більше інформації про згруповані значення;
- потрібно показати схожість між великими наборами даних, а не різницю між точками даних;
- потрібно порівняти багато точок даних незалежно від часу, чим більше даних включено до точкової діаграми, то кращим буде таке порівняння.

Поверхневі діаграми. На основі даних, упорядкованих у рядки або стовпчику на аркуші, можна побудувати поверхневу діаграму. Поверхнева діаграма доречна, якщо потрібно знайти оптимальні комбінації між двома наборами даних. Як на топографічній карті, кольори та візерунки показують області, що належать до одного діапазону значень. Поверхневу діаграму можна створити, якщо обидві категорії та ряди даних є числовими значеннями.

Кільцеві діаграми. На основі даних, упорядкованих лише в рядки або стовпчики на аркуші, можна побудувати кільцеву діаграму. Як і секторна діаграма, кільцева діаграма відображає співвідношення частин і цілого, але вона може містити кілька рядів даних.

Пелюсткові діаграми. На основі даних, упорядкованих у стовпчики або рядки на аркуші, можна побудувати пелюсткову діаграму. Пелюсткові діаграми порівнюють зведені значення з певної кількості рядів даних.

Комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з дисципліни, завдань для контрольних робіт

**IV курс
Базовий рівень**

1. У якому столітті виникає поняття «дискурсу»?
у XVIII ст.
у XIX ст.
у XX ст.
у XXI ст.
2. Біхевіоризм – це ...:
напрямок, що досліджує діяльність мовця
напрямок, що досліджує поведінку мовця
напрямок, що досліджує вікові особливості мовця
напрямок, що досліджує ментальні особливості мовця
3. Розкрийте значення поняття «архітектоніка».
це організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин
різновид дискурсу
напрямок дискурсології 20-х рр. XX ст., що вивчає діяльність мовця
наука, про будову дискурсу
4. Дайте тлумачення терміна «прагматика».
наука, що вивчає відношення впливу комуніканта (того, хто виступає ініціатором процесу спілкування) на комуніката (того, на кого спрямоване це спілкування), адресанта на адресата
організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин
напрямок дискурсології 20-х рр. XX ст., що вивчає діяльність мовця
мовознавча дисципліна, що представлена методологічно та теоретично різноманітними течіями, спрямованими на всебічний опис та характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних та стандартних комунікативних ситуаціях із урахуванням соціокультурних, когнітивних, психологічних та етнічних чинників
5. Основною одиницею політичного дискурсу, жанрово оформленого як інтерв'ю, є:
лінгвістична норма
журналістський принцип
дискурсивний хід
журналістський хід.
6. З чим пов'язане виникнення дискурсу?
з появою нових напрямів дослідження мовної комунікації
з виникненням порівняльно-історичного мовознавства
з появою нових методів у психолінгвістичній науці
з працями відомих мовознавців
7. Дискурс є результатом:

мовленнєво-мислиннєвої діяльності

мовленнєво-комунікативної діяльності

мисленнєво-комунікативної діяльності

мисленнєво-мовленнєвої діяльності

8. Що вивчає критичний аналіз дискурсу?

відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому)

гендерні відношення, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому)

відношення синтагматики, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому)

парадигматичні відношення, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому)

9. Розкрийте значення поняття «дискурс»?

вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання

будь-яке висловлювання, що зумовлює наявність комуні кантів та їх наміри

вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки

напрямок, що досліджує діяльність мовця

10. Дайте визначення поняттю «дискурсологія».

вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання

відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, виражені у мові та дискурсі (усному або письмовому)

вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки

мовознавча дисципліна, що представлена методологічно та теоретично різноманітними течіями, спрямованими на всебічний опис та характеристики мовленнєвого спілкування людей у специфічних та стандартних комунікативних ситуаціях із урахуванням соціокультурних, когнітивних, психологічних та етнічних чинників

11. На яких трьох основних категоріях базується аналіз дискурсу?

поведінка, сприйняття, форма

мова, мислення, мовлення

дія, будова, варіативність

теорія, дослідження, практика.

12. Стереотипні мовні засоби, що сприймаються негативно – це:

фразеологізми

старослов'янізми

штампи

неологізми

13. Журналістська ініціатива, що передбачає розпитування відомої чи анонімною особи для отримання інформації, пояснення чи з'ясування позиції, які мають сенс тільки в тому разі, коли їх повідомила саме ця

людина, щоб передати потім інформацію чітко визначеній аудиторії у формі запитань-відповідей називається:

інтерв'ю

анкетування

співбесіда

опитування

14. Укажіть фази, на які можна поділити інтерв'ю:

попередня інформація, основний зміст, резюмування

підготовка, розмова, підсумки

підготовка, проведення, презентація населенню

попередня інформація, основний зміст, підсумки

15. Основною відмінністю дискурсу від тексту є:

ідея розвитку та зумовленості екстралінгвістичними чинниками

ідея розвитку та зумовленості лінгвістичними чинниками

ідея розвитку та зумовленості психологічними чинниками

ідея розвитку та зумовленості соціальними чинниками

16. Для вербального втілення сучасного українського політичного дискурсу не є характерною риса:

наявність спеціально-обумовленої функціональної політичної лексики та фразеології

перехід до нормального стилістичного тексту

застарілість словника

яскрава метафоризація політичної мови

17. Політична мова сьогодення відзначається ...

точністю

змістовою невизначеністю

змістовою визначеністю

правильністю

18. У тексті інтерв'ю панує не стільки факт, скільки ...

роздуми автора

теоретично можливі події

ставлення до нього

гіпотеза.

19. Політичне гасло – це ...

концентрована політична ідея

система звукових і графічних знаків

обопільне знання реалій комунікантом і реципієнтом

зображення певних елементів реальної дійсності

20. Політичне гасло має (знайдіть зайвий варіант) ...

буде коротке, бажано інформаційно-емоційне

окреслювати основну думку, завдання, переконання політичної партії

доповнюватися візуальним додатком

повідомляти інформацію, а також доказ її істинності

21. Оригінальною жанровою формою актуалізації сучасного політичного дискурсу є ...

репортаж

стаття

різновиди художньої публіцистики та фольклору

різновиди ділового стилю

22. Дискурсивний аналіз – це ...

розділ лінгвістики, що розглядає функціонування мови як різновид когнітивної діяльності

розділ теоретичної лінгвістики, що займається дослідженням дискурсів

розділ лінгвістики, пов'язаний із практичним розв'язанням питань застосування мови

розділ загальної лінгвістики, що займається проблемами лінгвістичних моделей

23. Галузі дискурсивного аналізу (знайдіть зайвий варіант):

стилістичний

практичний

риторичний

конверсаційний

24. Автором праці «Когнітивний аналіз дискурсу» є ...

В. Дресслер

Т. ван Дейк

Е. Шеглофф

О. Селіванова

25. Текстуальний аналіз – це...

структурний аналіз дискурсу, що розглядає усі рівні його існування

структурний аналіз дискурсу, що розглядає мовний рівень його існування

структурний аналіз дискурсу, що спирається на його контекст

структурний аналіз дискурсу, що спирається на невербальні аспекти

26. Автором семіотичної моделі художньої комунікації є ...

Ю. Лотман

Р. Якобсон

К. Бюлер

У. Еко

27. Мовні ігри – це...

стан речей у проблемних ситуаціях, між учасниками з визначеними відношеннями та спільним обсягом знань

категорія, що зумовлює мікроструктурну диференціацію текстів

комунікативні процеси

мовний фрейм

28. Тема – це...

головна думка

те, про що говориться у певній комунікативній ситуації

засудження сказаного

те, як розкриваються події

29. Що є вербальним виявом політики?

власне політика

політичний дискурс

політичний виступ

політична стаття

30. Представником етнографічного напрямку аналізу дискурсу є:

Жд. Сінклер

Н. Феркло

Д. Хаймз

О. Шейгал

Середній рівень

1. Когнітивний аналіз – це ...

методика дослідження предметом якої є зміст текстових масивів

метод дослідження дискурсу в керованих умовах

аналіз тих властивостей дискурсу, що пояснюються в термінах когнітивних понять

детальний аналіз розмови, що відбувається в природних ситуаціях

2. Контекст дискурсу може бути класифікований за трьома параметрами (знайдіть зайвий):

за відношенням до комунікативної ситуації

за характером лінгвістичної реальності

за характером екстралінгвістичної реальності

за природою ментальних конструктів

3. Одиницями контент-аналізу не є:

слово / символ

тема

характер

морфеми

4. Укажіть правильне тлумачення поняття «сценарій» у дискурсології:

детермінований причиновий ланцюжок концептуалізацій, що описує стандартний перебіг подій у будь-якій відомій ситуації

засіб, за допомогою яких встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між сценаріями

організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин

вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання

5. Когнітивний напрямок дослідження мовної комунікації вивчає передусім:

діяльність мовця

поведінку мовця

вік мовця

сприйняття мовцем навколишнього світу

6. Які тексти не є прикладом безадресатного дискурсу?

повідомлення

художні тексти

публіцистичні тексти

наукові тексти

7. Мовець говорить неправду, адресат сприймає її як істину. Це тип дискурсу:

адекватно-істинний

контрадикторний

замовчування

конвенційно-неістинний

8. За домовленістю адресат із мовець оперують неправдою як істиною.

Це тип дискурсу:

конвенційно-неістинний

бажання неправди

шифровано-істинний

дешифрування

9. Адресат знає істину, але йому вигідно чути брехню. Це тип дискурсу:

замовчування

бажання неправди

шифровано-істинний

контрадикторний

10. Які типи дискурсу встановлюють за принципом іллокуції?

одно- та двобічно вербалізовані

усні та письмові

експресивні, репрезентативні, комісивні, директивні

комплементарні, координативні, компетивні

11. До диференційних ознак дискурсу не належать:

структурна специфіка

здатність функціонувати як ціле

особливості перекладу

мовленнєва специфіка

12. Які стратегії застосовуються під час створення політичного дискурсу комунікантами:

прохання / переконання

конструктивно-генеративна, транспозитивна, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, безадресатна

заклик/агітація

інформатизація / переконання / заклик

13. Укажіть функції художньо-публіцистичних та фольклорних жанрів у сучасному українському політичному дискурсі:

спрощення та чітке структурування складної картини

афективна функція

формально-конструктивна функція

усі варіанти правильні

14. Актом відбору інформації, що передається, критерієм для якого є успішність та ефективність комунікації, а також взаємодії учасників мовленнєвого акту називається:

сценарій

план

фрейм

прагматичний фокус

15. Як називається ігрова модель, трансформована у ділову?

трансформаційна

реальна

квазіреальна

нереальна.

16. Укажіть тлумачення терміна «когезія»:

логіко-асоціативні зв'язки між фактами

форма викладу змісту;

синтагматичні зв'язки між фактами

ієрархічні зв'язки у змісті

17. Що таке континуум?

часовий діапазон дії тексту

частини, з яких складається текст

тривалість виголошення тексту

усі відповіді правильні

18. Найбільш точно розкрито значення поняття «ідеологема» у визначенні:

форма викладу змісту

організація твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови журналістського твору, принципіальний взаємозв'язок його частин

найбільш «природні» елементи базового рівня організації систем переконань, які найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці

вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання

19. Найбільш точно розкрито значення поняття «психосистематика» у визначенні:

вчення, що спробувало пояснити функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки

вихідна концептуальна схема, модель лінгвістичної проблеми та її розв'язання

напрямок, що досліджує ментальні особливості мовця

наука, що досліджує математичні підрахунки мовних знаків

20. Прагматична кореляція основних елементів інформаційного дискурсу залежить від двох його центрів, виражених поняттями ...

«індивід» та «суспільство»

«я» та «інший»

«внутрішнє» та «зовнішнє»

«часткове» та «загальне»

21. У публіцистиці в групі актуалізованої лексики з прагматичною семантикою заперечення як відхилення від норми наявна семантико-мовна опозиція ...

«абстрактне / конкретне»

«антинорма / норма»

змістовне / беззмістовне»

«пряме / опосередковане»

Високий рівень

1. Базовим методом дискурсології є (дискурс-аналіз).

2. Який підхід до вивчення дискурсу об'єднує дескриптивний аналіз дискурсу і прагматичні дослідження з послідовним врахуванням комунікативного і прагмалінгвістичного боків мовної взаємодії (комунікативний).

3. Хто основоположник дискурсивного аналізу з позицій структуралізму (М. Фуко).

4. Процедура побудови дискурсу шляхом ергування операторів, що застосовуються до основної номінації; забезпечує фазове розгалуження дискурсу і формування фрактальної структури на тлі фундаментальної лінійної прогресії, утворюваної посередництвом процедури (дискурсія).

5. Що є мовним засобом для вираження намірів учасника дискурсу? (висловлювання).

6. Лінгвокультурний контекст для дискурсу; метастабільний комунікативно-орієнтований стан системи; латентна фаза підбудови мовної свідомості до реалізації продукування або сприйняття дискурсу (метатекст).

Інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних занять

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання можуть розглядатися під час лекції, але також виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

1. Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).
2. Скориставшись бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним) чи електронними джерелами, запропонованими у списку рекомендованої літератури до практичного заняття, визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.
3. Прочитайте ці розділи.
4. Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.
5. Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.
6. Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.
7. Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.
8. Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.
9. Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

Тема: Теоретичні передумови виникнення дискурсології

План

1. Теоретичні передумови виникнення дискурсології як науки.
2. Наукова парадигма як основний методологічний інструмент аналізу дискурсу.
3. Сучасні методи дослідження.
4. Комунікативна природа дискурсу:
 - 4.1. Монологічна та полілогічна форми.
 - 4.2. Комунікативні властивості ситуативно-зумовленого та ситуативно-вільного дискурсів .
5. Дискурс як породження реальної комунікації:
 - 5.1. Визначальні чинники дискурсотворення.
 - 5.2. Основні дискурс-моделі.
 - 5.3. Комунікативно зумовлені види дискурсу.
6. Текст як елементарна одиниця дискурсу.

7. Диференційні ознаки та межі тексту.
8. Розмежування понять «текст» і «дискурс», «дискурс» і «мовлення».
9. Основні лінгвістичні категорії дискурсу як «тексту у ситуації».

Література

21. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
22. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
23. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
24. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
25. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
26. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
27. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
28. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Студенти повинні знати: предмет, об'єкт дискурсології, передумови її виникнення, основні визначення дискурсу, співвідношення «тексту» та «дискурсу».

Студенти повинні вміти: визначати предмет, об'єкт дискурсології, передумови її виникнення, аналізувати поняття «дискурс», розмежовувати поняття «текст» та «дискурс».

Ключові слова: дискурсологія, дискурс, текст, мовлення.

Практичне заняття №3-5 (6 годин)

Тема: Архітектоніка дискурсу.

План

1. Сутність концепції прагматики дискурсу.
2. Втілення комунікативної інтенції у дискурсі.
3. Прагматично детерміновані характеристики учасників дискурсу.
4. Засоби прагматичної

- організації дискурсу.
5. Прагматична структура дискурсу.
 6. Дискурс як прагматична модель дійсності.
 7. Стратегії побудови дискурсу.
 8. Внутрішнє мовлення.
 9. Фонові знання.
 10. Прецедентні феномени.
 11. Відображення мовця у дискурсі.
 12. Розвиток теорії семантики: від значення слова до значення дискурсу.
 13. «Структури реального світу» і когнітивні структури.
 14. Феномен ментальної репрезентації та мережі семантичної залежності у дискурсі.
 15. Семантичний трикутник дискурсу.
 16. Сміслове поле дискурсу.
 17. Дискурсивні моделі як відображення семантичних модусів реальності.
 18. Семантичне розгортання дискурсу.
 19. Функціонально-семантичні категорії дискурсу.
 20. Тезаурус мовної особистості як інструмент встановлення семантичних зв'язків у дискурсі.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и

прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.

8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Студенти повинні знати: основні питання архітектоніки дискурсу.

Студенти повинні вміти: аналізувати архітектоніку дискурсу.

Ключові слова: дискурсивна модель, інтенція, внутрішнє мовлення.

Практичне заняття №6-7 (4 години)

Тема: Мовна репрезентація дискурсу

План

1. Основні підходи до аналізу мовної репрезентації політичної діяльності.
2. Мовне втілення теми у політичному дискурсі.
3. Мовна опозиція як дискурсивний чинник.
4. Лексико-фразеологічна характеристика сучасного політичного дискурсу.
5. Неоднозначність та езотеричність політичного мовлення.
6. Молодіжний тезаурус політичного дискурсу.
7. Новий стилістичний канон у мові політики.
8. Дискурсні можливості та особливості інтерв'ю з політиком.
9. Гасло як жанр у функціональній структурі жанрового політичного простору в період передвиборчих кампаній.
10. Сучасний політичний фольклор.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ,

1999. – 166 с.

8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Студенти повинні знати: лінгвістичні особливості та жанрові форми політичного дискурсу у сучасному інформаційному просторі України .

Студенти повинні вміти: здійснювати дискурс-аналіз тексту політичної спрямованості.

Ключові слова: політичне мовлення, політичний дискурс, гасло, інтерв'ю.

Практичне заняття №8-10 (6 годин)

Тема: Головні напрями дискурсології. Моделювання дискурсу.

План

22. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.).
23. Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдье й ін.).
24. Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бесньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.).
25. Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель).
26. Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.).
27. Інтеракціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен).
28. Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.).
29. Дискурсивна психологія.
30. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).
31. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Моррриса, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової).
32. Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера.
33. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації.
34. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко.
35. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова.
36. Діалогічна модель комунікації.
37. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова.
38. Аксіоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).
39. Типологія дискурсів Г. Почепцова.
40. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних

типів дискурсів за О. Шейгал.

41. Теорія концептуальних графів Дж. Сови.

42. Теорія риторичних структур У. Манна та С. Томпсон.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Студенти повинні знати: головні напрями дискурсології, принципи моделювання дискурсу .

Студенти повинні вміти: аналізувати головні напрями дискурсологія, визначати типи дискурсу.

Ключові слова: тип дискурсу, інтеракція, дискурс-аналіз, модель.

Практичне заняття №11-14 (8 годин) Тема: Дискурс-аналіз газетних текстів План

1. Методика проведення дискурс-аналізу газетних текстів:
 - 1.1 дотримання орфографічних та пунктуаційних правил;
 - 1.2 тематична спрямованість;
 - 1.3 відсутність просторічної, зниженої лексики, фразеології;
 - 1.4 синтаксична оформленість, завершеність;
 - 1.5 наявність структурно та композиційної організації, простота у сприйнятті інформації;
 - 1.6 аналіз мовних конструкцій;
 - 1.7 аналіз лексики та стилістичних прийомів.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С.Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 375 с.
2. Загнітко А. Основи дискурсології [Текст] : науково-навчальне видання / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О.Селіванова. – К. : Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / К. С. Серажим; [за ред. В. Різуна]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Трипольская Т.А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т.А.Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
8. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г.М.Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Студенти повинні знати: методику проведення дискурс-аналізу газетних текстів.

Студенти повинні вміти: проводити дискурс-аналіз газетних текстів.

Ключові слова: дискурс-аналіз, газетний текст.

Контрольні завдання до семінарських, практичних занять

Тема: Передумови дискурсології. Поняття дискурсу.

1. Законспектувати основні положення книги – Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. / П. Серю (сост., общ. ред., вступ. ст. и коммент.), Ю.С. Степанов (авт. предисл.). – М.: Прогресс, 1999. – 416 с.
2. Укласти порівняльну таблицю «Дискурс, текст, мовлення: спільне та відмінне».

Тема: Архітектоніка дискурсу.

Створити презентацію до теми «Архітектоніка дискурсу».

Тема: Мовна репрезентація дискурсу

1.

Зр

обити мовний аналіз тексту політичної статті чи виступу за схемою

ТЕКСТ

1. Прагматичний аналіз	2. Лексичний аналіз	3. Семантичний аналіз	4. Текстолінгвістичний аналіз	5. Стилiстично-візуальний аналіз
1.1. Мовна функція тексту	2.1. Доцільність та особливості вживання окремих ключових понять і значущих слів	3.1. Вживання тропів та стилістичних фігур	4.1. Наявність основних ознак тексту (континум, когезія, інтеграція)	5.1. Стилiстична належність мовних одиниць
1.2. Ступінь мовної дії тексту у соціально-політичних умовах (мовних іграх)	2.2. Лексичний склад тексту (полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, архаїзми, неологізми, евфемізми й перифрази)	3.2. Значення вживання фразеологізмів у прагматичному аспекті	4.2. Мовне функціонування логіко-аргументаційного підкоду до вираження теми	5.2. Цілісність стилю
1.3. Наявність мовних ознак, якими прямо чи опосередковано висловлена думка автора (як це впливає на мовну цілісність тексту та на його розуміння; чи не шкодить це мовній цілісності тексту через штучну узагальненість)	2.3. Функції стилістично маркованої лексики	3.3. Синтаксис тексту		5.3. Дотримання стилістичних норм
	2.4. Вплив стилістично маркованої лексики на сприйняття теми	3.4. Відповідність структурованості мовних та синтаксичних одиниць головній темі тексту		5.4. Співвідношення візуального та вербального сприйняття теми тексту через певний стиль
	2.5. Образна та емоційно-експресивна лексика – наявність “малюнка” у тексті			

2. Структурувати процес аналізу тематики політичного дискурсу тексту політичної статті чи виступу за схемою:

1. Макротема тексту	Тема	
1.1. Тип тематичної структури	2. Тип формулювання теми (докладний, за допомогою ключових слів)	3. Наявність і вмотивованість латентної теми.
1.2. Тип розвитку теми або підтем основної теми		
1.3. Наявність тематичної близькості між висловлюваннями підтем однієї теми або двох різних тем у межах однієї макротемі		
1.4. Дотримання часових меж розгляду теми		

Тема: Головні напрями дискурсології. Моделювання дискурсу.

За списком літератури до курсу підготувати реферат на одну із тем:

1. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.).
2. Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдье й ін.).
3. Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Беснє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.).
4. Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель).
5. Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.).
6. Інтераціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен).
7. Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.).
8. Дискурсивна психологія.
9. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).
10. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Морриса, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової).
11. Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера.
12. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації.
13. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко.
14. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова.
15. Діалогічна модель комунікації.
16. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова.
17. Аксиоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).
18. Типологія дискурсів Г. Почепцова.
19. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.
20. Теорія концептуальних графів Дж. Соуи.
21. Теорія риторичних структур У. Манна та С. Томпсон.

Тема: Дискурс-аналіз газетних текстів

Проаналізувати один із газетних текстів за схемою:

- 1.8 дотримання орфографічних та пунктуаційних правил;
- 1.9 тематична спрямованість;
- 1.10 відсутність просторічної, зниженої лексики, фразеології;
- 1.11 синтаксична оформленість, завершеність;
- 1.12 наявність структурно та композиційної організації, простота у сприйнятті інформації;
- 1.13 аналіз мовних конструкцій;
- 1.14 аналіз лексики та стилістичних прийомів.

Методичні матеріали для самостійної роботи з дисципліни «Дискурсологія»

Самостійна робота – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та позааудиторний час.

Самостійна робота з курсу «Дискурсологія» передбачає пошук та опрацювання рекомендованої літератури, виконання завдань, спрямованих на розвиток самостійності та ініціативності.

Для самостійної роботи з «Дискурсології» пропонуються завдання, покликані розширювати, поглиблювати, закріплювати базові знання, отримані під час лекційних (пропонуються теми концептуального характеру) та практичних занять.

Для контролю знань студентів використовуються:

- а) письмові відповіді на теоретичні питання;
- б) письмові роботи;
- в) практичні завдання із комп'ютером.

Виконання самостійних завдань є обов'язковою умовою допуску до підсумкової контрольної роботи. Матеріали самостійних завдань подавати на перевірку викладачу в окремому зошиті (або в електронному варіанті відповідно до характеру завдань).

1. Конспект матеріалу за навчальною літературою.

Конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час із необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію. Конспектування дозволяє вичерпно викласти головний зміст творів, документів, з'ясувати внутрішній зв'язок і логічну послідовність обґрунтованих у них теоретичних положень.

До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення з його змістом, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору. Конспекти, складені без попереднього прочитання першоджерела, перенасичені другорядними відомостями. При цьому необхідно пам'ятати головні вимоги до конспектування. Конспектування є творчим процесом. За змістом і формою конспект повинен бути складений так, щоб допомагати засвоєнню головних положень праці в їх логічній послідовності, швидкому, глибокому запам'ятовуванню і відтворенню прочитаного. Важливою вимогою до конспектування і головною його перевагою є висловлювання студентом свого ставлення до прочитаного.

Дбаючи про раціональну організацію тексту конспекту, слід дотримуватися таких правил:

– чітко, стисло, лаконічно формулювати думку. Це дає можливість зосередитися на головному, найсуттєвішому в прочитаному тексті;

- дослівно занотовувати визначення, афористичні думки, аргументи автора. Думку, цитату не можна обривати посередині, за необхідності зробити пропуски в тексті використовують три крапки;
- всі цитати слід брати в лапки, точно зазначати джерело (назва, місце виходу у світ, видавництво, рік випуску, том, сторінка);
- оформлювати важливі статистичні дані у вигляді таблиць, графіків, діаграм;
- використовувати скорочення слів, умовних позначень, якщо вони цілком зрозумілі автору конспекту і не ускладнюють перечитування записів;
- записувати компактно, що дозволяє зробити конспект доступним для огляду;
- робити між рядками інтервали, достатні для вписування доповнень за необхідності;
- датувати записи.

Окремі доповнення можна записувати на аркушах чи картках, які вкладають у конспект, за необхідності використовуючи їх. Обсяг конспекту залежить від рівня характеру, складності та обсягу джерела. Багатослівні, великі за обсягом конспекти, можуть свідчити про недостатню осмисленість роботи студента. Виконаний із дотриманням головних вимог конспект сприяє засвоєнню знань, є допомогою в підготовці до іспитів, у майбутній практичній діяльності.

Питання для конспектування

№ п/п	Тема	Література
1.	Дискурс PR та реклами (4 год.)	<p>1. Бойко Ю. І. PR-дискурс як інструмент маніпулювання / Ю. І. Бойко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2013. – № 1051, вип. 73. – С. 118-122.</p> <p>2. Терещук В.І. Електронний PR як засіб формування міжнародного іміджу України // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні</p>

		відносини. – Вип. 325-326. – Чернівці: Рута, 2007. – С.161-165.
2.	Специфіка сучасного вітчизняного медіа дискурсу (4 год.)	<p>1. Козуб Л.С. Специфіка взаємодії соціальних факторів і лінгвальних засобів у сучасному електронному медіа дискурсі // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – Том 22(61). – № 2. – 2009. – С. 636-640.</p> <p>2. Лютянська Н. І. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості / Н. І. Лютянська // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. - 2014. - Кн. 2. - С. 136-141.</p>
3.	Термінологія дискурсивної науки: дискурсія, дискурсивна інформація, дискурсивна подія, рівень дискурсивних формацій, глобальний контекст дискурсу, ситуативно-зв'язаний дискурс, ситуативно-вільний дискурс, комунікативний простір особистості, реальний дискурс, латентний дискурс, квазідискурс, віртуальний дискурс, субдискурс, дійсність, свідомість, гіпертекст, рефлексія, вербальна комунікація та невербальна комунікація, локуція, ілокуція, перлокуція, текстово-дискурсивна одиниця, аксіологія, гендер, когнітивна карта дискурсу, лакуна, архетип, репліка, преформа (4 год.)	<p>1. Ахманова О.С. С ловарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.</p> <p>2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.</p>

2. Створення мультимедійних презентацій.

Мультимедійна презентація — це сукупність текстів, зображень, звуку, анімації та інших засобів представлення інформації на визначену тему, яка зберігається у файлі спеціального формату з розширенням Ppt. Їх використання дозволяє досягти максимальної ефективності презентації інформації, забезпечуючи одночасний вплив на зорові і слухові органи чуття слухачів. Для створення мультимедійних презентацій використовуються різноманітні програми, але найбільш доступним засобом для отримання власних комп'ютерних навчальних продуктів є програма PowerPoint — майстер створення презентацій, яка входить до складу інтегрованої системи Microsoft Office. Мультимедійні презентації, створені у PowerPoint, дозволяють усвідомлено і гармонійно інтегрувати багато видів інформації. Навчальна інформація може представлятися в різних формах:

- 1) **зображення**, включаючи фотографії, малюнки, карти, високоякісну графіку тощо;
- 2) **звук**, у тому числі, і стерео: звукозаписи голосу, звукові ефекти і музику;
- 3) **відео**, відеоефекти, рухоме відеозображення;
- 4) **анімації** й анімаційні імітування.

Етапи підготовки мультимедійної навчальної презентації.

Етап планування: визначення призначення презентації і цільової аудиторії.

Етап проектування: складання сценарію реалізації інформації; визначення змісту кожного слайду і їх послідовності; розробка дизайну.

Етап інформаційного наповнення: підготовка медіафрагментів: структурування і відбір тексту навчального матеріалу для слайдів, ілюстрацій – сканування малюнків, відео, запис аудіофрагментів; підготовка мовного і відеосупроводу (у разі необхідності).

Етап створення: наповнення слайдів медіафрагментами, тобто підготовленим текстовим та ілюстративним матеріалом; створення дизайну слайдів.

Етап налаштування: настроювання анімаційних ефектів, керуючих кнопок; встановлення гіперпосилань на елементи для виходу в Інтернет і поєднання зовнішніх програм; окремо робиться музичний супровід; слайди записуються в пам'ять комп'ютера.

Етап тестування: наприкінці проводиться тест перевірка готової презентації, а саме – виправлення помилок у тексті й ілюстраціях; узгодження анімаційних ефектів; перевірка гіперпосилань.

Етап друкування: не є обов'язковим, але коли матеріал презентації необхідно розповсюдити серед слухачів, тоді виконують друкування слайдів.

Етап використання: виступ на заняттях, демонстрація на конференціях, виставках тощо.

Етап удосконалення: внесення змін до сценарію, навігаційної схеми, матеріалу, що складає змістову частину презентації чи її ілюстративне доповнення.

Під час створення мультимедійної презентації необхідно враховувати не тільки відповідні принципи класичної дидактики, але й специфічні підходи використання комп'ютерних мультимедійних презентацій. Фахівцями на сьогодні вироблені певні вимоги до підготовки презентацій. Їх дизайн повинен бути простим, але ефективним. Презентація слугує лише фоном для усного повідомлення матеріалу, вона не повинна відволікати увагу від лектора, аудиторія має слухати й сприймати матеріал, а не лише переглядати картинки на екрані. Задля цього всі слайди навчальної презентації слід оформлювати в єдиному стилі, який при цьому не відволікатиме від самої презентації, а керівні кнопки не робити яскравішими за основний зміст слайда. Всі слайди повинні витримуватись в єдиному стилі. Часто верхня і нижня частини слайду погано відображаються на екрані, тому не потрібно розміщувати там важливу інформацію. Необхідно визначити стиль – шрифт і спосіб представлення тієї інформації, яка буде повторюватись від слайду до слайду. Найбільш важлива інформація – висновки, визначення, правила тощо, представляється крупним і виділеним шрифтом 24 розміру. Головний текст повинен, бути, як мінімум, 18 розміру. Доцільно використовувати різні прийоми для виділення найбільш важливої інформації; слайди не повинні бути занадто яскравими, зайві прикраси лише створюють бар'єр на шляху ефективного передавання інформації; інформація на слайді повинна бути добре структурована. Необхідно враховувати, що люди можуть одночасно запам'ятовувати не більше трьох фактів, висновків, визначень. Дієслова повинні вживатися в одній часовій формі, заголовки приваблювати увагу аудиторії й узагальнювати ключові положення слайду. Використовуючи статистичні дані для обґрунтування своїх ідей, не потрібно розміщувати на одному слайді більше чотирьох блоків інформації. Крім того, під час оформлення презентації не доцільно використовувати: надто яскраві кольори (рекомендують застосовувати для фону холодні тони зелено-синьої гами і невиразні текстури); більше, як три кольори на одному слайді (при цьому кольори тексту та фону мають бути контрастними; рекомендують застосування кольорових схем «світлий текст на темному фоні» і «темний текст на білому фоні»); значну кількість анімаційних ефектів (їх застосування має бути обґрунтованим); довгі речення і формулювання; невиразні й непомітні заголовки; завелику чи замалу кількість слайдів. Найбільш оптимальною є презентація із 36 слайдів для 10 хвилин – таке співвідношення можна використовувати у випадку, якщо слайд може бути повністю сприйнятий свідомістю аудиторії за 15 секунд.

Теми для створення презентацій

№ п/п	Тема
1.	Політичний дискурс (4 год.)
2.	Медичний дискурс (4 год.)
3.	Художній дискурс (4 год.)

4.	Науковий дискурс (4 год.)
5.	Рекламний дискурс (4 год.)
6.	Юридичний дискурс (4 год.)
7.	Педагогічний дискурс (4 год.)
8.	Інтернет-дискурс (4 год.)
9.	Рекламний дискурс (4 год.)
10.	Публіцистичний дискурс (4 год.)

3. Дискурсивний аналіз.

Основним методом дискурсивної практики постає *дискурсивний аналіз*, який полягає у виявленні як вербальних компонентів, так і прагматичних чинників і дозволяє встановити механізми «повернення суб'єктивності в мову», дослідити втілення у мовленні особливостей індивідуального світосприйняття людини та її соціального буття. Виділяємо шість рівнів дискурс-аналізу.

Рівні аналізу дискурсу	Матеріал для аналізу
<p><i>Комунікативно-прагматичний рівень</i> (глобальний контекст дискурсу). Рівень загального контексту дискурсу, що описує континуум і специфіку комунікації (наявність як вербальних, так і невербальних елементів, комунікативного шуму), соціальні та комунікативні ролі учасників, цільову спрямованість і прагматичну настанову. Дискурсивні елементи: модель комунікативного акту, тип комунікації (за формою реалізації засобів мовного коду; за участю / неучастю мови; за різновидом носія інформації; за темою, метою та мірою офіційності; за кількістю співрозмовників; за формою спілкування), канали комунікації, комунікативний стиль, типи мовної особистості, ситуативний контекст спілкування, комунікативні ролі учасників комунікації, соціальні ролі учасників комунікації, наявність / відсутність комунікативного шуму, наявність / відсутність елементів невербальної комунікації, наявність / відсутність нульових комунікативних знаків, тип комунікативного регістру, тип мовленнєвого акту і тощо. Контент-аналіз розглядається у курсі як один із методів дискурс-аналізу, що може застосовуватися на комунікативно-прагматичному рівні дискурс-аналізу.</p> <p><i>Жанрово-стилістичний рівень</i>. Рівень жанрового</p>	<p>1. Виконати дискурсивний аналіз казок: «Про правду і кривду», «Мудра дівчина», «Ох», «Пан Коцький», «Івасик-Телесик», «Котигорошко» (4 год.).</p> <p>2. Навести конкретні приклади та проаналізувати стилістичні засоби, що застосовуються у політичному та релігійному дискурсах (4 год.).</p> <p>3. На прикладі окремого дискурсу продемонструвати методику дискурсивного</p>

стандарту дискурсу, що формується інваріантним набором ознак і текстово-дискурсивних одиниць. Жанрова модель художнього дискурсу може уточнюватися методом, певним літературним стилем або приналежністю автора до певної школи. Доповнює характеристику цього рівня аналіз комунікативної компетенції комунікантів і комунікативно-риторичних якостей мовлення. Дискурсивні елементи: стиль, жанр (жанрова модель дискурсу), текстово-дискурсивні одиниці, комунікативна компетенція, комунікативно-риторичні якості мовлення тощо.

Змістовий рівень. На цьому рівні визначаємо тематику (розгортання текстового континууму у межах його топіків), встановлюємо задум й інтенції комунікантів, аналізуємо поверхневу та глибинну інформацію, фонові й енциклопедичні знання, визначаємо наявність / відсутність аксіологічних настанов. Дискурсивні елементи: тематичне та ідейне наповнення, тип інформації, оцінка, фонові й енциклопедичні знання тощо.

Формально-структурний рівень. Рівень внутрішньої організації дискурсу, де актуальним постає окреслення комплексу текстово-дискурсивних категорій. Базова структура цього рівня виглядає як послідовність речень, пов'язаних певними логічними та смисловими відношеннями, визначення яких дозволяє встановити всі композиційні особливості аналізованого дискурсу. Дискурсивні елементи: текстово-дискурсивні категорії, міжреченнєві внутрішньотекстові зв'язки, міжреченнєві смислові відношення, композиція (композиційний шаблон, структурна специфіка) і тощо.

Когнітивний рівень. Глибинний рівень дискурсу орієнтований на виявлення пізнавальних потенцій людської мови і дослідження механізмів репрезентації різних типів знання у когнітивних структурах (концептах, гештальтах, фреймах, сценаріях тощо), що дозволяє найбільш повно й об'єктивно окреслити експліцитну й імпліцитну дискурсивну інформацію. Такий підхід до мови забезпечує перебіг комунікативних процесів, під час реалізації яких передаються величезні пласти знань і використовуються не менш значущі набутки людських знань різних культур. Дискурсивні елементи: специфіка

аналізу та виокремити основні категорії (4 год.).

4. Навести приклади дискурсивного аналізу на матеріалі певного дискурсу (педагогічного, журналістського, політичного тощо) (4 год.)

5. Укласти порівняльну таблицю підходів до вивчення політичного, рекламного, художнього дискурсу (4 год.)

когнітивного моделювання дискурсу, встановлення базового концепту / набору базових концептів дискурсу, апеляція до символів, архетипів тощо, наявність лакун; співвідносність дискурсу з подіями (реальний, квазіреальний, фантомний дискурси) тощо.

Семіотичний рівень. Семіотичний рівень ґрунтується на методиці А.Греймаса, в основу якої покладено семіотичне розуміння комунікації, згідно з яким комунікація складається із семіотичних процесів, що пов'язують знаки й означуване через значення. Дискурсивні елементи: наративна структура, дестинатор, отримувач, суб'єкт, об'єкт, помічник, зрадник, семіотичний квадрат.

Інтерпретація дискурсу. Висновки (з обов'язковим визначенням комплексу специфічних дискурсивних ознак).

4. Реферативна робота.

Реферат – це науково-технічний документ, який містить вичерпну систематизовану інформацію за обраною темою.

Структура реферату містить такі елементи:

- титульна сторінка,
- план,
- вступ,
- основна частина (розділи, пункти і підпункти),
- висновки,
 - список використаних джерел.

Титульний аркуш містить найменування міністерства, якому підпорядкований навчальний заклад (Міністерство освіти і науки України); назву вищого навчального закладу (Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського); назву кафедри, де виконана робота (кафедра загальної та прикладної лінгвістики); курс, групу, факультет, прізвище, ім'я, по батькові автора.

Після титульного аркуша розташовується зміст (план) (аркуш не нумерується), в якому містяться назви розділів і параграфів та вказуються сторінки (інтервал – 1,5). Зміст (план) наукової праці повинен відповідати кільком універсальним вимогам:

- теми кожного розділу однакові за важливістю а самі розділи – приблизно однакові за обсягом;
- варто охоплювати весь матеріал, що стосується теми, але нічого зайвого;
- теми і зміст окремих розділів не повинні дублюватися;
- жоден із пунктів плану не може повторювати назви роботи.

Вступ обсягом 1-2 сторінки – важлива частина реферату. У ньому обґрунтовують актуальність обраної теми, оцінюють стан дослідження наукової проблеми, формулюють мету і визначають завдання реферату, дають короткий загальний огляд наявної літератури і використаних джерел. Бажано, щоб початок був яскравим і проблемним, який одразу приверне увагу читача.

За змістом реферат може бути аналітичним оглядом історії вивчення питання (що нового вніс той чи інший дослідник) або сучасного її стану, критичним аналізом наукової дискусії (зіставлення різних підходів до вирішення наукової проблеми), а також у вигляді розгорнутої рецензії конкретної наукової роботи. Зміст реферату має відповідати його темі, меті і завданням. Послідовно розкривайте всі передбачені планом питання, обґрунтуйте, пояснюйте основні положення, підкріплюйте їх конкретними прикладами і фактами, формулюйте думки чітко, просто, правильно і недвозначно (щоб і самому було зрозуміло), а також прагніть логічно структурувати текст.

Висновки – самостійна частина реферату, в якій не слід просто переказувати зміст роботи. Обсяг висновків – 1-2 сторінки. У них потрібно висвітлити такі аспекти:

- оцінити ступінь досягнення мети і виконання завдань роботи;
- перерахувати і стисло охарактеризувати відомі наукові підходи досліджених проблеми, а також виділення нових аспектів, дискусійних питань, що підлягають подальшому вивченню;
- визначити, що є цінним у реферованих роботах, що вимагає додаткового аналізу й уточнення, а що викликає сумніви.

Тематика рефератів (один реферат – 8 год.)

43. Бірмінгемська група дискурс-аналізу (Дж. Сінклер, М. Култард, М. Монтгомері, В. Едмондсон, М. Стабз та ін.).

44. Критичний аналіз дискурсу (Т. ван Дейк, Н. Феркло, Дж. Гі, М. Камерон, Т. Дант, П. Бурдьє й ін.).

45. Етнографічний напрям аналізу дискурсу (Д. Хаймз, М. Егер, В. Чен, Н. Бесньє, А. Дуранті, В. Франк, С. Кох й ін.).

46. Етнометодологічний напрям дискурсології (Г. Гарфінкель).

47. Конверсаційний аналіз (Х. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джефферсон, Дж. Херітедж й ін.).

48. Інтераціональна соціолінгвістика (Дж. Блум, Дж. Гамперц, Х. Коултман, Д. Таннен).

49. Аналіз політичного дискурсу (М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, О. Шейгал, Г. Яворська й ін.).

50. Дискурсивна психологія.

51. Когнітивні дослідження дискурсу (Т. ван Дейк).

52. Семіотичні моделі як передумова моделювання дискурсу (діада та тріада мовного знака стоїків, модистів, тетратомія знака Ч. Пірса, модель Ч. Моррिसа, модель комунікативного знака К. Бюлера, модель Р. Піотровського та О. Шингарьової).

53. Технічні моделі К. Шеннона, У. Вівера.
54. Сучасні комунікативні моделі теорії інформації.
55. Комунікативні моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана, У. Еко.
56. Прагмалінгвістичні моделі Е. Атаяна, І. Сусова.
57. Діалогічна модель комунікації.
58. Концепції категорій дискурсу В. Карасика і В. Макарова.
59. Аксиоми та закони інтеракції (Х. Грайс, Дж. Ліч, Й. Стернін й ін.).
60. Типологія дискурсів Г. Почепцова.
61. Типи дискурсу за сферами спілкування. Характеристика ознак різних типів дискурсів за О. Шейгал.
62. Теорія концептуальних графів Дж. Соби.
63. Теорія риторичних структур У. Манна та С. Томпсона.

Завдання

1. Укласти словник базових термінів дискурсу: дискурсія, дискурсивна інформація, дискурсивна подія, рівень дискурсивних формацій, глобальний контекст дискурсу, ситуативно-зв'язаний дискурс, ситуативно- вільний дискурс, комунікативний простір особистості, реальний дискурс, латентний дискурс, квазидискурс, віртуальний дискурс, субдискурс, дійсність, свідомість, гіпертекст, рефлексія, вербальна комунікація та невербальна комунікація, локуція, ілокуція, перлокуція, текстово-дискурсивна одиниця, аксіологія, гендер, когнітивна карта дискурсу, лакуна, архетип, репліка, преформа (5 годин).
2. Укласти порівняльну таблицю підходів до вивчення політичного дискурсу (5 годин).
3. Описати специфіку сучасного вітчизняного медіа дискурсу (5 години).
4. Дослідити проблему «Дискурс PR та реклами» (5 години).
5. Виконати дискурс-аналіз казок: «Про правду і кривду», «Мудра дівчина», «Ох», «Пан Коцький», «Івасик-Телесик», «Котигорошко» (15 годин).
6. Підготувати презентацію про будь-який тип дискурсу (на вибір) (5 годин).
7. Навести приклади дискурсивного аналізу на матеріалі певного дискурсу (педагогічного, журналістського, політичного тощо) (10 годин).
8. На прикладі окремого дискурсу продемонструвати методику дискурсивного аналізу та виокремити основні категорії (15 годин).
9. Навести конкретні приклади та проаналізувати стилістичні засоби, що застосовуються у політичному та релігійному дискурсах (15годин).